

Mövzu 4: “Avropa İttifaqının orqanları”

Plan:

- 1. Avropa İttifaqının institusional strukturu**
- 2. Avropa Soveti və Avropa İttifaqı Şurası**
- 3. AvroParlament və AvroKomissiya**
- 4. Avropa məhkəmələr sistemi**
- 5. Avropa İttifaqının digər orqanları**

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI:

Avropa hüququ. Dərslik./ E.Ə. Əliyevin ümumi redaktəsi ilə. Bakı, 2016. 764 səh.

Əkbərov R.A. Avropa hüququ. Dərs vəsaiti. Bakı, 2016 354 səh.

Бирюков М.М. Европейское право. Курс лекций. Учебное пособие. М.2006. 128 стр.

Европейское право. Учебник. /Под общ.ред. Л.М.Энтина. 3-е изд.М.2011.960 стр.

Право Европейского Союза. Учебное пособие. /отв. ред. С.Ю.Кашкин.М.2011. 320 стр.

Право Европейского Союза. Учебник. /Под общ.ред. С.Ю.Кашкина. М.2012. 1119 стр.

GİRİŞ

Yaradılan hər bir təşkilat və qurum malik olduğu səlahiyyətləri öz orqanlarının vasitəsi ilə həyata keçirir, realizə edir. İstənilən təşkilat və qurum öz orqanlarının vasitəsilə həv də qarşısına qoyduğu məqsədə nail olur. Bu sözləri mürəkkəb xarakterli inteqrasiya qurumu olan Avropa İttifaqı haqqında da söyləmək olar. Belə ki, Avropa İttifaqı qarşıda duran məqsədə öz orqanlarının vasitəsi ilə nail olur, həm də malik olduğu səlahiyyətləri realizə edir. Avropa İttifaqının üzərinə qoyulmuş vəzifələrin yerinə yetirilməsi də həmçinin onun orqanlarının köməyi ilə təmin olunur. Deməli, müvafiq orqanlar olmazsa, Avropa İttifaqı nə qarşısına qoyduğu məqsədə çata, nə öz səlahiyyətlərini həyata keçirə, nə də üzərinə düşən vəzifələri yerinə yetirə bilər.

SUAL 1

Avropa İttifaqının orqanları **iki yerə** bölünür:

- Avropa İttifaqının rəhbər orqanları;
- Avropa İttifaqının digər orqanları.

Avropa İttifaqının rəhbər orqanları dedikdə hakimiyyət səlahiyyətlərinə malik olan orqanlar başa düşülür. Avropa hüququnda belə orqanlar **Avropa İttifaqının institutları** adlanır. Məhz müvafiq institutların vasitəsi və köməyi ilə Avropa İttifaqı öz səlahiyyətlərini həyata keçirir, realizə edir ki, həmin səlahiyyətlər Avropa İttifaqına suveren üzv-dövlətlər tərəfindən verilmişdir. Bunun əsasını isə **səlahiyyətlərin verilməsi prinsipi** təşkil edir. Avropa ittifaqı məhz bu prinsip (principe d'attribuion) əsasında yaranmışdır. Həmin prinsipə görə, Avropa İttifaqı yalnız suveren üzv-dövlətlərin ona verdikləri səlahiyyətlərə malikdir. Hansı səlahiyyətlərin Avropa İttifaqına verilməsi isə təsis müqaviləsində göstərilir. Təsis müqaviləsi ilə birbaşa verilməyən digər səlahiyyətləri üzv-dövlətlər həyata keçirir. Üzv-dövlətlər tərəfindən müvafiq səlahiyyətlərin Avropa İttifaqına hansı həddə verilməsi məsələsi Avropa İttifaqının qarşısında duran məqsədə nail olunmasının və vəzifələrin yerinə yetirilməsinin zəruriliyi ilə şərtlənir, müəyyən edilir.

Məlum məsələdir ki, Avropa İttifaqının üzrəinə müəyyən vəzifələr qoyulmuşdur. Bu vəzifələr məhz Avropa İttifaqının institutları tərəfindən yerinə yetirilir.

Avropa İttifaqının hansı institutlardan ibarət olmasına gəldikdə isə, qeyd etməliyik ki, onun **beş institutu** vardır. **Avropa Soveti** həmin institutlardan biri sayılır. Əvvəllər o, siyasi orqan olmaqla Avropa İttifaqının institutu hesab edilmirdi. Yalnız 2004-cü il oktyabrın 29-da Roma şəhərində imzalanmış Avropa üçün Konstitusiya haqqında Müqavilə Avropa Sovetini Avropa İttifaqının institutları sırasına daxil etdi. Avropa Soveti Avropa ittifaqının ali siyasi rəhbərlik orqanı, onun ən yuxarı instansiyası sayılır.

Avropa İttifaqının institutları sırasına həm də **Avropa ittifaqı Şurası** daxildir. Bu orqan Avropa İttifaqının institutları arasında vacib rol oynayır. Onun əsas işi üzv-dövlətlərin milli maraq və mənafeələrini uyğunlaşdırmaqdan ibarətdir ki, bunun Avropa İttifaqının qarşısında duran məqsədə nail olunması və vəzifələrin yerinə yetirilməsi üçün mühüm əhəmiyyəti vardır.

Avropa Komissiyası Avropa institutlarından biri hesab edilir. Bu institutun köməyi ilə Avropa inteqrasiyasının məqsəd və vəzifələrinin realizə olunması təmin edilir.

Avropa Pralamenti Avropa İttifaqının institutları arasında xüsusi yer tutur. Bu institut Avropa İttifaqının nümayəndəlik orqanı sayılır. Belə ki, o, Avropa İttifaqı vətəndaşlarının nümayəndələrindən ibarətdir.

Avropa İttifaqı Məhkəməsi də Avropa ittifaqı institutları sırasına daxildir. Məlum olduğu kimi, bu institut ilk dəfə Avropa Kömür və Polad Birliyi çərçivəsində yaradıldı. Avropa İqtisadi Birliyi və Avropa Atom Enerji Birliyi kimi inteqrasiya təşkilatlarının yaradılması ilə o, hər üç təşkilat üçün ümumi olan məhkəmə orqanına çevrildi və Avropa Birlikləri Məhkəməsi adlandı. Sonra isə Avropa Birlikləri Məhkəməsi Avropa İttifaqı Məhkəməsi ilə əvəz olundu. Avropa İttifaqı Məhkəməsi Avropa İttifaqının **siyasi xarakterə malik olmayan institutu** sayılır. Bu cəhəti ilə o, Avropa İttifaqının digər institutlarından fərqlənir. Belə ki, Avropa Soveti və digərləri siyasi institut sayılır.

Əvvəllər Maastrixt Müqaviləsinə görə (1992-ci il), Hesablama Palatası da Avropa İttifaqının institutlarından (qeyri-siyasi xarakterli institutlarından) biri hesab edilirdi. Lakin Avropa üçün Konstitusiya haqqında müqavilə (2004-cü il) onu Avropa ittifaqının institutları siyahısından çıxardı. Hal-hazırda Hesablama Palatası Avropa İttifaqının digər orqanları sırasına daxildir.

Beləliklə, Avropa İttifaqı institutlarının siyahısında aşağıdakılar daxildir:

- Avropa Soveti;
- Avropa İttifaqı Şurası;
- Avropa Komissiyası;
- Avropa Parlamenti;
- Avropa İttifaqı Məhkəməsi.

Avropa İttifaqının institutları özünəməxsus struktura malikdir ki, ona Avropa İttifaqının institusional strukturu deyilir.

Avropa İttifaqının institusional strukturu anlayışının məna yükü altında Avropa İttifaqının hakimiyyət səlahiyyətlərinə malik olan orqanlarının təşkilati vahidliyə əsaslanan daxili quruluşu başa düşülür. Daxili quruluşa malik olan hər bir institut ayrı-ayrılıqda deyil, bir-biri ilə bağlı fəaliyyət göstərir, hərəkət edir və onlar arasında qarşılıqlı əlaqə mövcuddur. Bu əlaqə nəticəsində onlar tam, vahid və bütöv halda birləşmişdir. Belə birləşməyə Avropa İttifaqı institutlarının sistemi deyilir. Avropa İttifaqının hər bir institutu həmin sistemdə ayrıca, lakin digərləri ilə bağlı olan element rolunda çıxış edir. Başqa sözlə, Avropa İttifaqının institutları sistemində hər bir orqan müstəqil element kimi tanınsa da, onun digər orqanlarla əlaqəsi vardır.

Avropa İttifaqı İnstitutlarının sistemi dedikdə Avropa İttifaqının hakimiyyət səlahiyyətlərinə malik olan orqanlarının tam, vahid və bütöv halda elə birləşməsi başa düşülür ki, bunun nəticəsində Avropa ittifaqının səlahiyyətlərinin həyata keçirilməsi təmin edilir.

Avropa İttifaqının digər orqanları dedikdə hakimiyyət səlahiyyətlərinə malik olmayan, kredit-valyuta, maliyyə-nəzarət, yardımçı, məsləhət (konsultativ) və digər funksiyaları yerinə yetirən orqanlar başa düşülür. Belə orqanlar Avropa

İttifaqının institutları sayılmaz. Lakin, buna baxmayaraq, onlar Avropa İttifaqının səlahiyyətlərinin həyata keçirilməsində iştirak edirlər.

Avropa İttifaqı institutlarının sistemi dedikdə Avropa İttifaqının hakimiyyət səlahiyyətlərinə malik olan orqanlarının tam, vahid və bütöv halda elə birləşməsi başa düşülür ki, bunun nəticəsində Avropa İttifaqının səlahiyyətlərinin həyata keçirilməsi təmin edilir.

Avropa İttifaqının digər orqanları dedikdə hakimiyyət səlahiyyətlərinə malik olmayan, kredit-valyuta, maliyyə-nəzarət, yardımçı, məsləhət (konsultativ) və digər funksiyaları yerinə yetirən orqanlar başa düşülür. Belə orqanlar Avropa İttifaqının institutları sayılmaz. Lakin, buna baxmayaraq, onlar Avropa İttifaqının səlahiyyətlərinin həyata keçirilməsində iştirak edirlər

Avropa İttifaqının institusional strukturu, yəni Avropa İttifaqı institutlarının strukturu ayn-ayrı hüquq normalarının vasitə və köməyi ilə müəyyən olunur, tənzimlənir. Bu normalar Avropa İttifaqı institutlarının formalaşma və daxilən təşkil olunma qaydalarını, həmin institutların Avropa İttifaqı orqanları sistemində rolunu və yerini, habelə onların səlahiyyətlərini və səlahiyyətlərin həyata keçirilmə prosedurlarını müəyyənləşdirir. Həmin normaların sisteminə (məcəmusuna) Avropa İttifaqının institusional hüququ və yaxud da, sadəcə olaraq, Avropa institusional hüququ deyilir.

Avropa İttifaqının institusional hüququ dedikdə Avropa İttifaqı institutlarının strukturunu tənzimləyən və müəyyənləşdirən hüquq normalarının sistemi (məcəmusu) başa düşülür. Bu normaların nədə ifadə olunmasına gəldikdə isə, qeyd etməliyik ki, həmin normalar öz normativ-hüquqi ifadəsini, ilk növbədə, **təsis müqavilələrində (aktlarında)** tapmışdır. Təsis müqavilələrində Avropa İttifaqının institusional strukturunun müəyyənləşdirilməsinə və tənzimlənməsinə həsr olunan müvafiq hüquq normaları nəzərdə tutulmuşdur.

Avropa İttifaqının institusional strukturunu tənzimləyən hüquq normaları həm də **xüsusi normativ aktlarda** ifadə edilmişdir ki, belə aktlar təsis müqavilələrini inkişaf etdirmək və konkretləşdirmək məqsədi ilə qəbul olunmuşdur. Xüsusi normativ aktlar içərisində də **daxili rəqlamentlər** daha vacib rol oynayır. Onlar Avropa İttifaqının hər bir institunun strukturunu müəyyənləşdirir və fəaliyyətini qaydaya salır.

Avropa İttifaqının institusional hüququ, qeyd etməliyik ki, hüquq institutu sayılır. Belə ki, o, Avropa hüququnun tərkibinə (strukturuna) hüquq institutu kimi daxil olur. Həm də Avropa İttifaqının institusional hüququ Avropa hüququnun ümumi hissəsinə aiddir. Başqa sözlə, Avropa institusional hüququ Avropa hüququnun ümumi hissəsinin institutu sayılır. Ona görə ki, Avropa İttifaqının institusional strukturu ümumi məsələ hesab edilir. Bu səbəbdən həmin məsələni

müəyyənləşdirən və tənzimləyən hüquq normaları, təbii ki, ümumi əhəmiyyətə malik olur və ümumi xarakter daşıyır.

“Avropa İttifaqının institusional hüququ” kimi hüquq institutunu “Avropa İttifaqının institutu” anlayışından fərqləndirmək lazımdır. Avropa İttifaqının institutu hüquq institutu deyildir. Avropa İttifaqının institutu dedikdə, əvvəllərdə qeyd etdiyimiz kimi, Avropa İttifaqının rəhbər hakimiyyət orqanı başa düşülür və belə orqanlar, adətən, siyasi institut hesab edilir. Hüquq institutu isə eyni növlü ictimai münasibətləri tənzimləyən hüquq normalarının sisteminə (məcəmusuna) deyilir. Deməli, Avropa hüququnda “institut” anlayışı **iki mənada** işlədilir:

- Avropa İttifaqının rəhbər hakimiyyət orqanı mənasında (siyasi institut);
- eyni növlü hüquq normalarının sistemi mənasında (hüquq institutu).

İstitut həm də sosial mənaya malikdir ki, bu mənada ona ictimai institut deyilir. Məsələn, ailə institutu və başqaları ictimai institut hesab edilir.

Avropa İttifaqının digər orqanları təftiş-yoxlama, kredit-valyuta, maliyyə-nəzarət, yardımçı, məsləhətçi (konsultativ) və sairə funksiyaları yerinə yetirir. Onlar Avropa İttifaqının institutları (rəhbər hakimiyyət orqanları) ilə tam, vahid və bütöv halda birləşərək fəaliyyət göstərirlər. Belə birləşmə Avropa İttifaqı orqanlarının sistemi adlanır. Deməli, Avropa İttifaqı orqanları sistemində aşağıdakılar daxildir:

- Avropa İttifaqının institutları (rəhbər hakimiyyət orqanları);
- Avropa İttifaqının digər orqanları (institut sayılmayan orqanlar).

Avropa İttifaqı orqanlarının sistemi dedikdə elə təşkilati mexanizm başa düşülür ki, bu mexanizmin köməyi və vasitəsi ilə Avropa İttifaqı öz səlahiyyətlərini həyata keçirir. Həmin mexanizmin sayəsində həm də Avropa İttifaqı qarşısında duran vəzifələrin yerinə yetirilməsi mümkün olur.

Avropa Mərkəzi Bankı Avropa İttifaqının digər orqanları sırasına aid edilən orqanlardan biridir. Bu orqan vahid daxili bazarın və iqtisadi-valyuta ittifaqının formalaşması ilə bağlı olaraq yaradılmışdır.

Avropa İttifaqının digər orqanları sırasına həm də **Hesablama Palatası** daxildir. Bu orqanın əsas işi maliyyə sahəsində nəzarət və yoxlama-təftiş fəaliyyətini həyata keçirməkdən ibarətdir.

İqtisadi və Maliyyə Komitəsi Avropa İttifaqının digər orqanlarından biri kimi tanınır və o, ixtisaslaşdırılmış yardımçı orqandır.

Baş Şura da Avropa İttifaqının digər orqanları sırasına daxildir. O, iqtisadi-valyuta ittifaqının orqanı sayılır.

Avropa İttifaqının digər orqanların siyahısında həm də daha bir neçə orqanın adını çəkməliyik. Bunlardan biri **İqtisadi və Sosial Komitə** adlanır; o, məsləhətçi (konsultativ) orqan hesab edilir. **Regionlar Komitəsi** də Avropa İttifaqının məsləhət orqanı sayılır. **Daimi Nümayəndələr Komitəsi** isə Avropa İttifaqının yardımçı orqanı hesab edilir. Avropa İttifaqının yardımçı orqanı sırasına həm də **Siyasət və Təhlükəsizlik üzrə Komitə** daxildir; bu orqan ümumi xarici və təhlükəsizlik siyasəti çərçivəsində yaradılmışdır. Avropa İttifaqı çərçivəsində həm də **Daxili Təhlükəsizlik Komitəsi** fəaliyyət göstərir; o da yardımçı orqan sayılır. Müvafiq sahələrdə həm də **Məşğulluq üzrə Komitə, Sosial Müdafiə Komitəsi** və s. kimi yardımçı orqanlar vacib rol oynayırlar.

Beləliklə **Avropa İttifaqının digər orqanlarını**, yəni institut kimi tanınmayan orqanlarını aşağıdakı kimi fərqləndirmək mümkündür:

- **kredit-valyuta orqanları** (məsələn, Avropa Mərkəzi Bankı və s.);
- **maliyyə-nəzarət orqanları** (məsələn, Hesablama Palatası və s.);
- **məsləhətçi (konsultativ) orqanlar** (məsələn, İqtisadi və Sosial Komitə, Regionlar Komitəsi və s.);
- **yardımçı orqanlar** (məsələn, Daimi Nümayəndələr Komitəsi, Siyasət və Təhlükəsizlik üzrə Komitə, Daxili Təhlükəsizlik Komitəsi, İqtisadi və Maliyyə Komitəsi, Məşğulluq üzrə Komitə, Sosial Müdafiə Komitəsi və s.).

Nəzərə almalıyıq ki, Avropa İttifaqının institut sayılmayan hər bir orqanının öz səlahiyyətləri vardır. Onlar məhz öz səlahiyyətləri daxilində və həddində fəaliyyət göstərirlər.

SUAL 2

Avropa Soveti 1974-cü ildə yaradılmışdır. Lakin o, yaradılan anda dərhal institut statusu ilə təmin edilməmişdi. Qeyd etməliyik ki, Avropa Soveti institut deyil, sadəcə olaraq, orqan kimi yaradılmışdı. 1992-ci ildə Avropa İttifaqı təsis edildikdən sonra Avropa Soveti onun ən vacib orqanlarından biri kimi tanınmağa başladı. Həmin vaxtdan etibarən Avropa Soveti Avropa İttifaqı səviyyəsində ali siyasi əlaqələndirmə orqanı hesab edildi. Başqa sözlə, Avropa Soveti Avropa İttifaqının ali siyasi orqanı kimi fəaliyyət göstərirdi. Onun institut deyil, ali siyasi orqan kimi fəaliyyət göstərməsi isə vacib hüquqi nəticəyə səbəb olurdu. Belə ki, Avropa Sovetinin qəbul etdiyi qərarlar hüquqi deyil, siyasi xarakter daşıyırdı və bu səbəbdən həmin qərarlar normativ hüquqi akt sayılmırdı; onlar fiziki və hüquqi şəxslər deyil, yalnız üzv-dövlətlər üçün məcburi idi. Hüquqi xarakterə malik olmaması səbəbindən Avropa Sovetinin qəbul etdiyi qərarlar məhkəmə qaydasında mübahisə predmeti ola bilməzdi; həmin qərarlar, sadəcə olaraq, direktiv göstərişlər ifadə edirdi ki, üzv-dövlətlərin hökumətləri özlərinin praktiki fəaliyyətində bu göstərişlərə əməl etməli, onları rəhbər tutmalı idilər.

Avropa üçün Konstitusiya qəbul edildikdən sonra vəziyyət dəyişdi. Belə ki, 2004-cü ilə Avropa üçün Konstitusiya haqqında Müqavilə imzalandı və o, Avropa İttifaqının institusional strukturunda müvafiq islahat həyata keçirilməsini nəzərdə tuturdu. Hər şeydən əvvəl, qeyd edək ki, Avropa üçün Konstitusiya **Avropa Sovetini Avropa İttifaqının institutları sırasına** aid etdi və onun səlahiyyətlərini dəqiqləşdirdi. Bununla Avropa Soveti Avropa İttifaqının institutu statusu ilə təmin edildi. Başqa sözlə, Avropa Sovetinə Avropa İttifaqının institutu statusu verildi. Bu, Avropa İttifaqının institusional sistemində edilən ən vacib dəyişiklərindən biri idi.

Bir məqama da toxunmaq istərdik. Belə ki, yarandığı anda və ilkin zamanlarda Avropa Soveti həm Avropa birlikləri, həm də həmin birliklərin üzvü olan ölkələrdə Avropa siyasi əməkdaşlığı üçün ümumi orqan kimi fəaliyyət göstərirdi. Avropa Sovetinin hüquqi statusu həm də yalnız o, yarandığı vaxtdan xeyli (on üç il) sonra, yəni Vahid Avropa Aktı (1986-cı il) qəbul edildikdən sonra tanınaraq təsbit olundu; bu akt Avropa Sovetinin mövcud olmasını, eləcə də fəaliyyət göstərməsini təsdiqləyirdi. Həmçinin qeyd etməliyik ki, Avropa Soveti Avropa İttifaqının ən formal orqanı sayılırdı. Məsələn burasındadır ki, sənədlərdə (təsis aktında, daxili rəqlamentdə və s.) onun müəyyənləşdirilən nə struktur bölmələri, nə aparatı, nə də aydın (dəqiq) prosedur qaydaları var idi.

Avropa Soveti Avropa İttifaqının **ali siyasi rəhbərlik orqanıdır**. Bu səbəbdən o, Avropa İttifaqının **siyasi institutu** sayılır. Qeyd etdiyimiz kimi, Avropa İttifaqının institutları iki yerə bölünür: siyasi institutlar, qeyri-siyasi institutlar. Avropa İttifaqının siyasi institutları sırasına, hər şeydən əvvəl, Avropa Soveti aiddir. Elə buradaca “Avropa İttifaqının institutu kimi Avropa Soveti” anlayışını “müstəqil beynəlxalq (dövlətlərarası) regional təşkilat olan Avropa Şurası” anlayışından dərhal fərqləndirmək lazımdır. Məlum olduğu kimi, Avropa Şurası müstəqil dövlətlərarası beynəlxalq təşkilat kimi 1949-cu ildə 10 Qərbi Avropa dövləti tərəfindən təsis edilmişdir; hal-hazırda onun tərkibinə 47 dövlət daxildir. Qeyd etmək lazımdır ki, ən vacib regional (Avropa) təşkilatlardan biri olan Avropa Şurasının həyata keçirdiyi fəaliyyət hərbi-müdafiə məsələləri istisna olmaqla, Avropa cəmiyyətinin, praktiki olaraq, bütün aspektlərini (insan hüquqları, hüquqi əməkdaşlıq, sosial-iqtisadi problemlər, gənclərin işi, səhiyyə, təhsil, mədəniyyət, tarixi abidələrin qorunması, ətraf mühitin mühafizəsi və digər məsələləri) əhatə edir. Regional təşkilat olan Avropa Şurasının səlahiyyətlərinə nəinki hərbi-müdafiə, həmçinin iqtisadi əməkdaşlıq məsələləri də daxil deyildir.

Avropa İttifaqının siyasi institutu kimi Avropa Sovetini həm də “Avropa İttifaqının Şurası” anlayışından fərqləndirmək lazımdır. Avropa İttifaqının Şurası qanunvericilik funksiyasını həyata keçirən əsas və başlıca institut (orqan) sayılır. Sənədlərdə bu institutun rəsmi adı tam deyil, qısaldılmış şəkildə, yəni, sadəcə olaraq, “Şura” kimi göstərilir. Lakin, bundan fərqli olaraq, “Avropa Soveti” yeganə rəsmi addır ki, sənədlərdə (təsis aktlarında və digər hüquqi sənədlərdə) tam, qısaldılmamış şəkildə yazılır. Biz də digər eyni və oxşar adlardan fərqləndirilməsi məqsədilə “Avropa Soveti” anlayışını işlədirik.

Avropa Soveti Avropa İttifaqının **ən yüksək (ali) instansiyası** hesab edilir. Nitsa Müqaviləsinin 40-cı maddəsində deyilir ki, Avropa İttifaqının Şura üzvləri mübahisəli məsələnin baxılmaq üçün ən yüksək (ali) instansiya kimi Avropa Sovetinə verilməsini tələb edə bilirlər. Söhbət siyasi mübahisədən gedir və buna görə də Avropa Soveti **siyasi arbitraj** rolunu oynayan institut (orqan) sayılır.

Avropa Sovetinin müasir statusu Avropa İttifaqına dair Müqavilənin (yeni redaksiyada, 2009-cu ildə qüvvəyə minmişdir) 15-ci maddəsi ilə müəyyən edilir.

Avropa Sovetinin funksiyaları

Avropa İttifaqının hər bir institutunun (orqanının) özünün ayrıca funksiyası vardır. Bu sözləri Avropa İttifaqının institutlarından (orqanlarından) biri olan Avropa Soveti haqqında da söyləmək olar. Belə ki, o, özünəxas funksiya yerinə yetirir. Qeyd etdiyimiz kimi, Avropa Soveti ali siyasi rəhbərlik orqanıdır; o,

Avropa İttifaqı səviyyəsində **ali siyasi əlaqələndirmə orqanı (institut)** kimi fəaliyyət göstərir. Bu baxımdan, Avropa Soveti iki vacib funksiyanı yerinə yetirir ki, həmin funksiyalar aşağıdakılardan ibarətdir:

- strateji planlaşdırma funksiyası;
- siyasi tənzimləmə funksiyası.

Strateji planlaşdırma funksiyasını Avropa Soveti həm bütövlükdə Avropa İttifaqının, həm də üzv-dövlətlərin bütün fəaliyyət sahələrinə münasibətdə həyata keçirir. Həmin funksiya Avropa İttifaqına dair Müqavilənin (yeni redaksiyada, 2009-cu ildə qüvvəyə minmişdir) 4-cü maddəsində göstərilmişdir. Bu maddədə deyilir ki, Avropa Soveti Avropa İttifaqının həyata keçirdiyi fəaliyyətin siyasi istiqamətlərini (səmtlərini) müəyyənləşdirir. Bu göstərişdən həm də məlum olur ki, Avropa Soveti Avropa İttifaqının ali siyasi orqanı (institutu) sayılır. Ali siyasi orqan kimi, o, Avropa İttifaqının inkişafını istiqamətləndirən qərarlar qəbul edir; bu qərarlar Avropa İttifaqının strategiyasını və gələcəyini müəyyənləşdirir.

Avropa Sovetinin yerinə yetirdiyi **siyasi tənzimləmə funksiyasının** mahiyyəti bundan ibarətdir ki, o, ali siyasi instansiya kimi Avropa İttifaqı daxilində yaranan siyasi kolliziyaları (ziddiyyətləri) və mübahisələri həll edir, aradan qaldırır. O, xüsusən də Avropa İttifaqının institutları arasında yaranan siyasi kolliziyaları və mübahisələri həll edir. Bundan əlavə, əgər kolliziya və mübahisə Avropa İttifaqının Şurası çərçivəsində həll edilə bilməzsə, onda məsələ Avropa Soveti tərəfindən tənzimlənir, yoluna qoyulur.

Avropa Sovetinin səlahiyyətləri

Avropa İttifaqının hər bir institutunun öz səlahiyyəti vardır. Avropa İttifaqının institutlarının səlahiyyəti qəti olaraq müvafiq sənədlərlə müəyyən edilir. Avropa Sovetinin səlahiyyətinə gəldikdə, qeyd etmək lazımdır ki, Avropa Soveti **real səlahiyyətə** malik olan institut (orqan) sayılır. Avropa Sovetinin real səlahiyyəti isə, ilk növbədə, təsis müqaviləsi ilə müəyyən edilir. Lakin təsis müqaviləsində bu məsələyə yalnız bir neçə maddə həsr olunmuşdur; bu maddələr isə Avropa Sovetinin səlahiyyətini tam müəyyənləşdirmir. Məsələ burasındadır ki, Avropa Soveti praktiki fəaliyyətdə digər səlahiyyətləri də həyata keçirir. Buna görə də Avropa Sovetinin real səlahiyyətini müəyyənləşdirmək üçün onun fəaliyyət praktikasını təhlil etmək lazımdır. Bunun nəticəsində müəyyən etmək mümkün olur ki, Avropa Soveti hansı real səlahiyyətlərə malikdir. Avropa Soveti xüsusilə də öz praktiki fəaliyyəti zamanı real səlahiyyətə daxil olan **aşağıdakı məsələləri** həll edə bilər:

– yeni təsis aktının hazırlanması haqqında qərar qəbul etmək; hökumətlərarası konfrans çağırmaq;

– Avropa İttifaqının yeni inkişaf mərhələsi barədə qərar qəbul etmək;

– hazırlanmış inkişaf proqramlarına baxmaq və onları bəyənmək;

– Avropa İttifaqının tərkibinə yeni üzvlərin daxil olması barədə qərar qəbul etmək;

– Avropa İttifaqının iqtisadi, sosial və maliyyə inkişafının ümumi istiqamətlərini müəyyənləşdirmək;

– ümumi xarici siyasət və təhlükəsizlik siyasətinin, habelə ümumi müdafiə siyasətinin həyata keçirilməsinə ali rəhbərlik etmək.

Avropa Soveti istənilən məsələyə baxıb həll edə bilər, bu şərtlə ki, həmin məsələ Avropa İttifaqının fəaliyyəti, necə deyirlər, onun “həyat”ı üçün mühüm dərəcədə əhəmiyyətli olsun. Avropa İttifaqı, o cümlədən Avropa İttifaqının Şurası səviyyəsində yaranan bütün mübahisəli məsələlər baxılıb həll olunmaq üçün Avropa Sovetinə verilir. Avropa Soveti hətta Avropa İttifaqının institutlarının səlahiyyətinə aid edilən istənilən əhəmiyyətli və vacib məsələyə baxa bilər. Avropa Sovetinin fəaliyyət praktikasını göstərir ki, olduqca geniş spektrli məsələlərə dair ən mühüm siyasi qərarlar məhz Avropa Soveti çərçivəsində qəbul edilir. Avropa İttifaqının inkişafı və təkamülü ilə bağlı olan istənilən vacib (əhəmiyyətli) məsələ, praktiki olaraq, Avropa Soveti tərəfindən tənzimlənir.

Avropa Sovetinin strukturu

Avropa İttifaqının siyasi sistemində Avropa Sovetinin böyük əhəmiyyəti vardır. Təsadüfi deyil ki, qeyd etdiyimiz kimi, o, Avropa İttifaqının ali siyasi orqanı sayılır. Hər bir orqan kimi, Avropa Soveti də daxili quruluşa malikdir ki, ona Avropa Sovetinin strukturu deyilir.

Avropa Sovetinin strukturu dedikdə onun daxili quruluşu başa düşülür. Avropa Sovetinin daxili quruluşu isə onun tərkibinin hansı orqanlardan ibarət olmasını aydınlaşdırmaqla müəyyən edilir.

Avropa Sovetinin tərkibinə aşağıdakılar daxildir:

– Avropa Sovetinin Daimi Sədri;

– Avropa İttifaqının üzvü olan ölkələrin ali rəhbərləri;

– Avropa Komissiyasının sədri.

Göstərilən şəxslər **Avropa Sovetinin üzvləri** adlanır. Avropa Soveti də tərkibcə üzvlərindən ibarətdir.

Avropa Sovetinin Daimi Sədri Avropa Sovetinin başçısıdır. Təsadüfi deyil ki, Lissabon Müqaviləsi (2007-ci il) qüvvəyə minənə kimi (01.12.2009-cu il)

ədəbiyyat səhifələrində o, məhz bu cür adlandırılırdı. Avropa Sovetinin Daimi Sədri Avropa İttifaqının ali vəzifəli şəxsidir.

Qeyd etməliyik ki, Avropa Sovetinin səlahiyyəti təsis müqaviləsi ilə müəyyən edilir. Lakin təsis müqaviləsi onun səlahiyyətinə aid edilən məsələləri konkret şəkildə göstərmir; burada Avropa Sovetinin Daimi Sədrinin səlahiyyəti ümumi formada müəyyənləşdirilir. Ancaq, buna baxmayaraq, müəyyən etmək mümkün olur ki, Avropa Sovetinin Daimi Sədrinin səlahiyyətinə bir sıra məsələ aiddir. **Avropa Sovetinin sessiyasını çağırmaq** həmin məsələlərdən biridir. O, Avropa Sovetinin həm növbəti, həm də növbədənkənar sessiyasını çağıra bilər.

Avropa Sovetinin işini təşkil etmək Avropa Sovetinin Daimi Sədrinin səlahiyyətinə aid olan digər məsələdir. Sədr, yüksək post sahibi kimi Avropa Sovetinin keçirdiyi iclaslara rəhbərlik (sədrlik) edir; Avropa Sovetinin iclaslarının hazırlanmasını təmin etmək də onun üzərinə düşür.

Avropa Sovetinin Daimi Sədri, necə deyərlər, tutduğu posta **seçki yolu** ilə yiyələnir. Belə ki, o, Avropa Sovetinin üzvləri tərəfindən iki il yarım müddətə seçilir. Sədrin tutduğu posta yalnız bir dəfə təkrar seçilmək hüququ vardır. Seçki gizli keçirilir və səslərin çoxunu əldə edən (səs çoxluğu qazanan) namizəd Avropa Sovetinin Daimi Sədri seçilmiş hesab edilir.

Avropa İttifaqının üzvü olan ölkələrin ali rəhbərləri dedikdə ya dövlət, ya da hökumət başçıları başa düşülür. Söhbət Avropa İttifaqının üzvü olan ölkələrin dövlət və ya hökumət başçılarından gedir. Onlar ölkədə ya icra hakimiyyəti qolunun (sahəsinin) başçısı, ya da icra hakimiyyətinin daşıyıcısıdır.

Avropa İttifaqına dair Müqavilədə (yeni redaksiyada) üzv-ölkələrin dövlət və ya hökumət başçılarının **vaxtaşırı görüşlər** keçirmələri nəzərdə tutulur. Rəsmi surətdə keçirilən bu görüşlərdə üzv-dövlətlərin rəhbərləri Avropa İttifaqının fəaliyyəti və inkişafı ilə bağlı ən vacib məsələləri müzakirə edirlər.

Avropa Soveti üzv-ölkələrin dövlət və ya hökumət başçılarını öz tərkibində birləşdirən instituttur. Bu institutun tərkibinə üzv-ölkələrdən yüksək səviyyəli bir nümayəndə (ya dövlət, ya da hökumət başçısı) daxildir. Başqa sözlə, üzv-ölkələr Avropa Sovetinə nümayəndə qismində öz ali (yüksək) rəhbərlərini göndərirlər. Əgər üzv-ölkə parlamentli respublika olarsa, onu Avropa Sovetində hökumət başçısı (Baş nazir, kansler, hökumət sədri) təmsil edir, yəni Avropa Sovetinin üzvü qismində hökumət başçısı çıxış edir; yox, əgər üzv-ölkə prezidentli respublika olarsa, onu Avropa Sovetində dövlət başçısı (Prezident) təmsil edir. Belə halda, Avropa Sovetinin üzvü qismində üzv-ölkənin dövlət başçısı (Prezident) çıxış edir.

Öz tərkibinə və formalaşma qaydasına görə Avropa Soveti Avropa İttifaqının üzvü olan dövlətlərin ali rəhbərlərinin yığıncağıdır. Belə yığıncaqda nümayəndə qismində üzv-ölkələrin ya dövlət, ya da hökumət başçısı iştirak edir. Bu baxımdan, həmin yığıncaq “**sammit**” hesab edilir.

Avropa Sovetinin tərkibinə həm də **Avropa Komissiyasının sədri** daxildir. Avropa İttifaqına dair Müqavilənin (yeni redaksiyada) 4-cü maddəsində göstərilir ki, Avropa Soveti üzv-ölkələrin dövlət və ya hökumət başçıları, habelə Avropa Komissiyasının sədrini birləşdirir.

Avropa Sovetinin fəaliyyət (iş) proseduru

Avropa Soveti sessiya formasında fəaliyyət göstərir, işləyir. Buna görə də **sessiya** onun həyata keçirdiyi fəaliyyətin (işin) təşkilati formasıdır.

Sessiya iki cür olur:

- növbəti sessiya;
- növbədənənar sessiya.

Növbəti sessiya dedikdə sənəddə göstərilən və nəzərdə tutulan müddətdə çağırılan sessiya başa düşülür. Bu cür sessiyanın çağırılması əvvəlcədən planlaşdırılır. Semestrə iki dəfədən az olmayaraq, növbəti sessiya çağırılır. Növbəti sessiyaların çağırılması işini Avropa Sovetinin Daimi Sədri təşkil edir. Başqa sözlə, Avropa Sovetinin növbəti sessiyalarını Avropa Sovetinin Daimi Sədri çağırır.

Göründüyü kimi, Avropa Soveti sessiya qaydasında işləyir, fəaliyyət göstərir. Bu səbəbdən onu **daimi fəaliyyətdə olan orqan (İnstitut) hesab etmək olmaz**. Həm də ona görə ki Avropa Sovetinin tərkibi (üzlərlik üzv-ölkələrin dövlət və ya hökumət başçılarından ibarətdir. Belə hal, əlbəttə, Avropa Sovetinin daimi fəaliyyət göstərən orqan (institut) kimi tanınmasına mane olur.

Növbədənənar sessiya dedikdə çağırılması əvvəlcədən planlaşdırılmayan sessiya başa düşülür. Bu cür sessiya kəskin siyasi böhran yarandığı və Avropa İttifaqının üzvü olan bütün dövlətlərə ümumən aid olan hər hansı digər aktual problem ortaya çıxdığı hallarda çağırılır. Məsələn, 1992-ci ildə Danimarka dövləti Avropa İttifaqına dair Müqaviləni ratifikasiya etdiyi zaman Avropa Sovetinin növbədənənar (ekstern) sessiyası çağırıldı.

Avropa İttifaqına aid elə vacib məsələlər yarana bilər ki, belə məsələlərin həll olunması təxirəsalınmaz tədbirlərin görülməsini tələb etsin. Məhz bundan ötrü Avropa Sovetinin növbədənənar sessiyası çağırılır. Avropa Sovetinin sessiyaları

bir neçə iclas keçirilməsini əhatə edir. Yaranmış ənənəyə görə, iclaslar qapalı keçirilir və iki iş günü davam edir.

Avropa Sovetinin sessiyası bir neçə iclasdan ibarətdir. Məhz bu iclaslarda ən vacib və əhəmiyyətli olan qərarlar qəbul edilir. Əvvəlcə adi plenar iclas keçirilir. Lakin plenar iclas keçirilənə kimi məhdud dairədə (Avropa Sovetinin tam olmayan tərkibi ilə) qeyri-formal görüş keçirilir, danışıqlar aparılır və bu zaman gələcəkdə qəbul olunacaq müvafiq qərarın layihəsi hazırlanır. Başqa sözlə, qeyri-formal görüş (danışıqlar) bu və ya digər qərarın layihəsini hazırlamağa imkan verir.

Sessiyanın birinci iş günü bununla başa çatır ki, müzakirə olunan məsələ barədə kompromisə nail olunur. Bu, Avropa Sovetinin sessiyasının **konfidensial hissəsi** hesab edilir.

İkinci iş günündə **yekun plenar iclas** (geniş iclas) keçirilir. Yekun plenar iclasın nəticəsi barədə kommunikedə qısaca məlumat verilir. Rəsmi məlumatda müzakirə olunan məsələlər sadalanır və qəbul edilən qərarın xülasəsi (rezyume) ifadə edilir. Avropa Sovetinin sessiyasının nəticəsi barədə daha ətraflı və geniş məlumat Avropa Parlamentinə təqdim olunan xüsusi məruzədə verilir.

Avropa Sovetinin qərarları **hüquqi cəhətdən məcburi** olan aktlardır. Avropa İttifaqının üzvü olan dövlətlərin hökumətləri, habelə onun institutları öz praktiki fəaliyyətlərində həmin qərarları rəhbər tutmalıdırlar.

Avropa İttifaqı Şurası Avropa İttifaqının institutları sistemində daxildir. Belə ki, o, Avropa İttifaqının **institutu** sayılır. Həm də qeyd etməliyik ki, Avropa İttifaqı Şurası, eyni zamanda, siyasi institut hesab edilir.

“Avropa İttifaqının Şurası” nəzərdən keçirdiyimiz sözügedən institutun tam rəsmi adıdır. Avropa İttifaqına dair Müqavilə qüvvəyə mindiyi andan (1993-cü il) bu institut rəsmi olaraq, tam şəkildə məhz belə adlanır. Lakin, həmin institutun adı, adətən, tam deyil, “Şura” kimi qısaca yazılır. Belə ki, “Şura” elə barəsində danışdığımız institutun qısa adıdır. Avropa İttifaqının təsis müqavilələrində məhz “Şura” kimi qısaldılmış termin (ad) işlədilir. Belə termindən həm də ədəbiyyat səhifələrində istifadə olunur. Beynəlxalq hüquq ədəbiyyatında da “Şura” termini işlədilir.

Avropa İttifaqı Şurasının tərkibinə Avropa İttifaqının üzvü olan dövlətlərin nazirləri (məsələn, xarici işlər nazirləri, səhiyyə nazirləri, iqtisadiyyat nazirləri və s.) daxildir. Bunu nəzərə alaraq, kütləvi informasiya vasitələrində, habelə elmi ədəbiyyatda Avropa İttifaqı Şurası “**Nazirlər Soveti**” adlandırılır. Lakin bu, qeyri-rəsmi addır. Biz, yaranmış ənənəni nəzərə alaraq, “**Şura**” kimi qısa addan istifadə

etməyə üstünlük verir. Yeri gəlmişkən, nəzərdən keçirdiyimiz institut Avropa İttifaqına dair Müqavilə qüvvəyə minənədək “Avropa Birlikləri Şurası” adlanırdı.

Avropa İttifaqının hər bir institutu kimi Şuranın da müvafiq statusu vardır. Onun hüquqi statusu bilavasitə təsis müqavilələri ilə müəyyən olunur. Şura öz statusuna görə, Avropa İttifaqının **qanunvericilik orqanı (institutu)** sayılır. Düzdür, qanunvericilik prosesində (hüquq normaları yaratmaq prosesində) Avropa İttifaqının “Avropa Komissiyası” və “Avropa Parlamenti” kimi orqanları (institutları) müəyyən rol oynayır. Lakin, buna baxmayaraq, Qərb hüquq doktrinasında Şura Avropa İttifaqının başlıca qanunvericilik orqanı (institutu) kimi xarakterizə olunur.

Hüquqi statusuna müvafiq olaraq, Şura təkcə qanunvericilik orqanı (institutu) hesab edilmir. Şura həm də elə bir institutdur (orqandır) ki, o, Avropa İttifaqına üzv olan dövlətlərin maraq və mənafeələrinin Avropa İttifaqı qarşısında duran vəzifələrin yerinə yetirilməsi, eləcə də Avropa İttifaqının məqsədlərinə nail olunması kontekstində uyğunlaşdırılmasını təmin edir. Əgər üzv-dövlətlərdən hər hansı biri Şura tərəfindən qəbul edilən qərarların onun maraq və mənafeələrinə mühüm dərəcədə zərər vurmasını bildirərsə, Şura belə qərarlar qəbul etməkdən çəkinməlidir. Deməli, Şura **üzv-dövlətlərin maraq və mənafeələrini ifadə edən institut (orqan)** sayılır. Başqa sözlə, Şura üzv-dövlətlərin maraq və mənafeələrini təmsil edir; Şuranın rolu məhz bununla müəyyən olunur. Digər tərəfdən, Şuranın fəaliyyəti Avropa İttifaqının öz məqsədlərinə nail olunmasına və qarşıda duran vəzifələrin yerinə yetirilməsinə yönəlir.

Şuranın funksiyaları

Avropa İttifaqının hər bir institutu (orqanı) kimi Şuranın da özünəxas funksiyaları vardır. **Qanunvericilik funksiyası** onun yerinə yetirdiyi funksiyalardan biridir. Avropa İttifaqına dair Müqavilənin 16-cı maddəsində deyilir ki, Şura qanunvericilik funksiyasını həyata keçirir. Bu funksiyanın mahiyyəti Şura tərəfindən müvafiq qanunvericilik aktının - normativ hüquqi aktın qəbul edilməsindən ibarətdir. Lakin o, qanunvericilik funksiyasını Avropa Parlamenti ilə birlikdə həyata keçirir.

İkinci, Şura **büdcə funksiyasını** yerinə yetirir. Şuranın belə funksiya yerinə yetirməsi Avropa İttifaqına dair Müqavilənin 16-cı maddəsində nəzərdə tutulmuşdur. Burada deyilir ki, Şura büdcə funksiyasını həyata keçirir. Belə ki, Avropa İttifaqının öz büdcəsi vardır. Bu Avropa İttifaqının xarakterik cəhətlərindən biridir. Avropa İttifaqının büdcəsi isə Şura tərəfindən qəbul olunur və təsdiqlənir. Lakin Şura büdcə funksiyasını Avropa Parlamenti ilə birlikdə həyata

keçirir. O, Avropa Parlamenti ilə birlikdə Avropa İttifaqının büdcəsini qəbul edərək təsdiqləyir.

Üçüncü, Şura **əlaqələndirmə funksiyasını** həyata keçirir. Şuranın bu funksiyası Avropa İttifaqına dair Müqavilənin 16-cı maddəsində nəzərdə tutulmuşdur. Bu maddədə deyilir ki, Şura Avropa İttifaqının yürütdüyü siyasətləri müəyyən edir və onların həyata keçirilməsini əlaqələndirir. O, xüsusilə də Avropa İttifaqının ümumi iqtisadi siyasətinin əlaqələndirilməsini həyata keçirir. Lakin əlaqələndirmə Avropa İttifaqına dair Müqavilədə nəzərdə tutulan şərtlərə uyğun olmalıdır.

Dördüncü, Şura **nəzarət funksiyasına** malikdir. Belə ki, Şura başqa orqanların hərəkətlərindən Ümumi Yurisdiksiya Məhkəməsinə (o, əvvəllər Birinci İnstansiya Məhkəməsi adlanırdı) şikayət edə bilər. Bu yolla Şura digər orqanların fəaliyyəti üzərində nəzarəti həyata keçirir.

Şura həm də **xarici siyasət funksiyasını** həyata keçirir. Bu funksiya Şuranın ümumi xarici siyasət və təhlükəsizlik siyasəti çərçivəsində fəaliyyət göstərməsi ilə bağlıdır.

Beləliklə, Şura aşağıda göstərilən **beş əsas funksiyanı** həyata keçirir.

- qanunvericilik funksiyası;
- büdcə funksiyası;
- əlaqələndirmə funksiyası;
- nəzarət funksiyası;
- xarici siyasət funksiyası.

Şuranın səlahiyyətləri

Şura geniş səlahiyyətlərə malikdir. Hər şeydən əvvəl, qeyd edək ki, o, **qanunvericilik səlahiyyətinə** malikdir. Belə səlahiyyətə malik olması Şuranın qanunvericilik funksiyasını həyata keçirməsindən irəli gəlir. Lakin Şura Avropa İttifaqının qanunvericilik səlahiyyətinə malik olan yeganə orqanı deyil. Belə ki, Şura qanunvericilik səlahiyyətini tək-cə (təkbaşına) həyata keçirmir. Məsələ burasındadır ki, qanunvericilik aktları (normativ hüquqi aktlar) qəbul etmək hüququna Şura ilə bərabər, Avropa İttifaqının digər orqanları da malikdirlər. Lakin, reallıq bundan ibarətdir ki, Avropa İttifaqının əsas qanunvericilik aktları (əsas normativ hüquqi aktlar) olan rəqlament və direktiv ümumi qaydaya görə, başlıca olaraq, Şura tərəfindən qəbul edilir. Bu isə belə bir fikir söyləməyə imkan verir ki, Şura Avropa İttifaqının qanunvericilik səlahiyyətinə malik olan başlıca orqandır. Təsadüfi deyil ki, əksər müəlliflərin fikrincə, qanunvericilik səlahiyyəti, əsasən, Şura tərəfindən həyata keçirilir. Lakin bu fikrin daha da dəqiqləşdirilməsinə

ehtiyac duyuruq. Belə ki, Avropa İttifaqına dair Müqavilənin 16-cı maddəsinə görə, qanunvericilik səlahiyyətini Şura və Avropa Parlamenti birlikdə həyata keçirirlər. Əslində, bu, reallığa tam deyil, qismən, yəni müəyyən dərəcədə uyğundur.

Qeyd etməliyik ki, qanunvericilik səlahiyyəti aşağıda göstərilən iki qaydada həyata keçirilir:

–ümumi qayda;

–xüsusi qayda.

Ümumi qaydanın mahiyyəti bundan ibarətdir ki, qanunvericilik aktının layihəsi, əgər Şura və Avropa Parlamenti tərəfindən bəyənilsə, qəbul olunmuş hesab edilir. Bu zaman Şura sanki, özünün malik olduğu qanunvericilik səlahiyyətini Avropa Parlamenti ilə bölüşdürür. Belə halda qanunvericilik rolunda eyni zamanda həm Şura, həm də Avropa Parlamenti çıxış edir. Buna görə də onlar həm qanunvericilər adlanır. Deməli, ümumi qayda tətbiq olunarkən qanunvericilik səlahiyyətini Şura və Avropa Parlamenti birgə həyata keçirir.

Xüsusi qayda tətbiq edildikdə isə qanunvericilik səlahiyyətinin həyata keçirilməsində Avropa Parlamenti iştirak etmir. Bu zaman qanunverici rolunda Şuranın özü çıxış edir, Avropa Parlamentinin qanunverici olması isə istisna edilir. Deməli, xüsusi qayda tətbiq edilərkən Şura qanunvericilik səlahiyyətini Avropa Parlamenti ilə bölüşdürmür. Belə halda Şura qanunvericilik səlahiyyətini təkbaşına (təkcə) həyata keçirir.

Şura həm də **büdcə səlahiyyətinə** malikdir. Şuranın belə səlahiyyətə malik olması onun büdcə funksiyasını yerinə yetirməsindən irəli gəlir. Qeyd etdiyimiz kimi, Avropa İttifaqının öz büdcəsi vardır. Avropa İttifaqı büdcəsinin rolunun artması, eləcə də onun müstəqilliyinin güclənməsi buna səbəb olmuşdur ki, Şura həm də büdcə səlahiyyətini həyata keçirir. Lakin Şura büdcə səlahiyyətini təkcə, necə deyərlər, müsəqil surətdə deyil, Avropa İttifaqının digər institutları (orqanları) ilə qarşılıqlı əlaqədə həyata keçirir. Belə ki, Avropa Komissiyası büdcə layihəsini hazırlayır və bunun üçün də o, zəruri aparata, müvafiq maddi resurslara malikdir. Bundan sonra büdcə layihəsi baxılmaq üçün Şuraya təqdim olunur. Şura büdcə layihəsini təsdiq edir (bəyənir) və Avropa Parlamentinə göndərir. Avropa Parlamenti büdcə layihəsinə baxaraq, onu qəti olaraq qəbul edir.

Şura **əlaqələndirmə səlahiyyətinə** də malikdir. Belə ki, Şura Avropa İttifaqının ümumi iqtisadi siyasətini əlaqələndirir. Belə əlaqələndirmənin isə vacib əhəmiyyəti vardır. Bununla Avropa İttifaqının qarşısına qoyduğu məqsədə nail olunması təmin edilir. Şuranın əlaqələndirmə səlahiyyətinə malik olması bundan irəli gəlir ki, o, əlaqələndirmə funksiyasını yerinə yetirir.

Şura həmçinin **nəzarət səlahiyyətinə** malikdir. Belə səlahiyyət Şuraya imkan verir ki, o, digər orqanların fəaliyyətinə (hərəkətlərinə) nəzarət edə bilsin. Nəzarət səlahiyyəti Şuranın nəzarət funksiyasını yerinə yetirməsi ilə bağlıdır.

Göstərilənlərdən başqa, Şura həm də **xarici siyasət səlahiyyətinə** malikdir ki, bu səlahiyyət onun xarici siyasət funksiyasını yerinə yetirməsindən irəli gəlir. Qeyd etməliyik ki, Şuranın göstərilən səlahiyyəti onun ümumi xarici siyasət və təhlükəsizlik siyasəti çərçivəsində malik olduğu ən vacib səlahiyyət sayılır. Nəzərdən qaçırmaq olmaz ki, Şura ümumi xarici siyasət və təhlükəsizlik siyasəti sahəsində müvafiq qərarlar qəbul edən əsas orqan (institut) sayılır. Belə ki, Şura ümumi xarici siyasətin və təhlükəsizlik siyasətinin müəyyənləşdirilməsi və həyata keçirilməsi üçün lazım olan qərarlar qəbul edir və bu zaman o, Avropa Şurasının müvafiq qərarlarına əsaslanır.

Avropa İttifaqının üzvü olan dövlətlər ümumi xarici siyasət və təhlükəsizlik siyasəti sahəsində eyni mövqedən çıxış etməlidirlər. Bu, yəni eyni mövqedən çıxış etmək isə yalnız Şura çərçivəsində mümkün ola bilər. Eyni mövqedən çıxış etmək buna gətirib çıxarır ki, üzv-dövlətlər ümumi xarici siyasət və təhlükəsizlik siyasəti sahəsində birgə hərəkətlər etmiş olurlar. Birgə hərəkətlər vahid və effektiv olmalıdır ki, bunu məhz Şura təmin edir. Üzv-dövlətlər tərəfindən birgə hərəkətlərin həyata keçirilməsi üçün zəruri olan bütün məlumatlar məcburi surətdə Şuraya təqdim edilməlidir. Əgər üzv-dövlətlər ümumi xarici siyasət və təhlükəsizlik siyasəti sahəsində fəvqəladə xarakterli hər hansı tədbir görərlərsə, onlar bu barədə dərhal və ləngimədən Şuraya məlumat verməyə borcludurlar. Lakin belə tədbirlər birgə hərəkətlərin məqsədinə zidd olmamalı, onların effektivliyinə mənfi təsir göstərməməlidir.

Şuranın ümumi xarici siyasət və təhlükəsizlik siyasəti sahəsində qəbul etdiyi qərarlar bütün üzv-dövlətlər üçün məcburidir; onlar həmin qərarları məcburi surətdə yerinə yetirməlidirlər. Şura hətta üçüncü dövlətlərlə və beynəlxalq (dövlətlərarası) təşkilatlarla ümumi xarici siyasət və təhlükəsizlik siyasəti məsələlərinə dair beynəlxalq saziş bağlaya bilər. Unutmaq olmaz ki, Avropa İttifaqına dair Müqavilənin 37-ci maddəsi Şuranı belə hüquqla təmin edir.

Beləliklə, yerinə yetirdiyi funksiyalara uyğun olaraq, Şura aşağıda göstərilən beş əsas səlahiyyətə malikdir:

- qanunvericilik səlahiyyəti;
- büdcə səlahiyyəti;
- əlaqələndirmə səlahiyyəti;
- nəzarət səlahiyyəti;
- xarici siyasət səlahiyyəti.

Şuranın tərkibi, iş qaydası və qərar qəbul etmək proseduru

Şuranın tərkibi

Şura daimi tərkibə malik deyil. Buna görə də o, **daimi fəaliyyət göstərən orqan (institut)** sayılmır. Belə ki, Şura iclas keçirmək yolu ilə işləyir və fəaliyyət göstərir. Odur ki, **iclas** Şuranın fəaliyyətinin və işinin əsas təşkilati formasıdır. Şuranın iclaslarında müxtəlif məzmunlu məsələlər müzakirə olunur. İclaslarda müzakirə edilən məsələlərin məzmunundan, yəni müzakirə predmetindən asılı olaraq, Şuranın tərkibi dəyişir: məsələn, əgər Şurada xarici siyasət məsələsi müzakirə olunarsa, Şuranın iclasında üzv-dövlətlərin xarici işlər nazirləri iştirak edirlər; əgər Şurada müzakirə predmeti aqrar siyasət məsələsi olarsa, onda Şuranın iclasında üzv-dövlətlərin kənd təsərrüfatı nazirləri iştirak edirlər; əgər Şurada müzakirəyə maliyyə siyasətinə aid olan məsələ çıxarsa, belə halda Şuranın iclasına üzv-dövlətlərin maliyyə nazirləri dəvət olunurlar; əgər Şurada müzakirə olunan məsələnin məzmunu (predmeti) ətraf mühitin qorunmasından ibarət olarsa, Şuranın iclasına üzv-dövlətlərin ekologiya nazirləri (ətraf mühiti qoruma işi üzrə nazirlər) çağırılırlar; iqtisadi məsələ həll olunan hallarda Şuranın iclası üzv-dövlətlərin iqtisadiyyat nazirləri səviyyəsində keçirilir və s.

Şuranın **tərkibi** üzv-dövlətlərin hökumətlərinin səlahiyyətli nümayəndələrindən ibarətdir. Şuraya hər üzv-dövlət bir nümayəndə göndərməlidir; nümayəndə həm də nazir səviyyəsində olmalıdır. Hal-hazırda Avropa İttifaqının üzvü 28 dövlətdən ibarətdir. Odur ki, Şuranın tərkibinə nazir səviyyəsində 28 üzv daxildir. Deməli, Şuranın üzvləri üzv-dövlətlərin hökumət nazirlərindən ibarətdir. Həmin şəxslər özlərinin rəsmi statusuna görə qərarlar qəbul olunmasında iştirak etmək hüququna malikdirlər. Belə qərarlar isə nazirlərin təmsil edildikləri dövlətlər üçün məcburidir.

Əvvəllər Şuranın iclaslarında hər bir üzv-dövlətin xarici əlaqələrə görə məsul olan hökumət üzvü, yəni xarici işlər nazirləri iştirak edirdilər. Lakin, sonralar məlum oldu ki, belə yanaşmanın effekti azdır. Belə ki, Şura, hər şeydən əvvəl, normativ aktlar qəbul edən qanunvericilik orqanıdır. Bu və ya digər konkret məsələyə dair daha effektiv normativ aktlar isə peşəkarcasına yalnız ayn-ayrı sahələrə rəhbərlik edən nazirlər (sahəvi nazirlər) tərəfindən qəbul edilə bilər. Söhbət öz dövlətlərində müvafiq idarəçilik (idarəetmə) sahəsinə görə məsul olan nazirlərdən gedir. Məsələn, aqrar sahəyə dair normativ aktlar üzv-dövlətlərin aqrar nazirləri tərəfindən qəbul olunmağa başladı; nəqliyyat sferasına aid normativ aktın qəbul edilməsində üzv-dövlətlərin nəqliyyat nazirləri iştirak edirlər; əmək (o cümlədən sosial təminat) məsələsi haqqında normativ akt üzv-dövlətlərin əmək və sosial təminat nazirlərinin iştirakı ilə qəbul olunur və s.

Şuranın fəaliyyət (iş) proseduru

Şura müəyyən tərkibdə fəaliyyət göstərir, işləyir. Başqa sözlə, Şura **iclas** keçirmək yolu ilə işləyir, fəaliyyətini həyata keçirir. İclasın hansı tərkibdə keçirilməsindən asılı olaraq, Şuranın iki növü fərqləndirilir:

–Ümumi Şura;

–Xüsusi Şura.

Ümumi Şura üzv-dövlətlərin xarici işlər nazirləri və ya Avropa işləri ilə məşğul olan nazirlər (bəzi üzv-dövlətlərdə belə vəzifə mövcuddur) səviyyəsində keçirilir. Şuranın bu növü göstərilən tərkibdə iclas keçirir və bu səbəbdən onu, bəzən, **Xarici İşlər Nazirləri Soveti** adlandırırlar.

Ümumi Şura, adətən, bütövlükdə Avropa İttifaqına aid olan **ümumi məsələlərlə** məşğul olur. Buna görə də ona çox vaxt **Ümumi Məsələlər üzrə Şura** deyilir. Məsələn, Ümumi Şura təsis müqaviləsinə yenidən baxmaq üçün konfrans çağırma bilər ki, bu, ümumi məsələ hesab edilir.

Ümumi Şura həm də **siyasi xarakterli məsələlərlə** məşğul olur. Belə ki, o, xarici siyasət məsələlərinə dair müvafiq qərarlar qəbul etmək səlahiyyətinə malikdir. Ümumi Şura, unutmamaq olmasın ki, Avropa İttifaqının üçüncü dövlətlərlə **xarici əlaqələr** (münasibətlər) sahəsinə aid olan qərarlar qəbul edə bilər. Bu prosedur, 2002-ci ildə təsdiq edilmiş Daxili Rəqlamentə 1 nömrəli Əlavədə göstərildiyi kimi, **“Ümumi Məsələlər və Xarici Əlaqələr” formasıyası** adlanır.

Deməli, Ümumi Şura bir ümumi formasıya çərçivəsində fəaliyyət göstərir.

Hüquq ədəbiyyatında Ümumi Şura, bəzən, **Qanunvericilik Şurası** adlanır. Bu onunla izah edilir ki, müəyyən hallarda Ümumi Şura qanunvericilik aktlarını müzakirə və qəbul edən qanunverici rolunda çıxış edir.

Ümumi Şura, qeyd etdiyimiz kimi, bir formasıya çərçivəsində iclas keçirir. Bu o deməkdir ki, Ümumi Şura bir formasıyadan ibarətdir; ona Ümumi Məsələlər və Xarici Əlaqələr Şurası da deyilir.

Xüsusi Şura isə üzv-dövlətlərin sahəvi nazirlərindən ibarət olan tərkibdə (sahəvi nazirlər səviyyəsində) iclas keçirir. Məsələn, iqtisadiyyat nazirləri kimi tərkibdə, maliyyə nazirləri kimi tərkibdə, nəqliyyat nazirləri kimi tərkibdə və s. Odur ki, Xüsusi Şura, əksər hallarda, **“Sahəvi Şura”** adlandırılır.

Əgər iqtisadi məsələ həll edilərsə, Xüsusi Şura üzv-dövlətlərin iqtisadiyyat nazirləri səviyyəsində iclas keçirir, yaxud əgər maliyyə məsələsi müzakirə

olunarsa, Xüsusi Şura üzv-dövlətlərin maliyyə nazirlərindən ibarət olan tərkibdə iclas keçirir və s.

Xüsusi Şuranın iclasları **formasiya** çərçivəsində keçirilir. Formasiya Xüsusi Şuranın hansı tərkibdə iclas keçirməsini ifadə etmək üçün işlədilən termindir. Formasiyaların sayı Xüsusi Şuranın iclaslarında hansı sahəvi məsələnin müzakirə edilməsindən və müvafiq iclasların hansı nazirlərdən ibarət olan tərkibdə keçirilməsindən asılı olaraq müəyyən edilir. 2002-ci ildə təsdiq olunmuş yuxarıda adıçəkilən Daxili Reqlamentdəki siyahıya aşağıdakı formasiyalar - xüsusi formasiyalar aiddir:

- İqtisadi və Maliyyə Məsələləri üzrə Şura;
  - Ədliyyə və Daxili İşlər Məsələləri üzrə Şura;
  - Məşğulluq, Sosial Siyasət, Səhiyyə və İstehlakçıların Hüquqlarını Müdafiə Məsələləri üzrə Şura;
  - Rəqabət Qabiliyyəti Məsələləri (daxili bazar, sənaye, elmi tədqiqat) üzrə Şura;
  - Kənd Təsərrüfatı və Balıqçılıq Məsələləri üzrə Şura;
  - Nəqliyyat, Telekommunikasiya və Energetika Məsələləri üzrə Şura;
  - Ətraf Mühit Məsələləri üzrə Şura;
  - Təhsil, Gənclər və Mədəniyyət Məsələləri üzrə Şura.
- Formasiyaların ümumi siyahısı Avropa Şurası tərəfindən təsdiq olunur.

Buraya, yəni ümumi siyahıya ümumi və xüsusi formasiyalar daxildir. Lakin bəzi formasiyalann formalaşması (yaradılması) təsis müqaviləsində birbaşa və ya dolayı şəkildə nəzərdə tutulmuşdur.

Həm qüvvədə olan normativ hüquqi aktlar, həm də Şuranın reqlamenti iclasların keçirilmə müddətini əvvəlcədən müəyyən etmir; onlar Şuranın keçirdiyi iclasların həm də sayını və dövriliyini (məsələn, ayda neçə dəfə və s.) müəyyənləşdirmir. İclaslar ehtiyac (tələbat) olduğu, habelə bu və ya digər problemin həllinin zəruri sayılmasından asılı olaraq çağırılır. Hər il orta hesabla Şuranın 100-dən çox iclası keçirilir. Şuranın keçirdiyi iclaslar aşağıdakı qaydada çağırılır:

- Şura sədrinin təşəbbüsü ilə;
- üzv-dövlətlərdən birinin xahişi ilə;
- Avropa Komissiyasının təklifi ilə.

Ümumi Şuraya (Xarici İşlər Nazirləri Sovetinə) sədrliyi Xarici İşlər və Təhlükəsizlik Siyasəti üzrə Ali Nümayəndə həyata keçirir. O, sədrlik funksiyasını daimi əsaslarla yerinə yetirir.

Xüsusi Şuralara gəldikdə isə, qeyd etməliyik ki, onlara üzv-dövlətlərin nümayəndələri növbə ilə sədrlik edirlər. Növbələr Şuranın 1 yanvar 2007-ci il tarixli qərarına uyğun olaraq müəyyən edilmişdir. Həmin qərara görə, üzv-dövlətin hər bir nümayəndəsi altı ay müddətinə Xüsusi Şuraya sədrlik edir.

Şuraya sədrlik edən iclasların gündəliyini müəyyənləşdirir. İclasların gündəliyi müvafiq strukturlar tərəfindən hazırlanır.

İclasların gündəliyinə, adətən, **iki kateqoriya** məsələ daxil olur:

– “A” kateqoriyası;

– “B” kateqoriyası.

“A” kateqoriyasına elə məsələlər daxildir ki, həmin məsələlərin həll olunması üçün əvvəlcədən razılıq (konsensus) əldə edilir. Odur ki, belə məsələlər əlavə olaraq diskussiyaya və mübahisə predmetinə çevrilmir. Digər tərəfdən, “A” kateqoriyasına aid olan məsələlər müzakirə olunan zaman səsvermə həyata keçirilmir. Ona görə ki, əvvəlcədən əldə edilmiş razılıq bu məsələlər üzrə səsvermə keçirilməsini istisna edir, aradan qaldırır. Həmin məsələlər üzrə müvafiq qərar qəbul olunur ki, bu qərar bəyənilir. Qərarın bəyənilməsi Şuranın iclas protokolunda ifadə olunur; protokol Şura sədri və baş katib tərəfindən imzalanır.

“B” kateqoriyasına isə elə məsələlər aiddir ki, həmin məsələlərin həlli qabaqcadan mümkün olmur. Belə ki, onların həlli barədə əvvəlcədən lazımi razılıq əldə edilmir. Təbii ki, bu kateqoriyadan olan məsələlərin həlli üçün (qərar qəbul edilməsi üçün) müzakirə və diskussiya aparılması, səsvermə tələb olunur.

Şuranın iclaslarında qərarlar səsvermə yolu ilə qəbul edilir. Təsis müqaviləsində deyilir ki, Şuranın qərarları səs çoxluğu ilə qəbul olunur. Bu zaman **üç əsas prinsipdən** istifadə edilir:

– sadə səs çoxluğu prinsipi;

–yekdillik prinsipi;

–müəyyənləşdirilmiş səs çoxluğu prinsipi.

Hansı prinsipin tətbiq edilməsi iki məsələdən asılıdır: birinci, Şurada qəbul olunan qərarın məzmunundan; ikinci, qəbul olunan qərarın əhəmiyyətindən. Əgər Şurada, əsasən də, ikinci dərəcəli və texniki xarakterli prosedur məsələ haqqında qərar qəbul edilərsə, **sadə səs çoxluğu prinsipi** tətbiq olunur. Bu prinsipə görə, Şurada qərarın qəbul olunması üçün tələb edilir ki, Şura üzvlərinin ümumi sayının yarısından çoxu səs versin. Əgər nəzərə alsaq ki, Şuranın 28 üzvü vardır, müvafiq qərarın qəbul edilməsi üçün 14-dən çox üzvün səs verməsi kifayətdir.

Yekdillik prinsipi tətbiq olunan zaman hər bir üzv-dövlət Şurada bir səsə malik olur və ondan istifadə edir. Qərarın qəbul edilməsi üçün Şura üzvlərinin yekdilliklə səs verməsi tələb olunur. Əgər Şura üzvlərindən, heç olmazsa, biri qərarın əleyhinə səs verərsə, qərar qəbul edilmir. Lakin Şura üzvlərindən hər hansı birinin bitərəf qalması heç də qərarın qəbul edilməsinə mane olmur. Belə halda qərar yekdilliklə qəbul edilmiş sayılır.

Müəyyənləşdirilmiş səs çoxluğu prinsipi mürəkkəb xarakterə malikdir. Əvvəllər bu prinsipə görə, Şura üzvləri bir səsə deyil, müəyyənləşdirilmiş səsə malik idilər. Məsələn, Almaniya, Fransa, İtaliya və Böyük Britaniyanın - 29, İspaniyanın - 27, Avstriya və İsveçin - 10, Danimarka, İrlandiya və Finlandiyanın - 7, Lüksemburqun - 4 və s. səsi vardı. Ayrı-ayrı Şura üzvlərinin malik olduğu səslər müəyyənləşdirilərkən aşağıda göstərilən amillər nəzərə alınır:

- üzv-dövlətlərin əhalisinin sayı;
- üzv-dövlətlərin iqtisadi göstəriciləri;
- üzv-dövlətlərin inteqrasiya prosesində iştirak etmə dərəcəsi;
- digər amillər.

İndi vəziyyət dəyişmişdir. Belə ki, Avropa İttifaqına dair Müqavilə (2007-ci il Lissabon Müqaviləsi redaksiyasında) müəyyənləşdirilmiş səs çoxluğu prinsipinin yeni qaydasını nəzərdə tutur. Həmin qaydaya görə, Şura üzvlərinin 55 faizinin səsi müəyyənləşdirilmiş səs çoxluğu hesab edilir, bu şərtlə ki, 55 faiz Şura üzvləri ən azı 15 dövləti və Avropa İttifaqı əhalisinin 65 faizindən çoxunu əhatə etsin. Əgər ən azı dörd üzv- dövlət qərarın əleyhinə səs verərsə, qərar qəbul edilməmiş sayılır və əksinə, belə olmazsa, qəbul edilmiş hesab olunur.

Qərarın yekdillik və ya müəyyənləşdirilmiş səs çoxluğu prinsipi əsasında qəbul edilməsinə gəldikdə isə, qeyd etməliyik ki, bu məsələ təsis müqaviləsinin və ya onu tamamlayan normativ hüquqi aktların ifadə etdiyi göstərişdən asılı olaraq həll edilir. Əvvəllərdə qeyd etdiyimiz kimi, prosedur məsələlərinə aid qərarlar sadə səs çoxluğu prinsipi əsasında qəbul edilir. Yerdə qalan məsələlərə dair qərarlar isə ya yekdillik, ya da müəyyənləşdirilmiş səs çoxluğu prinsipi əsasında çıxarılır.

Son zamanlar Şurada qərarlar, əsasən, müəyyənləşdirilmiş səs çoxluğu prinsipi əsasında qəbul edilir. Unutmaq olmaz ki, bu prinsipin əsasında həll edilən məsələlərin dairəsi kifayət dərəcədə genişdir. Həm də deməliyik ki, həmin prinsip olduqca vacib sahələrdə tətbiq olunur. Məsələn, ümumi xarici siyasət və təhlükəsizlik siyasəti sahəsində qərarlar qəbul edilən zaman müəyyənləşdirilmiş səs çoxluğu prinsipindən istifadə edilir. Avropa Komissiyasının formalaşması və

təyinatı zamanı da həmin prinsip tətbiq olunur. Nəzərdən qaçırmaq olmaz ki, son dövrlərdə Şurada qərarların müəyyənləşdirmiş səs çoxluğu prinsipi əsasında qəbul edilməsi tendensiyasının artması müşahidə olunur. Bu, Avropa İttifaqının inkişaf və təkamülündə üstün tendensiya sayılır.

Şura **Brüssel şəhərində** yerləşir və fəaliyyət göstərir. Üzv-dövlətlərin müvafiq nazirləri (onlar Şura üzvləridir) Şuranın iclaslarında iştirak etmək üçün məhz bu şəhərə gəlir, sonra isə öz ölkələrində olan əsas iş yerlərinə qayıdirlar. Deməli, Şura daimi əsaslarla işləyən və fəaliyyət göstərən orqan (institut) deyildir. Başqa sözlə, Şuranın işi daimi xarakter daşımır. Bu səbəbdən Şuranın strukturunda **yardımcı orqanlar** (məsələn, Siyasət və Təhlükəsizlik üzrə Komitə, Daimi Nümayəndələr Komitəsi və s.) yaradılmışdır ki, bu cəhəti ilə Şura Avropa İttifaqının digər institutlarından fərqlənir. Yardımcı orqanlar Şuranın işində və fəaliyyətində olduqca böyük rol oynayırlar.

SUAL 3

Avropa Komissiyası Avropa İttifaqının siyasi institutlarından (orqanlarından) biridir. O, qısaca olaraq, **“Komissiya”** adlanır. Qərb hüquq ədəbiyyatı səhifələrində ona Avropa İttifaqının başlıca icra orqanı, bəzən isə, **Avropa İttifaqının Hökuməti** deyilir. Belə ki, Komissiya Avropa büdcəsi üzrə kreditlərə sərəncam verir. Məhz bu cəhət onu suveren dövlətlərin hökumətinə yaxınlaşdırır və oxşadır. Avropa İttifaqına dair Müqaviləyə görə, Komissiya icra hakimiyyətinin daşıyıcısı, Avropa İttifaqının icra-sərəncamverici orqanıdır.

Komissiya Avropa İttifaqının işlərinin idarə edilməsində həlledici rol oynayır. Belə ki, o, **idarəetmə orqanı sayılır**. Unutmaq olmaz ki, Komissiya yüksək səviyyədə idarəetmə işini həyata keçirir. Bundan ötrü o, zəruri inzibati aparata malikdir. Təsadüfi deyil ki, yaxın vaxtlara kimi Komissiyanın inzibati aparatına daxil olan işçilərin sayı 38 mini ötmüşdür. Bunların köməyi və vasitəsi ilə idarəçilik sahəsində yüksək səviyyədə geniş həcmli işlər görülür.

Komissiya təkcə idarəetmə (idarəçilik) sahəsində fəaliyyət göstərən institut (orqan) sayılır. O, həm də **qanunvericilik prosesinin vacib iştirakçısıdır**. Təsadüfi deyil ki, Komissiya Avropa İttifaqının qanunvericilik fəaliyyətində birinci dərəcəli rol oynayır. Qabağa gedərək əvvəlcədən bildirməliyik ki, qanun layihələri məhz onun tərəfindən hazırlanır.

Komissiya Avropa inteqrasiyasının qarşısına qoyulan məqsədlərə nail olunmasında, eləcə də Avropa inteqrasiyasının üzərinə düşən vəzifələrin yerinə yetirilməsində vacib rol oynayan orqandır. Nəzərə almalıyıq ki, Avropa inteqrasiyasının maraq və mənafeyini müdafiə etmək onun əsas təyinatlarından biri sayılır. Bu səbəbdən onu Avropa inteqrasiyasının hərəkətverici qüvvəsi, obrazlı şəkildə desək, “mühərrik”i adlandırırlar. Odur ki, Komissiya Avropa inteqrasiyası problemləri ilə məşğul olan strukturlar (qurumlar) arasında xüsusi yer tutan, yüksək marağa səbəb olan orqan kimi tanınır.

Komissiya, əvvəllərdə qeyd etdiyimiz kimi, **Avropa İttifaqının dövlətdən üstün institutları** sırasına daxil olan orqan kimi tanınır. Belə ki, Komissiya, formal olaraq, üzv-dövlətlərdən asılı deyil. Digər tərəfdən, o, öz fəaliyyətində inteqrasiya qurumu olan Avropa İttifaqının mənafeyini və hüquqi göstərişlərini rəhbər tutmalıdır. Unutmaq olmaz ki, Komissiyanın tərkibi üzv-dövlətlərin vətəndaşlarından ibarətdir. Üzv-dövlətlər Komissiyanın tərkibinə daxil olan öz vətəndaşlarına hər hansı göstəriş verə və onları təlimatlandırma bilməzlər.

Komissiya həm də **Avropa İttifaqının xarici əlaqələrində vacib rol oynayan orqandır**. O, üçüncü dövlətlərlə (Avropa İttifaqına daxil olmayan dövlətlərlə) beynəlxalq müqavilələrin (ticarət müqavilələrinin, əməkdaşlıq haqqında beynəlxalq sazişlərin və s.) bağlanması üçün danışıqlar aparır, Avropa İttifaqını BMT-də və onun ixtisaslaşdırılmış strukturlarında, habelə UTT-də təmsil edir və s.

Komissiya Avropa İttifaqının həyatında vacib rol oynayır. O, xüsusilə də Avropa İttifaqının işlərinin idarə olunması sistemində mühüm yer tutur. Hətta dünyada mövcud olan beynəlxalq (dövlətlərarası) qurumlar arasında ona bənzəyən institut (analoq) tapmaq çətinidir.

Komissiyanın tərkibi və formalaşması

Komissiyanın **tərkibi** aşağıdakılardan ibarətdir:

- sədr (Avropa Komissiyasının sədri);
- üzvlər (Avropa Komissiyasının üzvləri);
- Xarici İşlər və Təhlükəsizlik Siyasəti üzrə Ali Nümayəndə.

Sədr təyin olunur, seçilmir. Sədrin təyin olunma proseduru isə Avropa İttifaqına dair Müqavilə və Avropa İttifaqının fəaliyyətinə dair Müqavilə ilə müəyyən edilir. Həmin prosedura görə, sədr postuna namizəd Avropa Soveti tərəfindən irəli sürülür. Deməli, sədr postuna namizəd irəli sürmək hüququ Avropa Sovetinə məxsusdur. Avropa Soveti həm də sədri qəti olaraq təyin etmək hüququnu həyata keçirir. Başqa sözlə, bu və ya digər şəxsi Komissiyaya sədr postuna təyin etmək məsələsi Avropa Soveti tərəfindən həll olunur. Əvvəllər isə sədr postuna namizəd üzv- dövlətlər tərəfindən irəli sürülürdü. Belə ki, üzv-dövlətlər (daha doğrusu, üzv-dövlətlərin hökumətləri) ümumi razılığa gələrək sədr vəzifəsinə müəyyən şəxsi namizəd irəli sürür və onu təsdiq olunmaq (bəyənilmək) üçün Avropa Parlamentinə təqdim edirdilər. Avropa Parlamenti namizədi təsdiq etdikdən (bəyəndikdən) sonra, o, sədr vəzifəsinə təyin olunurdu. Deməli, ilk vaxtlarda sədr öz vəzifəsinə üzv-dövlətlərin hökumətlərinin ümumi razılığı əsasında təyin edilirdi. İndi isə sədrin təyin olunma proseduru dəyişmişdir. Belə ki, hal-hazırda sədr öz vəzifəsinə üzv-dövlətlərin hökumətlərinin ümumi razılığı ilə deyil, bir az əvvəldə göstərdiyimiz kimi, Avropa Soveti tərəfindən təyin edilir.

Sədr postuna namizəd irəli sürülməsi məsələsi Avropa Sovetində müəyyənləşdirilmiş səs çoxluğu prinsipi əsasında müəyyən edilir. Bu prinsip əsasında Avropa Soveti tərəfindən sədr öz vəzifəsinə təyin olunur.

Avropa Soveti tərəfindən sədr postuna irəli sürülən namizəd təsdiq olunmaq üçün Avropa Parlamentinə təqdim edilir. Əgər namizəd Parlament tərəfindən təsdiqlənmərsə (siyahı tərkibinin mütləq çoxluğu tərəfindən dəstəklənmərsə), o, sədr postuna yiyələnir; əksinə, namizədi Parlament bəyənməzsə (təsdiq etməzsə), təbii ki, o, sədrlik vəzifəsini tutmur. Belə halda, Avropa Soveti bir ay müddətində Parlamentə yeni namizəd təqdim etməlidir.

Sədr öz vəzifəsinə **5 il müddətinə** təyin olunur. Başqa sözlə, sədrin səlahiyyət müddəti 5 ildir. Öz səlahiyyət müddəti başa çatdıqda o, təkrarən sədr postuna təyin edilə bilməz. Keçmiş sədr, bir qayda olaraq, Komissiya üzvü təyin olunur. Sədr postuna yalnız Avropa İttifaqının vətəndaşlığına malik olan şəxs təyin edilə bilər, yəni Komissiyanın sədri **Avropa İttifaqının vətəndaşı** olmalıdır. Məlum məsələdir ki, Avropa İttifaqı vətəndaşları sırasına daxil olmayan şəxs sədr vəzifəsinə təyin oluna bilməz.

Sədr Komissiyanın işinə rəhbərlik edir. O, Komissiyanın başçısıdır. Sədr nəinki Komissiyaya, həmçinin bütövlükdə Avropa İttifaqına rəhbərlik funksiyasını həyata keçirir. Təsadüfi deyil ki, kütləvi informasiya vasitələrində Şura sədrini Avropa İttifaqının **“Prezidentinə”**, Komissiya sədrini isə Avropa İttifaqının **“Baş nazirinə”** oxşadırlar.

Sədr Komissiyanın iclaslarını çağırır, onlara sədrlik edir, gündəliyi müəyyənləşdirir, cari rəhbərliyin həyata keçirilməsinə yönələn digər hərəkətləri edir və Komissiya tərəfindən bəyənilən sənədləri imzalayır.

Sədr Avropa İttifaqını **beynəlxalq aləmdə (beynəlxalq sammitlərdə) nümayəndə kimi təmsil edən rəsmi şəxsdir**. Avropa İttifaqını xaricdə təmsil edən orqan (institut) kimi Komissiya adından sədr xarici dövlətlərin yüksək səviyyəli rəhbərləri ilə görüşlər keçirir, danışıqlar aparır, beynəlxalq konfranslarda, yığıncaqlarında və s. toplantılarda iştirak edir.

Sədr Komissiyanın **siyasi rəhbəri** rolunda çıxış edir. Belə ki, o, Komissiyaya siyasi rəhbərliyi həyata keçirir. Nəzərdən qaçırmaq olmaz ki, Komissiyanın gördüyü və yerinə yetirdiyi işin siyasi istiqamətlərini müəyyənləşdirmək hüququ sədrə məxsusdur. Bu səbəbdən o, siyasi fiqurdur.

İcra (idarəetmə) orqanı kimi Komissiyanın daxilən təşkili və formalaşması təkbaşlıq prinsipinə əsaslanan iyerarxiya sistemidir. Sədr isə bu sistemə rəhbərlik və başçılıq edən şəxs (iyerarxiya başçısı) sayılır. Məhz sədrin özü müavinlərini təyin edir, Komissiyanın üzvləri arasında vəzifə bölgüsü aparır.

Komissiyanın üzviəri onun tərkibinə (strukturuna) daxil olan fiziki şəxslərdir. Elə buradaca dərhal qeyd etməliyik ki, yalnız Avropa İttifaqı vətəndaşlığına malik olan fiziki şəxs Komissiya üzvü ola bilər. Başqa sözlə, Komissiya üzvləri Avropa İttifaqı vətəndaşlarından ibarət olmalıdır. Təbii ki, əgər şəxs Avropa İttifaqı vətəndaşlığına malik deyilsə, o, Komissiyaya üzv ola bilməz.

Əvvəllər Komissiya üzvləri Avropa İttifaqının üzvü olan dövlətlərin ümumi razılığı ilə təyin edilirdi. İndi isə Komissiya üzvlərinin təyin edilməsi məsələsini sədr Avropa Soveti ilə birlikdə həll edir. Qəbul edilməyən namizəd başqası ilə əvəz olunmalıdır. Qəbul edilmiş namizədlər isə təsdiq olunmaq (bəyənilmək) üçün Avropa Parlamentinə təqdim edilir. Deməli, şəxsin Komissiya üzvü təyin olunması üçün Avropa Parlamentinin razılıq verməsi tələb olunur.

Komissiya üzvləri təyin olunarkən **“bir üzv-dövlət - bir Komissiya üzvü”** kimi prinsip tətbiq edilir. Bu prinsipə görə, hər bir üzv-dövlətdən bir şəxs üzv qismində Komissiya tərkibinə daxil olunur. Odu ki, Komissiya 28 üzvdən ibarətdir. Əvvəllər isə ayrı-ayrı üzv-dövlətlər üçün əlavə kvota müəyyən edilmişdi. Belə ki, Böyük Britaniya, Almaniya, İspaniya, İtaliya və Fransa dövlətindən Komissiya tərkibinə üzv qismində iki vətəndaş daxil olunmuşdu. Hal-hazırda bu cür kvota sistemi tətbiq edilmir. Məsələ burasındadır ki, belə sistem ayrı-ayrı Komissiya üzvləri arasında vəzifə bölgüsü aparılmasını olduqca çətinləşdirirdi.

Üzv qismində Komissiya tərkibinə təklif olunan **namizədlər** aşağıda göstərilən tələblərə cavab verməlidirlər:

– yüksək peşə ixtisasına malik olmaq;

– praktiki təcrübəyə malik olmaq;

– yalnız Avropa İttifaqının mənafe və maraqları üçün işləmək, fəaliyyət göstərmək.

Komissiya üzvləri **müstəqil** olub, hər hansı qurumdan asılı deyillər. Üzv-dövlətlərin milli hökumətləri Komissiya üzvlərinə nə göstəriş verə, nə də onları təlimatlandırma bilərlər. Başqa sözlə, Komissiya üzvləri öz hökumətlərindən göstəriş almamalı, onların təlimatına uyğun hərəkət etməməlidirlər. Təmiz, qərəzsiz və vicdanlı olmaq Komissiya üzvlərinin üzərinə düşən vəzifələr sırasına daxildir; onlar təvazökar və nümunəvi davranmalıdırlar. Komissiya üzvləri həm də hər hansı ödənişli və ya ödənişsiz başqa vəzifə tuta bilməzlər.

Komissiya üzvləri onların üzərinə düşən bu kimi **vəzifələri** lazımınca yerinə yetirməli, onları pozmamalıdırlar. Əgər Komissiya üzvləri həmin vəzifələri pozarsa, bu, onlar üçün arzuolunmaz nəticələrə səbəb olur. Hər şeydən əvvəl, qeyd

edək ki, belə halda Komissiya üzvləri məcburi olaraq istefaya göndərilir. Digər tərəfdən, Komissiya üzvü pensiya almaq, habelə öz vəzifəsinin yerinə yetirilməsi ilə bağlı olaraq əldə etdiyi bir sıra güzəşt və imtiyazdan istifadə etmək hüququndan məhrum olunur. Belə mənfi nəticələr o halda yarana bilər ki, Komissiya üzvünün öz üzərinə düşən vəzifələri pozması barədə Komissiya və ya Şura müvafiq qaydada Avropa İttifaqı Məhkəməsinə müraciət etsin. Əgər Avropa İttifaqı Məhkəməsi faktı təsdiq edərsə, Komissiya üzvü məcburi olaraq istefaya göndərilir və s.

Komissiya üzvü **komissar** adlanır. Qeyd etdiyimiz kimi, Komissiyanın tərkibinə 28 üzv daxildir. Deməli, Komissiya 28 komissardan ibarətdir. Komissar elə bir vəzifəli şəxsdir ki, o, konkret idarəetmə (idarəçilik) sahəsinə ümumi rəhbərliyi həyata keçirir.

Komissar öz daxili aparatı olan **Komissarlığın** başçısıdır. Hər bir Komissarlıq isə bir neçə **Baş Direktorluğa** (directorates-general) bölünür; onlardan hər birinə **baş direktor** (director-general) rəhbərlik edir. Baş direktor müvafiq idarəetmə sahəsində işə görə məsul olan komissara tabedir. Başqa sözlə, baş direktor və onun rəhbərlik etdiyi bölmə komissarlardan birinə tabedir. Komissarların tabeliyində həm bir, həm də bir neçə Baş Direktorluq ola bilər. Lakin baş direktorlar bilavasitə Komissiyanın tərkibinə daxil deyil.

Komissiyanın aparatına daxil olan və struktur bölmə sayılan Baş Direktorluq müəyyən **direktorluqlara** bölünür ki, onlara direktor başçılıq edir. Direktorluq da, öz növbəsində, **sektorlara** bölünür və onlara rəislər (sektor rəisləri) rəhbərlik edir.

Komissarlıqların **sayına** gəldikdə, deməliyə ki, onlar üç kateqoriyaya bölünür. Birinci kateqoriyaya aid olan komissarlıqlar **iqtisadi sahədə idarəçiliyi** həyata keçirir. İkinci kateqoriyaya daxil olan komissarlıqlar **inzibati və xarici əlaqələrlə bağlı məsələlərlə** məşğul olurlar. Üçüncü kateqoriyanın əhatə etdiyi komissarlıqların isə səlahiyyətinə **sosial, məşğulluq, təhsil, mədəniyyət, səhiyyə və istehlakçıların hüquqlarını müdafiə etmək** kimi məsələlər daxildir.

Qeyd etməliyik ki, bir sıra Komissarlıq, eyni zamanda, həm iqtisadi, həm sosial, həm mədəni quruculuq, həm də təhsil və inkişaf məsələləri ilə məşğul olur. Buna görə də belə komissarlıqların bu və ya digər kateqoriyaya aid edilməsi şərti xarakter daşıyır.

Komissarların səlahiyyət müddəti **5 ildir**. Belə ki, onlar öz vəzifəsinə 5 il müddətinə təyin olunurlar. Komissarların səlahiyyət müddəti həm də Avropa Parlamentinə seçkilər keçirilməsinin dövriliyinə (vaxtaşırı olmasına) uyğun gəlir. Belə ki, hər 5 ildən bir Avropa Parlamentinə seçkilər keçirilir. Avropa Parlamentinə seçkilər keçirildikdən sonra komissarlar təyin olunur.

Bir sıra halda komissarların tutduğu vəzifə boş qalır (**vakansiya**) və həmin hallar bunlardan ibarətdir:

- xəstəlik;
- ölüm;
- könüllü istefa vermək;
- məcburi istefa vermək.

Göstərilən hallardan biri mövcud olduqda boş qalmış komissar vəzifəsinə (postuna) yenisi təyin edilir. Bu məsələni Komissiyanın sədri Avropa Soveti ilə birlikdə həll edir. Yeni təyin olunmuş komissar həmçinin Avropa Parlamentində təsdiqlənməlidir. Vakant yerə təyin olunmuş komissar öz vəzifəsinə ümumi səlahiyyət müddəti (5 il) başa çatana qədər icra etməlidir.

Səlahiyyət müddəti başa çatdıqdan sonra komissar öz vəzifəsinə təkrar təyin edilə bilər. Bu, yalnız komissarın təyin olunduğu üzv-dövlətin milli hökumətinin razılığı ilə mümkün sayılır. Başqa sözlə, səlahiyyət müddəti başa çatdıqdan sonra komissarın öz postuna (vəzifəsinə) təyin edilməsi milli hakimiyyətdən (hökumətdən) asılıdır. Bu isə o deməkdir ki, komissarlar mütləq və tam şəkildə müstəqil deyillər.

Səlahiyyət müddəti başa çatdıqdan sonra komissarlar könüllü surətdə istefaya gedirlər. Bununla yanaşı, əgər öz vəzifə borcunu lazımınca yerinə yetirməzlərsə, onlar məhkəmə qaydasında məcburi olaraq istefaya göndərilir. Komissarların istefaya getməsinə həmçinin Komissiya sədri də tələb edə bilər.

Komissiyanın tərkibinə (strukturuna) həm də **Xarici İşlər və Təhlükəsizlik Siyasəti üzrə Ali Nümayəndə** daxildir. Onun təyin olunması üçün xüsusi prosedür müəyyən edilmişdir. Bu prosedura görə, sözügedən Ali Nümayəndə Komissiyanın tərkibinə Avropa Soveti tərəfindən daxil olunur. Unutmaq olmaz ki, Ali Nümayəndənin təyin edilməsi Avropa Sovetinin müstəsna səlahiyyətinə aid edilən məsələdir. Lakin Ali Nümayəndənin namizədliyi Komissiyanın sədri ilə razılaşdırılmalıdır. Ali Nümayəndə “ex officio”, yəni vəzifəsinə görə Avropa Komissiyasının sədr müavini (vitse-sədr) hesab edilir. Sədrin digər müavinləri də vardır ki, onlar məhz sədrin özü tərəfindən təyin edilir.

Göründüyü kimi, Avropa Komissiyasının tərkibi (strukturu) **seçki sisteminin** vasitəsi ilə formalaşır. Seçki sisteminin mahiyyəti hər hansı qurumun təyinat qaydası ilə deyil, seçki yolu ilə formalaşdırılmasından ibarətdir. Ehtimal olunur ki, perspektivdə Komissiyanın tərkibinin **formalaşmasında** həmin sistemdən istifadə

olunacaqdır. Belə ki, gələcəkdə Komissiya sədrinin və üzvlərinin Avropa Sovetinin təqdimatı ilə Avropa Parlamenti tərəfindən seçilməsi güman edilir, gözlənilir.

Komissiyanın səlahiyyətləri

Komissiya bir sıra səlahiyyətə malikdir və həmin səlahiyyətlər Komissiyanın hansı funksiyaları yerinə yetirməsindən irəli gəlir.

Məlum olduğu kimi, Komissiya Avropa İttifaqının əsas və başlıca icra orqanı sayılır. Buna görə o, **icra funksiyasını** həyata keçirir. Belə funksiya isə, əlbəttə, Komissiyanın **icra səlahiyyətinə** malik olmasını şərtləndirir.

Avropa Soveti, Şura və Parlament tərəfindən qəbul edilən qərarlar icra olunmalı, yerinə yetirilməlidir. Bu iş isə, ümumi qaydaya görə, Komissiyaya həvalə olunmuşdur. Deməli, Komissiya icra səlahiyyətinə malik olan institutdur. Həm də ona görə ki, Komissiya məcburi hüquqi aktları (Avropa İttifaqı qanunvericiliyini) icra edir. Bununla belə, aktların (qanunvericiliyin) praktikada tətbiq olunması, necə deyərlər, işləməsi təmin edilir.

İkinci, Komissiya **idarəçilik funksiyasına** malik olan orqandır. Bu funksiyadan Komissiyanın **idarəetmə səlahiyyəti** irəli gəlir. Belə ki, Avropa İttifaqı qarşısında duran məqsədlərə nail olmaq və vəzifələri yerinə yetirmək gündəlik fəaliyyət göstərilməsini, operativ iş görülməsini tələb edir. Belə idarəetmə səlahiyyətini isə Komissiya həyata keçirir. Komissiya ayrı-ayrı konkret sahələr (məsələn, ticarət, ekologiya, kənd təsərrüfatı və digər sahələr) üzrə idarəçiliklə də məşğul olur.

Üçüncü, Komissiya **büdcə funksiyasını** həyata keçirən orqandır. Bu funksiyadan onun **büdcə səlahiyyətinə** malik olması irəli gəlir. Komissiyanın büdcə səlahiyyətinə malik olması özünü, ilk növbədə, bunda göstərir ki, büdcənin layihəsi onun tərəfindən hazırlanır. Bundan sonra hazırlanmış büdcə layihəsi baxılmaq üçün Şuraya verilir. Əgər Şura tərəfindən bəyənilərsə, büdcə layihəsi təsdiqlənmək üçün Avropa Parlamentinə təqdim olunur.

Komissiya təkcə büdcənin hazırlanmasında və qəbul edilməsində iştirak etmir. O, həm də büdcənin icra olunmasını həyata keçirir. Komissiya hər rübdə Parlament və Şuraya cari hesabatlar, büdcə ili başa çatdıqda isə bütövlükdə büdcənin icrası haqqında hesabat təqdim edir.

Dördüncü, Komissiya **qanunvericilik funksiyasını** yerinə yetirən institutdur. Bu funksiyadan onun **qanunvericilik səlahiyyətinə** malik olması irəli gəlir. Qanunvericilik səlahiyyəti isə Komissiyanın **qanun (hüquq) yaradıcılığı prosesində** iştirak etmək imkanını ifadə edir.

Komissiya qanun (hüquq) yaradıcılığı prosesində müxtəlif formalarda iştirak edir. Birinci forma bundan ibarətdir ki, Komissiya qanun layihələrinin hazırlanması üçün **təşəbbüs göstərən** orqandır. Məhz Komissiya tərəfindən təşəbbüs göstərilir, yəni təklif olunur ki, bu və ya digər qanun layihəsi hazırlansın. Təkrar edərək bir daha göstəririk ki, Komissiya qanun layihələrinin hazırlanmasının təşəbbüskarıdır. Hətta bu, qanunvericilik fəaliyyətində onun əsas funksiyalarından biri sayılır.

Unutmaq olmaz ki, Komissiyanın **qanunvericilik təşəbbüsü hüququ** vardır.

İkinci forma Komissiyanın **qanun layihələrini hazırlamasından** ibarətdir. Komissiya təkcə qanun layihələrinin hazırlanmasına təşəbbüs göstərmir. O, həmçinin qanun layihələrini hazırlayır. Qanun layihələri məhz Komissiya çərçivəsində hazırlanır. Nəzərə almalıyıq ki, qanun layihələrini hazırlamaq hüququ Komissiyaya məxsusdur.

Qanun layihələri hazırlanan zaman onlar qabaqcadan aprobasiya olunur, yəni bəyənilir və onun əsasında Şura qərar qəbui edir. Lakin Şura Komissiyanın təklif etdiyi qanun layihəsini avtomatik surətdə qəbul etməyə borclu deyildir. Əgər zəruri sayarsa və lazım bilərsə, Şura Komissiya tərəfindən təklif olunan qanun layihəsinə dəyişiklik edə bilər. Lakin ümumi qayda bundan ibarətdir ki, Şura Komissiyanın təklif etdiyi qanun layihəsi əsasında qərar qəbul edir.

Rəy və tövsiyə vermək Komissiyanın qanun (hüquq) yaradıcılığı prosesində digər, üçüncü iştirak formasıdır. Belə ki, Komissiya, hər şeydən əvvəl, normativ-hüquqi qaydada tənzimlənməsi tələb edilən məsələ haqqında **tövsiyə xarakterli akt** qəbul edə bilər. Belə aktlar, təbii ki, Komissiyanın həmin məsələ barədə öz mövqeyini bildirməsinə və necə deyərlər, ortaya qoymasına imkan verir. Onların, yəni tövsiyə xarakterli aktların qanunvericilik fəaliyyəti üçün böyük əhəmiyyətə malik olması şəksizdir.

Komissiya qanunvericilik proseduru çərçivəsində həm də rəy verir. Verilən rəy qanunvericilik aktının (normativ hüquqi aktın) layihəsi barədə olur. Burada Komissiyanın qanun layihəsinə dair müvafiq fikri və mövqeyi ifadə edilir. Rəyin məcburi olması qəbul edilən qanunun (normativ hüquqi aktın) bilavasitə xarakterindən asılıdır. Qanunvericilik fəaliyyətinin ümumi istiqamətlərinin müəyyənləşdirilməsində Komissiyanın həm tövsiyələrinin, həm də rəylərinin vacib əhəmiyyəti vardır.

Qanunvericilik aktı qəbul etmək Komissiyanın qanun (hüquq) yaradıcılığı prosesində iştirakının dördüncü forması hesab edilir. Düzdür, Komissiyanın birbaşa qanunvericilik aktı qəbul etmək hüququ yoxdur.¹ O, yalnız qanunvericilik

aktlarının layihəsini hazırlayır və bu prosesdə iştirak edir. Bununla yanaşı, Komissiya Şura və Parlamentin qərarı ilə qanunvericilik aktı qəbul etmək hüququ ilə təmin edilə bilər. Söhbət qanunvericilik aktı qəbul etmək səlahiyyətinin (hüququnun) Şura və Parlament tərəfindən Komissiyaya verilməsindən gedir. Belə ki, Komissiya ona verilmiş səlahiyyət əsasında rəqlament formasında qanunvericilik aktı qəbul edə bilər. Rəqlamentin vasitəsi ilə qanunvericilik aktına dəyişiklik və əlavələr edilir. Bu isə Komissiyanın qanunvericilik aktı qəbul etmək səlahiyyətinə (hüquqnorma-yaradıcılıq səlahiyyətinə) malik olmasını ifadə edir.

Komissiya rəqlament, qərar və direktiv formasında aktlar qəbul edə bilər. Qərarları icra etmək üçün qəbul olunmuş belə aktlar özündə hüquqi göstərişlər ifadə edir. Lakin, buna baxmayaraq, onlar öz statusuna görə, qanundan aşağı qüvvəli aktlar hesab edilir.

Komissiya **qanunvericilik aktlarının realizə olunmasında** iştirak edir. Bu, onun qanun (hüquq) yaradıcılığı prosesində iştirakının beşinci formasıdır. Nəzərdən qaçıрмаq olmaz ki, Komissiya nəinki qanun layihələrinin hazırlanmasında və müzakirə olunmasında, habelə realizə edilməsində iştirak edir.

Komissiya göstərilənlərdən başqa, həm də yoxlama-nəzarət səlahiyyətinə malikdir. Bu səlahiyyət Komissiyanın yoxlama-nəzarət funksiyasını yerinə yetirməsindən irəli gəlir. Komissiya **yoxlama-nəzarət səlahiyyətini** ona görə həyata keçirir ki, üzv-dövlətlər təsis müqavilələrindən və Avropa İttifaqı institutlarının aktlarından (ikinci hüquq aktlarından) irəli gələn öhdəlikləri yerinə yetirsinlər. Bundan ötrü Komissiya zəruri olan bütün məlumatları öyrənir və sistemləşdirir. Komissiya Avropa İttifaqının fəaliyyəti barədə Parlamentə hər il hesabat təqdim edir. Avropa İttifaqında işlərin vəziyyətinə həsr olunan həmin illik hesabat belə məlumatları ümumiləşdirir. Bundan əlavə, Komissiya Avropa İttifaqı hüququnun üzv-dövlətlərdə tətbiqinə dair illik xüsusi hesabat təqdim edir və burada əsas diqqət Avropa İttifaqı hüququnun pozulması hallarının aşkar edilməsinə yönəlir.

Komissiya aşkar edilmiş pozuntu hallarını (faktlarını) müəyyənləşdirir, onları aradan qaldırılması üçün zəruri tədbirlər görür, təhqiqat-istintaq hərəkətləri həyata keçirir, sanksiyalar tətbiq edir və s. işləri yerinə yetirir. Komissiya həmçinin üzv-dövlətlərə qarşı məhkəmə işi qaldırır, sağlam rəqabət haqqında normalara əməl olunmasını yoxlayır, habelə başqa orqanlar tərəfindən təsdiq olunmuş aktlar barədə məhkəməyə protest verir və s.

Komissiyanın fəaliyyət (iş) proseduru

Komissiya daimi fəaliyyət göstərən orqandır. Onun işi, yəni həyata keçirdiyi fəaliyyətin təşkilati forması müxtəlifdir. Başqa sözlə, Komissiya bir neçə formada fəaliyyət göstərir. **İclas** həmin formalardan biridir.

Komissiyanın iclası iki cür olur:

- növbəti iclas;
- növbədənkənar iclas.

Növbəti iclas odur ki, onun çağırılması əvvəlcədən planlaşdırılır. Belə iclaslar, adətən, hər həftənin üçüncü günü (həftədə bir dəfə) çağırılır. Komissiyanın növbəti iclasının ən azı həftədə bir dəfə çağırılması ümumi qaydadır.

Növbədənkənar iclas dedikdə keçirilməsi qabaqcadan planlaşdırılmayan iclas başa düşülür. Lazım gəldikdə, zəruri olduqda və vacib sayıldıqda növbədənkənar iclas çağırılır. Belə ki, fəvqəladə xarakterli, necə deyərlər, həlli təxirəsalınmaz tədbirlərin görülməsini tələb edən hər hansı məsələ ortaya çıxa bilər. Məhz bundan ötrü Komissiyanın növbədənkənar iclası çağırılır; ona həm də **fəvqəladə iclas** deyilir. Ehtiyac olduqda istənilən vaxt fəvqəladə iclas keçirilə bilər.

Komissiyanın iclaslarını onun sədri çağırır. Komissiyanın bütün üzvləri (komissarlar) onun iclaslarında iştirak etməlidirlər. Bu, vəzifəli şəxs kimi onların borcu, vəzifəsi sayılır. Əgər hər hansı üzürlü səbəb olarsa, Komissiya üzvü iclasda iştirak etməyə də bilər. Lakin o, bu barədə Komissiya sədrinə qabaqcadan məlumat verməlidir.

İclasda bu və ya digər qərar Komissiya üzvlərinin səs **çoxluğu** ilə qəbul edilir. Qərarın qəbul edilməsi üçün kворuma (yetərsaya) gəldikdə, qeyd etməliyik ki, iclasda əgər Komissiya üzvlərinin çoxu iştirak edərsə, o, səlahiyyətli sayılır. Başqa sözlə, qərar qəbul etmək üçün yetərsay (kворum) Komissiya üzvlərinin çoxunun iclasda iştirak etməsindən ibarətdir.

Komissiyanın iclasları **qapalı** keçirilir. Müzakirələr gizli (**konfidensial**) aparılır. Bu, Komissiyanın yerinə yetirdiyi funksiya və səlahiyyətlərin xarakteri ilə bağlıdır. Məhz buna görə Komissiyanın iclaslarının açıq keçirilməsinə yol verilmir.

Qərarların hazırlanması və qəbul edilməsi prosesi də **gizli** həyata keçirilir. Komissiyanın daxili sənədlərinin və apanlan müzakirələrin yayılmasına icazə verilmir. Nə daxili sənədlər, nə də müzakirələr dərc edilə bilər. Bütün bunlar onu göstərir ki, Komissiyanın işi olduqca qapalı (gizli) şəraitdə görülür; hətta Komissiyanın işi barədə məlumat verilməsi qadağan edilmişdir.

Müzakirə olunmaq və təsdiq edilmək üçün Komissiyanın iclasına çıxarılan sənədlərin (layihələrin) hazırlanmasında Baş **Direktorluq** kimi orqan vacib rol oynayır. Baş Direktorluq “DG” abreviaturası və Roma rəqəmi şəklində nömrə ilə ifadə edilir. Məsələn, “DG 1” - Xarici İqtisadi Əlaqələr üzrə Baş Direktorluq, “DG IV” - Rəqabət üzrə Baş Direktorluq Komissiyanın iclasının müzakirəsinə və təsdiqinə çıxarılan sənədlərin (layihələrin) hazırlanmasında həm də digər orqanlar vacib rol oynayırlar ki, onlar, faktiki olaraq, «Baş Direktorluq» səlahiyyətindədir. Məsələn, Birləşmiş Tədqiqat Mərkəzi, Humanitar Yardım Məsələləri üzrə İdarə, Dələduzluqla Mübarizə Bürosu və s. qurumlar belə orqanlara misal ola bilər.

Komissiyanın iclaslarında hüquqi cəhətdən məcburi olan qərarlar qəbul edilir. Elə buradaca dərhal qeyd etməliyik ki, bunlar kollektiv qərarlardır. Məsələ burasındadır ki, Komissiya kollegial orqandır. Başqa sözlə, Komissiya **kollegiallıq prinsipi** əsasında işləyən (fəaliyyət göstərən) orqan sayılır. Odur ki, Komissiya yalnız bütövlükdə hüquqi cəhətdən məcburi qərarlar qəbul edə bilər. Hətta Komissiya üzvlərindən hər hansı biri qəbul edilən qərarın əleyhinə səs vermiş olsa belə, o, bütövlükdə Komissiya tərəfindən çıxarılmış kollektiv qərar sayılır. Təkrar edərək bir daha göstəririk ki, Komissiya yalnız bütövlükdə hüquqi cəhətdən məcburi olan qərarlar qəbul edə bilər. O, qəbul etdiyi qərarlara görə kollektiv məsuliyyət daşıyır.

Qeyd etməliyik ki, Komissiyanın iclaslarında qərarlar **sadə səs çoxluğu** ilə qəbul edilir. Belə ki, bu və ya digər qərarın qəbul edilməsi üçün onun lehinə yandan çox Komissiya üzvünün səs verməsi tələb olunur.

Komissiya, məlum olduğu kimi, cari idarəçilik (idarəetmə) sahəsində genişmiqyaslı işlər görən orqandır. Bu səbəbdən Komissiyanın praktikasında qərar qəbul edilməsinin digər prosedurlarıdan da istifadə olunur. **Yazılı prosedur** onlardan biridir. Bu prosedura görə, qəbul olunacaq qərar layihəsi müvafiq Baş Direktorluq və lazım gəldikdə hüquqi xidmət tərəfindən bəyənildikdən sonra Komissiya üzvlərinə verilir. Komissiya üzvləri müəyyənləşdirilmiş müddət ərzində qərar layihəsinə dair öz iradlarını bildirməlidirlər. Əgər Komissiya üzvlərindən hər hansı biri müəyyənləşdirilmiş müddət başa çatanaqədər öz etirazını bildirməzsə, onda qərar qəbul edilmiş sayılır.

Xüsusi prosedur Komissiyanın praktikasında qərar qəbul edilməsinin digər qaydası (formas) hesab olunur. Həmin prosedurun mahiyyəti bundan ibarətdir ki, ayrı-ayrı Komissiya üzvlərinə və ya inzibati xidmət rəhbərlərinə, hətta baş direktorlara Komissiya adından qərarlar qəbul etməyə səlahiyyət verilir. Səlahiyyət verilən zaman kollegiallıq prinsipinə zərər vurulmamalıdır.

Aydın məsələdir ki, Komissiyanın iclaslarında müzakirə edilən müvafiq məsələ barədə qərar qəbul edilməzdən əvvəl onun layihəsi hazırlanmalıdır. Baş katibin və onun rəhbərlik etdiyi Katibliyin bu işdə rolunu xüsusilə qeyd etmək lazımdır. **Baş katib** Komissiyanın iclaslarına müzakirə olunmaq üçün çıxarılan dosyeni (müəyyən məsələyə aid bütün sənəd və materialları) qəti olaraq hazırlayır, əlaqələndirmə funksiyasını həyata keçirir. Təklif olunan qərann hazırlanması və müvafiq razılıq əldə olunması üzərində məhz o, nəzarət edir. Baş katib bu barədə, yəni qərarın hazırlanması və razılıq əldə olunması barədə sədrə məlumat verir. Sədr də, öz növbəsində, onu (barəsində qərar qəbul olunacaq məsələni) iclasın gündəliyinə salır.

Baş katib Komissiyanın iclaslarında iştirak edir. O, icaslarda protokol tərtib olunması işini də yerinə yetirir. Baş katib həm də iclas protokollarını sədrə birlikdə imzalayır.

Qərarların hazırlanması işinin təmin olunmasında həm də Komissiya üzvünün (komissarın) **kabinetinin** vacib rolu vardır. Öz kabinetinin vasitəsi ilə komissar müvafiq göstəriş və təlimatlar verir ki, bunlar da Baş Direktorluğa və onun tabeliyində olan orqanlara çatdırılır.

Komissiyanın bütün qərarları “Avropa İttifaqının Rəsmi Bülleteni”ndə dərc edilmir. Qərarların əksəriyyəti rıotifikasiya olunur, yəni məhdud dairə rəsmi və ya maraqlı şəxslərə xəbər verilir. Belə hal ondan irəli gəlir ki, Komissiyanın iclasları “bağlı qapılar” arxasında keçirilir, müzakirələr gizli xarakter daşıyır.

Məlum olduğu kimi, parlament dedikdə, adətən, qanunvericilik funksiyasına (səlahiyyətinə) malik olan nümayəndəlik orqanı başa düşülür. Avropa Parlamentinə gəldikdə isə, qeyd etməliyik ki, o, əvvəllər, necə deyərlər, ilkin vaxtlarda qanunvericilik funksiyasına (səlahiyyətinə) malik deyildi. Avropa Parlamenti məşvərətçi (məsləhətçi) orqan kimi tanınırdı. O, qanunvericilik səlahiyyətini həyata keçirmirdi. Qanunvericilik sahəsində Avropa Parlamentinin əsas işi (funksiyası) məsləhət verməklə məhdudlaşdı. Belə ki, Avropa Parlamenti qanun layihələrinə rəylər verirdi; verilən rəylərin isə məcburi hüquqi qüvvəsi yox idi. Düzdür, Avropa Parlamenti etimad göstərməyərək Komissiyanı istefaya göndərə bilirdi. Lakin, bu kimi hakimiyyət səlahiyyətlərinə malik olmasına baxmayaraq, o, əsasən, konsultativ (məsləhətçi) orqan hesab edilirdi. Avropa Parlamenti, faktiki olaraq, diskussiya klubuna oxşayırdı.

Lakin XX əsrin 80-ci illərində vəziyyət dəyişdi. Belə ki, 1979-cu ildə Avropa Parlamentinə birbaşa seçkilər keçirilməyə başladı. Bu isə Avropa Parlamentinin nüfuz və təsirinin artmasına səbəb oldu.

Məlum olduğu kimi, 1986-cı ildə Vahid Avropa Aktı qəbul edildi və bu sənəd əsasında Avropa Parlamenti tərəfindən qanunvericilik prosesində iştirak etmək səlahiyyəti əldə edildi. Başqa sözlə, Vahid Avropa Aktı Avropa Parlamentini qanunvericilik səlahiyyəti ilə təmin etdi.

1992-ci ildə qəbul edilən Avropa İttifaqı haqqında Maastrixt Müqaviləsi Avropa Parlamentini **qanunvericilik orqanına** çevirdi. Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinin 1999-cu ildə çıxardığı qərarda deyilir ki, Maastrixt Müqaviləsindən sonra Avropa Parlamenti təmiz, necə deyərlər, “xalis” şəkildə konsultativ (məsləhətçi) orqan sayılmır; bu müqavilə onu qanunvericilik prosesində vacib rol oynayan orqana çevirdi.

Həm Amsterdam Müqaviləsi (1997-ci il), həm də Hitsa Müqaviləsi (2001-ci il) Avropa Parlamentinin qanunvericilik səlahiyyətini genişləndirdi. Bunun nəticəsində Avropa Parlamenti Avropa İttifaqının qanunvericilik orqanlarından biri (institut) kimi tanınmağa başladı. Qərbi Avropa hüquqşünaslarının əksəriyyəti də belə hesab edirlər ki, Avropa Parlamenti qanunvericilik orqanına çevrilmişdir. Lakin, bu heç də o demək deyildir ki, Avropa Parlamenti Avropa İttifaqının qanunvericilik sahəsində tam səlahiyyətə malik olan orqan sayılır. Məsələn burasındadır ki, o, qanunvericilik funksiyasını (səlahiyyətini) tək-cə deyil, Avropa İttifaqı Şurası ilə birlikdə həyata keçirir. Lakin, qeyd etdiyimiz kimi, Avropa İttifaqının əsas və başlıca qanunvericilik orqanı Avropa Parlamenti deyil, Avropa İttifaqının Şurası hesab edilir.

Avropa Parlamenti tək-cə qanunvericilik orqanı (institut) kimi fəaliyyət göstərmir. O, həmçinin Avropa İttifaqının nümayəndəli (təmsilçi) orqanı sayılır. Belə ki, o, Avropa İttifaqının əhalisini təmsil edir. Başqa sözlə, Avropa Parlamenti Avropa İttifaqı vətəndaşlarını təmsil edən şəxslərdən (nümayəndələrdən) ibarətdir.

Avropa Parlamenti həm də öz hüquqi təbiətinə görə **fovqəlmilii orqandır**. Belə ki, bu orqan (institut), formal olaraq, üzv-dövlətlərdən asılı deyildir. Digər tərəfdən, üzv-dövlətlər Avropa Parlamentinə seçilən vətəndaşlarına (nümayəndələrə) hər hansı göstəriş verə və onları, necə deyərlər, təlimatlandırma bilməzlər.

Beləliklə, Avropa Parlamenti Avropa İttifaqının dövlətdənüstü nümayəndəli orqanı (institut) olub, Avropa İttifaqı Şurası ilə birlikdə **qanunvericilik funksiyasını** həyata keçirir. Lakin Avropa İttifaqının əsas və başlıca qanunvericilik orqanı Avropa İttifaqı Şurası sayılır. Avropa Parlamentinin Avropa İttifaqının orqanları sistemində tutduğu yeri məhz bu cür müəyyənləşdirmək lazımdır.

Yeri gəlmişkən, bəzən, “Avropa Parlamenti” anlayışı “Avropa Şurasının Parlament Assambleyası” (AŞPA) anlayışı ilə qarışdırılır. Parlament Assambleyası beynəlxalq (dövlətlərarası) təşkilat olan Avropa Şurasının (1949-cu il) orqanlarından biri sayılır. O, konsultativ orqandır və bu səbəbdən həmin orqanı həm də Konsultativ Assambleya adlandırırlar. AŞPA məşvərətçi (məsləhətçi) orqan funksiyasını yerinə yetirir. O, qanunverici orqan sayılmır. AŞPA hər bir üzv-dövlətdən olan nümayəndələrdən ibarətdir. Nümayəndələr üzv-dövlətlərin parlament tərkibindən ya seçilir, ya da təyin olunur.

Avropa Parlamentinin funksiyaları

Avropa İttifaqının hər bir institutunun (orqanının) öz funksiyası vardır. Bu sözləri həm də Avropa Parlamenti haqqında söyləmək olar. Avropa Parlamentinin hansı funksiyaları yerinə yetirməsi sualına Avropa İttifaqına dair Müqavilənin 14-cü maddəsində cavab verilmişdir. Burada deyilir ki, Avropa Parlamenti Avropa İttifaqı Şurası ilə birlikdə qanunvericilik və büdcə funksiyalarını həyata keçirir. Bu maddədə daha sonra göstərilir ki, Avropa Parlamenti həmçinin nəzarət-yoxlama və konsultativ funksiyaları yerinə yetirir. Deməli, Avropa Parlamenti aşağıdakı **funksiyalara** malik olan orqandır:

- qanunvericilik funksiyası;
- büdcə funksiyası;
- nəzarət-yoxlama funksiyası;
- konsultativ funksiya.

Avropa Parlamentinin **qanunvericilik funksiyasını** yerinə yetirməsi bununla şərtlənir və müəyyən olunur ki, o, qanunvericilik prosesində iştirak edir. Büdcə prosesində böyük rol oynaması isə Avropa Parlamentinin **büdcə funksiyasına** malik olmasını ifadə edir. Avropa Parlamenti Komissiyanın fəaliyyətinə nəzarət edir ki, bu, onun tərəfindən **yoxlama-nəzarət funksiyasının** həyata keçirilməsi deməkdir. Avropa Parlamentinin **konsultativ funksiyasının** mahiyyəti isə Avropa İttifaqı çərçivəsində edilən hərəkətin onun razılığı (məsləhəti) ilə həyata keçirilməsindən ibarətdir. Nəzərdən qaçırmaq olmaz ki, əvvəllər (ilk vaxtlarda) Avropa Parlamenti yalnız məsləhət (məşvərət) funksiyasını həyata keçirmişdir. Bu gün o, belə funksiyanı həyata keçirməkdə davam edir. Avropa Parlamenti bəzi məsələlər üçün konsultativ (məsləhət xarakterli) rəylər verir.

Avropa Parlamentinin səlahiyyətləri

Avropa Parlamenti nümayəndəli orqandır. Nümayəndəli orqanlar üçün tipik olan xüsusiyyət bundan ibarətdir ki, onlar qanunvericilik səlahiyyətinə malikdir. Müasir dövlətlərdə parlament təsisatlarına (qurumlarına) məhz belə əhəmiyyət

səlahiyyət xasdır. Bu təsisatlardan (qurumlardan) biri olan Avropa Parlamenti də qanunvericilik səlahiyyətinə malikdir.

Avropa Parlamentinin **qanunvericilik səlahiyyəti** dedikdə onun normayaradıcılıq prosesində iştirak etmək hüququ başa düşülür. Avropa Parlamentinin hüquq yaradıcılığı prosesində iştirakı qanunvericilik proseduru ilə müəyyən olunur. Avropa İttifaqında islahat haqqında Müqavilə (2007- ci il) iki cür qanunvericilik proseduru nəzərdə tutur:

- ümumi qanunvericilik proseduru;
- xüsusi qanunvericilik proseduru.

Məlum olduğu kimi, ümumi qaydaya görə, qanun layihələri Komissiya tərəfindən hazırlanır və müzakirəyə çıxarılır. **Ümumi qanunvericilik proseduru** çərçivəsində qanun layihələri ilə Avropa Parlamentinin razılaşması onların qəbul olunmasının məcburi (labüd) şərti sayılır. Əgər Avropa Parlamenti və Şura qanun layihəsini bəyənersə, o, qəbul edilmiş sayılır. Bu zaman, yəni ümumi qanunvericilik proseduru tətbiq ediləndə Avropa Parlamenti və Şura eyni vaxtda qanunverici rolunda çıxış edirlər. Belə halda qanunvericilik səlahiyyəti, faktiki olaraq, Avropa Parlamenti və Şura arasında bölüşdürülür.

Xüsusi qanunvericilik proseduru tətbiq edildikdə isə vəziyyət başqa cür olur. Belə ki, xüsusi qanunvericilik prosedurunun Avropa Parlamenti tərəfindən tətbiqinə yol verilmir. Bu zaman, yəni xüsusi qanunvericilik proseduru tətbiq edilən zaman qanunverici rolunda, faktiki olaraq, Şura çıxış edir. Düzdür, xüsusi qanunvericilik proseduru tətbiq edildiyi hallarda Avropa Parlamentinin özü qanun layihəsinin verilməsinə təşəbbüs göstərə və qəti qərar çıxara bilər. Lakin, bu, yalnız üç konkret halda mümkün ola bilər ki, həmin hallar Avropa İttifaqı haqqında Müqavilədə nəzərdə tutulmuşdur (o hallar ki, onlar Avropa Parlamentinin strukturuna və funksiyasına aiddir, həm də Şura və Avropa Parlamenti tərəfindən razılıq verilməsi tələb olunur).

Əgər xüsusi qanunvericilik prosedurunun Şura tətbiq edərsə, Avropa Parlamenti, adətən, yalnız konsultativ (məsləhət xarakterli) rəy verir. Nadir hallarda, bəzən, Avropa Parlamenti tərəfindən aprobasiya (bəyənmə, təsdiqetmə) tələb olunur. Belə hallarda çıxarılmış qərar yalnız o vaxt qüvvəyə minir ki, Şura Avropa Parlamentinin razılığını alsın.

Vahid Avropa Aktı qəbul olunduqdan sonra **əməkdaşlıq proseduru** tətbiq edilir. Bu prosedura görə, Komissiya tərəfindən hazırlanmış və Şuranın bəyəndiyi

layihəyə Avropa Parlamentinin iclaslarında bilavasitə baxılır, yəni layihə bir neçə dəfə oxunur.

Avropa İttifaqına dair Müqaviləyə uyğun olaraq, birgə qərar qəbul etmək **prosedurundan** geniş istifadə edilir. Xatırlatmaq istərdik ki, bu prosedur, ilk dəfə, Amsterdam Müqaviləsində (1997-ci il) nəzərdə tutulmuşdu. Hal-hazırda birgə qərar qəbul etmək proseduru geniş səviyyədə tətbiq olunur ki, bu prosedur qanunvericilik prosesinə Avropa Parlamentinin daha güclü təsir göstərməsini təmin edir. Həmin prosedurun mahiyyəti bundan ibarətdir ki, normativ hüquqi aktın layihəsi (qanun layihəsi) Komissiya tərəfindən hazırlanır. Bundan sonra layihəni Şura bəyənir. Daha sonra isə layihə Avropa Parlamentinin iclaslarında üç oxunuşda qəti olaraq qəbul edilir. Bu isə o deməkdir ki, normativ hüquqi akt yalnız Avropa Parlamenti bəyəndikdən və razılıq verdikdən sonra qəti olaraq qəbul edilə bilər. Avropa Parlamenti tərəfindən bəyənilmədən və razılıq verilmədən normativ hüquqi aktın qəbul edilməsi qeyri-mümkündür.

Avropa Parlamenti həm də **büdcə səlahiyyətinə** malikdir. Belə ki, Komissiya tərəfindən hazırlanan büdcə layihəsi müvafiq ilin sentyabr ayının 1-nə kimi eyni zamanda həm Avropa Parlamentinə, həm də Şuraya təqdim olunur. Büdcəni təsdiq etmək hüququ Avropa Parlamenti və Şura tərəfindən birlikdə həyata keçirilir. Bu isə o deməkdir ki, büdcə səlahiyyəti (büdcəni təsdiq etmək səlahiyyəti) Avropa Parlamenti və Şura arasında bölüşdürülmüşdür.

Büdcə layihəsini qəbul etməmək səlahiyyətinə gəldikdə isə, vurğulamaq lazımdır ki, həm Avropa Parlamenti, həm də Şura Komissiyanın hazırladığı büdcə layihəsini qəbul etməyə bilər. Elə buradaca dərhal qeyd etməliyik ki, Avropa Parlamenti büdcə layihəsini yalnız bütövlükdə qəbul etməmək hüququna malikdir.

Avropa Parlamentinin büdcə səlahiyyəti haqqında danışarkən onun həm də büdcənin icrası barədə hesabatı təsdiqləmək səlahiyyətinə malik olmasına toxunmalıyıq. Belə ki, Avropa Parlamenti büdcənin icrası barədə hesabatı ya qəbul edir, ya da qəbul etmir (qərar mütləq səs çoxluğu ilə qəbul olunur).

Avropa Parlamenti **nəzarət-yoxlama səlahiyyətinə** də malikdir. Belə ki, Avropa Parlamenti əsas və başlıca icra (idarəetmə) orqanı olan Komissiya üzərində nəzarəti həyata keçirir. Digər tərəfdən, Avropa Parlamenti həm də müəyyən hallarda Şuranın fəaliyyəti üzərində nəzarət etmək səlahiyyətini realizə edə bilər.

Avropa Parlamenti özünün nəzarət-yoxlama səlahiyyətini müxtəlif formalarda həyata keçirir. **Hesabat vermək (məruzə etmək)** həmin formalardan biridir. Belə ki, Komissiya və Şura özlərinin cari fəaliyyətləri barədə Avropa Parlamentinə hesabat verməyə borcludurlar. Onların həm də vəzifəsidir ki, ildə bir dəfə Avropa

Parlamentinə öz fəaliyyətləri barədə yekun hesabat (illik hesabat) təqdim etsinlər. Bu zaman, təbii ki, Şuranın və Komissiyanın fəaliyyəti müzakirə olunur, deputatların məlumat almaq hüququ həyata keçirilir.

Sorğu vermək Komissiya və Şuranın fəaliyyəti üzərində nəzarət etməyin formalarından digəridir; həm də bu, nisbətən, geniş yayılmış formadır. Sorğuların çoxu Komissiyaya göndərilir, müəyyən hissəsi isə Şuraya ünvanlanır. Sorğular qabaqcadan, necə deyərlər, müəyyənləşdirilmiş vaxtda yazılı formada verilməlidir. Komissiyaya sorğuların verilməsi üçün bir, Şuraya isə üç həftəlik müddət müəyyən edilmişdir. Sorğunun qəbul edilməsi və onun gündəliyə daxil olunması məsələsi Avropa Parlamentinin Sədri tərəfindən həll edilir. Sorğuya verilən cavablar “Avropa İttifaqının Rəsmi Bülleteni”ndə dərc olunur.

Verilmiş sorğular (suallar) onların müəllifləri tərəfindən təkcə Komissiya və Şuraya göndərilir. Sorğular (suallar) həmçinin Avropa Parlamentinin iclaslarında bilavasitə Komissiya və Şura üzvlərinə də verilə bilər. Bu kimi hallarda Komissiya və Şura üzvləri sorğuların (sualların) verən deputatlara (müəlliflərə) bilavasitə cavab verməlidirlər. Buna parlament nəzarəti deyilir ki, o, bilavasitə həyata keçirilir. **Bilavasitə parlament nəzarətinin** mahiyyəti parlament sorğularına (suallarına) Avropa Parlamentinin iclaslarında cavab verilməsindən ibarətdir.

Avropa Parlamentində müntəzəm surətdə, həftədə bir dəfə “**sorğular - cavablar saati**” kimi tədbir həyata keçirilir. Bu cəhəti ilə Avropa Parlamenti milli parlamentlərə oxşayır. Sorğu (sual) müəllifinin çıxış etməsi üçün ayrılan vaxt məhduddur. Sorğu (sual) isə konkret və aydın olmalıdır.

Parlament dinləmələri nəzarət-yoxlama səlahiyyətinin həyata keçirilmə formalarından biridir. Bu formanın mahiyyəti aktual, təxirəsalınmaz və ya mühüm əhəmiyyətə malik olan istənilən məsələnin Avropa Parlamentində müzakirə edilməsindən, mübahisə predmetinə çevrilməsindən ibarətdir. Xüsusən də aşağıdakı məsələlər müzakirə oluna bilər:

- Avropa İttifaqının özünün fəaliyyətinə aid olan hər hansı problem;
- bütövlükdə beynəlxalq siyasət;
- Avropa İttifaqının üzvü olmayan ayrı-ayrı ölkələrdə daxili siyasi vəziyyət və s.

Parlament nəzarəti həm də **daimi komissiyaların** iclaslarında həyata keçirilir. Belə ki, məlumat almaq üçün Avropa İttifaqının ayrı-ayrı orqanları və onların vəzifəli şəxsləri parlamentin daimi komissiyalarının iclaslarına çağırıla bilər. Belə halda bilavasitə parlament nəzarəti həyata keçirilir.

Parlament nəzarəti təkcə bilavasitə həyata keçirilmir. Parlament nəzarəti həm də dolaylı formada həyata keçirilə bilər. **Dolaylı parlament nəzarəti** xüsusi olaraq yaradılmış bu və ya digər orqanın vasitəsi ilə həyata keçirilir. **Müvəqqəti istintaq-təhqiqat komissiyası yaratmaq** dolaylı parlament nəzarətinin əsas və başlıca formasıdır. Belə komissiya o halda yaradıla bilər ki, bu və ya digər institut, orqan, yaxud vəzifəli şəxs hüquq pozuntusu törətməkdə təqsirli bilinsin və yaxud idarəçiliyi Avropa hüququnu düzgün tətbiq etməməklə həyata keçirsin, yəni lazımınca həyata keçirməsin. Bu kimi hallarda deputatların (ən azı 14 hissəsinin) tələbi ilə istintaq-təhqiqat aparmaq məqsədilə müvəqqəti komissiya yaradılır.

Avropa Parlamenti tərəfindən həm də **siyasi nəzarət** həyata keçirilir. Söhbət Avropa Komissiyasının fəaliyyəti üzərində həyata keçirilən siyasi nəzarət formasından gedir. Belə ki, Avropa Parlamenti Komissiyaya etimad göstərilməməsi barədə məsələ qaldıra bilər. Bu məsələnin qaldırılması üçün parlament üzvlərinin (siyahı üzrə üzvlərin), yəni deputatların ən azı 110 hissəsinin razılıq verməsi tələb edilir. Təbii ki, etimad göstərməmək barədə Avropa Parlamenti müvafiq qərar qəbul etməlidir. Qərar qəbul edilməsi üçün açıq səsvermə keçirilir. Bu zaman həm də adbaad səsvermə proseduru tətbiq olunur. Əgər səsvermədə iştirak edən deputatların 23 hissəsi razılıq verərsə (səs verərsə), qərar qəbul edilmiş sayılır, bu şərtlə ki, onlar Avropa Parlamentinin bütün deputatlarının əksəriyyətini təşkil etsin. Qərarın qəbul edilməsi ilə Avropa Komissiyası kollektiv şəkildə istefaya göndərilir. Lakin Avropa Komissiyasının üzvləri öz vəzifələrini Avropa Komissiyasının yeni tərkibi formalaşana kimi icra etməlidirlər. Vəzifələr ümumi səlahiyyət müddəti (5 il) çərçivəsində (həddində), yəni qalan müddət ərzində icra olunmalıdır.

Avropa Parlamenti qarşısında təkcə Avropa Komissiyası hesabat vermir. Digər orqanlar da Avropa Parlamentində hesabatla çıxış edirlər. **Ombudsman** belə orqanlardan biri sayılır. Ombudsman Avropa İttifaqının institut və orqanlarının fəaliyyəti barədə şikayət ərizələri qəbul edir. Şikayət ərizələrini həm Avropa İttifaqı vətəndaşları, həm də üzv- dövlətlərin yurisdiksiyasında olan fiziki və hüquqi şəxslər verə bilər. Belə ərizələrin Ombudsmana həm də Avropa Parlamentinin üzvləri tərəfindən bilavasitə daxil olması mümkündür.

Şikayət ərizələri daxil olduqda Ombudsman müstəqil təhqiqat aparır. Təhqiqat başa çatdıqda Ombudsman Avropa Parlamentinə müvafiq hesabat təqdim edir. Bu, parlament nəzarətinin həyata keçirilmə formalarından biridir. Bundan əlavə, Ombudsman bütövlükdə öz fəaliyyəti barədə ildə bir dəfə hesabat (illik hesabat) tərtib edir. Sözügedən hesabat Ombudsmanın illik fəaliyyətini

yekunlaşdırən sənəddir. Həmin sənəd, yəni illik sənəd Avropa Parlamentinə göndərilir. Təbii ki, belə halda da parlament nəzarəti həyata keçirilir.

Avropa Parlamentinə fərdi və ya kollektiv petisiyalar (yazılı formada müraciətlər - ərizələr) verilə bilər. Verilmiş petisiyalar Avropa Parlamentində hökmən baxılmalıdır, bu şərtlə ki, petisiyalar Avropa İttifaqının səlahiyyətlərinə aid edilən məsələlərlə bağlı olsun. Petisiyalara baxmaq isə Avropa Parlamenti tərəfindən nəzarət-yoxlama səlahiyyətinin həyata keçirilməsini ifadə edir.

Avropa Parlamenti həm də **konsultativ səlahiyyətə** malik olan orqandır. Onun belə səlahiyyətə malik olmasını müəyyənləşdirmək üçün, hər şeydən əvvəl, konsultativ prosedur ilə tanış olmaq lazımdır. Belə ki, əvvəldən və başlanğıcdan Avropa qanunvericiliyinin yaradılmasında Avropa Parlamenti yalnız konsultativ rol oynamışdır. Digər qanunvericilik prosedurundan fərqləndirmək üçün bu proses "**konsultativ prosedur**" adını almışdır. Konsultativ prosedurun əsasını belə bir prinsip təşkil edir ki, istənilən qanunvericilik aktının təsdiqlənməsi (bəyənilməsi) Parlamentin razılığını (məsləhətini) tələb edir. Digər tərəfdən, Avropa Parlamentinin razılığı (məsləhəti) barədə tələbin yerinə yetirilməməsi müvafiq aktın məhkəmə qaydasında hüquqi qüvvəyə malik olmamasına səbəb olur.

Hazırkı şəraitdə konsultativ prosedur nadir hallarda tətbiq edilir. Lakin o, öz əhəmiyyətini tamamilə itirməmişdir. Bu gün konsultativ prosedura aid yeni tələblər müəyyən edilmişdir. Avropa İttifaqının təsis sənədlərində göstərilir ki, Avropa Komissiyası və Şura Avropa Parlamentinin fikrini (məsləhətini) nəzərə almalıdır. Avropa İttifaqının fəaliyyətinə dair Müqavilənin 45-ci maddəsində Avropa Parlamenti tərəfindən konsultativ rəylər verilməsi nəzərdə tutulur.

Son zamanlar Avropa Parlamentinin rolunu artıran və nüfuzunu gücləndirən yeni prosedurlardan istifadə edilir. Bu səbəbdən konsultativ prosedurun tətbiqi hal-hazırda geniş xarakter daşımır.

Avropa Parlamentinin malik olduğu səlahiyyətlərə həm də bu daxildir ki, o **Avropa İttifaqının digər orqantının formalaşmasında iştirak edir**. Söhbət, ilk növbədə, Avropa Komissiyasının formalaşmasında Avropa Parlamentinin iştirak etməsindən gedir. Avropa Parlamenti, əvvəllərdə qeyd etdiyimiz kimi, Avropa Komissiyasının sədrini seçir; bu zaman sədr postuna (vəzifəsinə) namizəd olan şəxs Avropa Parlamentində çıxış edərək, öz gələcək fəaliyyətinin əsas siyasi istiqamətləri barədə ümumi məlumat verir. Avropa Parlamenti təklif olunmuş namizədi səs çoxluğu ilə təsdiq edir; əgər namizəd təsdiq edilməzsə, onda Avropa Soveti bir ay müddətində sədr postuna yeni namizəd irəli sürməlidir.

Avropa Parlamenti həm də Avropa Komissiyasının üzvlərinin təyin olunmasına razılıq verir. Başqa sözlə, Avropa Komissiyasının üzvləri öz vəzifələrinə Avropa Parlamentinin razılığı ilə təyin olunurlar. Belə ki, üzv olmağa namizəd olan şəxslər müvafiq profil üzrə daimi komissiyaların iclasında çıxış edir və deputatların (parlamentarilərin) suallarına cavab verirlər. Avropa Parlamenti təklif olunmuş namizədin vəzifəyə təyin olunmasına razılıq verməyə də bilər; bu zaman namizəd başqası ilə əvəz olunur.

Avropa Parlamenti Avropa Komissiyasından başqa, həm də digər orqanların formalaşmasında iştirak edir. Belə ki, onun razılığı ilə **aşağıda göstərilən şəxslər** vəzifəyə təyin olunurlar:

- Avropa Mərkəzi Bankının İdarə Heyətinin başçısı;
- Avropa Mərkəzi Bankının İdarə Heyətinin üzvləri;
- Hesablama Palatasının başçısı;
- Hesablama Palatasının üzvləri.

Avropa Parlamentinin həm də Avropa İttifaqı Məhkəməsinin formalaşmasında iştirak etməsi gözlənilir, necə deyirlər, planlaşdırılır. Belə ki, perspektivdə və yaxın gələcəkdə Avropa İttifaqı Məhkəməsinə namizəd olan şəxslərin seçilməsində Avropa Parlamentinin iştirak etməsi nəzərdə tutulur.

Xarici siyasət səlahiyyəti Avropa Parlamentinin malik olduğu səlahiyyətlər sırasında vacib rol oynayır. Hər şeydən əvvəl, qeyd edək ki, Avropa Parlamenti Avropa İttifaqının xarici əlaqələri sahəsində müəyyən səlahiyyətlərə malikdir. Belə ki, Avropa Parlamenti bilavasitə özünün plenar iclaslarında və parlament komissiyalarında beynəlxalq inkişafın müxtəlif problemlərini, habelə dünyanın bu və ya digər bölgəsində yaranan ayrı-ayrı münaqişəli vəziyyətləri müzakirə edə bilər.

Avropa Parlamenti həm də Avropa İttifaqının **ümumi xarici siyasət və təhlükəsizlik siyasəti sahəsində səlahiyyətə** malikdir. Lakin onun bu sahədə həyata keçirdiyi səlahiyyət məhduddur.

Avropa Parlamentinin dolayı yolla olsa da **beynəlxalq danışıqların aparılmasında**, eləcə də **beynəlxalq müqavilələrin bağlanmasında** iştirak etmək səlahiyyəti vardır. Bu səlahiyyət Avropa İttifaqının fəaliyyətinə dair Müqavilənin 218-ci maddəsinin 6a bəndində nəzərdə tutulmuşdur.

Məlum olduğu kimi, Avropa Komissiyası beynəlxalq müqavilə bağlanması üçün təşəbbüs göstərdiyi hallarda, bu barədə o, Avropa Parlamentinə məlumat

verir. Danışıklar başa çatdıqdan sonra hazırlanmış layihə (təklif) Avropa Parlamentinə təqdim edilir. Avropa Parlamenti isə ona müvafiq rəy verir.

Avropa Parlamentində tez-tez xarici siyasət məsələləri müzakirə olunur. Bu kimi məsələlər ayrı-aynı deputatların, siyasi qrupların və ya parlament komissiyalarının təşəbbüsü ilə müzakirəyə çıxarılır. Müzakirələr başa çatdıqda bəyannamə qəbul edilir ki, o, birbaşa hər hansı hüquqi nəticə doğurmur. Şura tərəfindən Avropa Parlamentinə illik hesabat təqdim olunduqda isə xarici siyasət məsələləri ümumi müzakirə olunur.

Avropa Parlamentinin formalaşma qaydası və tərkibi

Avropa Parlamenti demokratik yolla formalaşır. Belə ki, o, Avropa İttifaqının seçki yolu -ilə formalaşan institutu (orqanı) sayılır. Hətta Avropa Parlamentini, haqlı olaraq, Avropa İttifaqının ən demokratik institutu (orqanı) adlandırırlar.

Avropa Parlamenti tərkibcə üzvlərdən ibarətdir. Onlara **Avropa Parlamentinin üzvləri** deyilir. Avropa Parlamentinin üzvləri həm də parlamentariya və ya deputatlar adlanırlar. Tanış olduğuna görə, biz, onları Avropa Parlamentinin deputatları və ya sadəcə olaraq, deputatlar adlandırmağa üstünlük veririk. Hal-hazırda Lissabon Müqaviləsi (2007-ci il) müəyyən edir ki, Avropa Parlamenti 754 deputatdan ibarətdir.

Avropa İttifaqı haqqında Müqavilənin 14-cü maddəsinə uyğun olaraq, Avropa Parlamentinin deputatları **birbaşa ümumi səsvermə** yolu ilə seçilir. Səsvermənin təşkili və proseduru hər bir üzv-dövlətdə onun öz milli seçki qanunvericiliyi ilə tənzimlənir. Nəzərdən qaçırmaq olmaz ki, indiyə kimi Avropa İttifaqı səviyyəsində **vahid seçki qanunu** qəbul edilməmişdir. Bu səbəbdən hər bir üzv-dövlətdə Avropa Parlamentinə seçkilər keçirilməsinin konkret qaydası onların özləri tərəfindən müəyyən edilir. Xatırlamaq lazımdır ki, Avropa Parlamentinə ilk dəfə ümumi birbaşa seçkilər 1979-cu ildə keçirilmişdir.

Avropa Parlamentinə seçkilər vaxtaşırı olaraq, yəni **5 ildən bir** keçirilir. Seçkilərin vaxtaşırı keçirilməsi isə Avropa Parlamentinin özünün səlahiyyət müddətinə uyğun gəlir. Məlum olduğu kimi, Avropa Parlamentinin səlahiyyət müddəti 5 ildir.

Avropa Parlamentinin deputatları **Avropa İttifaqı vətəndaşları** tərəfindən seçilir. Yalnız onların, yəni Avropa İttifaqı vətəndaşlarının Avropa Parlamentinə deputatlar seçmək hüquqı vardır; buna **aktiv seçki hüququ** deyilir. Bu hüquq Avropa İttifaqı vətəndaşlarına səsvermədə iştirak etmək, yəni deputatlığa namizəd olan şəxslərə səs vermək imkanı yaradır.

Avropa İttifaqı vətəndaşları həm də **passiv seçki hüququna** malikdir. Belə İd, onlann Avropa Parlamentinə seçilmək hüququ vardır. Yalnız Avropa İttifaqı vətəndaşları Avropa Parlamentinə deputat seçilə bilərlər.

Beləliklə, Avropa Parlamentinə deputat seçmək və Avropa Parlamentinə deputat seçilmək hüquqları Avropa İttifaqı vətəndaşlarına məxsusdur. Avropa İttifaqı vətəndaşları həm də bu hüquqları özlərinin Avropa İttifaqı ərazisində yaşayış yerlərindən asılı olmayaraq həyata keçirirlər. Bu nə deməkdir?

Qeyd etdiyimiz kimi, Avropa Parlamentinə seçkilər hər bir üzv-dövlətin ərazisində keçirilir. Seçkilərdə, adətən, yerli vətəndaşlar (onlar, eyni zamanda, Avropa İttifaqının vətəndaşlarıdır) iştirak edirlər. Seçkilərdə həmçinin bir üzv-dövlətin ərazisində yaşayan, lakin başqa üzv-dövlətin vətəndaşı olan şəxslər də (onlar da Avropa İttifaqının vətəndaşları sayılırlar) iştirak edə bilərlər. Bu qayda həm aktiv (seçmək), həm də passiv (seçilmək) seçki hüququnun həyata keçirilməsinə aiddir.

Bütün üzv-dövlətlərdə seçkilər proporsional sistem əsasında keçirilir. Bu sistemə görə, hər bir siyasi partiya və ya seçkilərdə iştirak etmək hüququ olan digər təşkilat irəli sürdükləri namizədlərin siyahısını təqdim edir və verilən səslerin sayma mütənasib olaraq parlamentdə yer tutur.

Hər bir üzv-dövlət Avropa Parlamentində müəyyən sayda mandata (yerə) malikdir. Mandatların (yerlərin) sayı üzv-dövlətin əhalisinin sayma uyğun olmalıdır. Lakin hər bir üzv-dövlət Avropa Parlamentində 96-dan çox mandata (yerə) sahib ola bilməz. Belə ki, hər bir üzv-dövlət üçün maksimum kvota (96 yer) müəyyən edilmişdir.

Hər bir üzv-dövlət Avropa Parlamentində həm də 6-dan az mandata (yerə) malik ola bilməz. Ona görə ki, bir dövlət üçün minimum kvota (6 yer) müəyyən edilmişdir.

Avropa Parlamentinin **səlahiyyət müddəti** 5 ildir. Buna görə deputat mandatının müddəti də 5 ildən ibarətdir. Başqa sözlə, Avropa Parlamentinə seçilən deputatların səlahiyyət müddəti 5 ildir.

Müəyyən hallarda deputat mandatı vaxtından əvvəl boş qalır (vaxtından əvvəl vakansiya). Həmin hallara aşağıdakılar aiddir:

- deputatın ölümü;
- deputatın könüllü surətdə istefaya getməsi (istefanın motivinin əhəmiyyəti yoxdur);

– deputatın məcburi istefaya getməsi (şəxs deputat mandatından məhrum edildikdə məcburi olaraq istefaya göndərilir; bu barədə qərar deputatların səs çoxluğu ilə qəbul edilir).

Göstərilən hallarla əlaqədar deputat mandatı boş qaldıqda, həmin yerə başqa deputat sahib çıxır. Söhbət əvəzolunmadan gedir. Yeni seçilmiş deputat öz fəaliyyətini 5 illik səlahiyyətin qalan müddəti ərzində həyata keçirir.

Bəzi kateqoriya şəxslərin Avropa Parlamentinə deputat seçilməsinə yol verilmir. Söhbət aşağıda göstərilən şəxslərdən gedir:

- üzv-dövlətlərin milli hökumət üzvləri;
- Avropa Komissiyasının üzvləri;
- Avropa İttifaqı Məhkəməsinin hakimləri;
- Ümumi Yurisdiksiya Məhkəməsinin hakimləri;
- Avropa İttifaqı institutlarının vəzifəli şəxsləri və s.

Avropa İttifaqının normativ hüquqi aktları göstərilən şəxslərin deputat seçilməsini qadağan edir. Lakin, ümumi qaydaya görə, şəxslərin deputat seçilməsinə aid şərtlər üzv-dövlətlərin milli qanunvericiliyi ilə müəyyən edilir. Məhz üzv-dövlətlərin milli qanunvericiliyi deputatlığa namizəd üçün bir sıra tələb irəli sürür.

Avropa Parlamentinin daxili strukturu

Avropa Parlamentinin daxili strukturu dedikdə onun hansı orqanlardan təşkil olunması və onlar arasında mövcud olan qarşılıqlı əlaqə başa düşülür. Bu orqanlar içərisində **Avropa Parlamentinin Sədri** vacib rol oynayır. Avropa Parlamentinin Sədri **rəhbərlik orqanıdır**. Belə ki, o, Avropa Parlamentinin işinə rəhbərlik edir. Unutmaq olmaz ki, Sədr Avropa Parlamentinin ali vəzifəli şəxsi sayılır. O, Avropa Parlamentinin bütövlükdə fəaliyyətinə, eləcə də onun orqanlarının işinə rəhbərliyi həyata keçirir.

Sədr Parlamentin plenar (geniş) iclaslarına rəhbərlik edir. Belə ki, o, Parlamentin iclaslarını açıq və bağlı elan edir, keçirilən səsvermənin nəticələrini bildirir, deputatlara intizam tənbehi tətbiq edir və s. Sədr Avropa İttifaqının digər orqanları (institutları), habelə xarici dövlətlərlə münasibətlərdə Avropa Parlamentini rəsmən təmsil edərək, onun rəsmi nümayəndəsi qismində çıxış edir.

Sədr həm də Avropa Parlamenti və Şuranın birlikdə qəbul etdikləri hüquqi sənədləri (reqlament, direktiv və qərarları) imzalayır. Bu zaman həmişə birinci imza Avropa Parlamentinin Sədri, ikinci imza isə Şuranın sədri tərəfindən qoyulur.

Avropa İttifaqının büdcəsini də Avropa Parlamentinin Sədri imzalayır. Sədr həmçinin parlament aktlarını Avropa Parlamenti adından imzalamaq səlahiyyətinə malikdir.

Avropa Parlamentinin Sədri Avropa Parlamentinin deputatları sırasından seçilir. Onun **səlahiyyət müddəti** parlament legislaturasının yarısına bərabərdir. **Legislatura** dedikdə Avropa Parlamentinin səlahiyyət müddəti başa düşülür. Əvvəllərdə qeyd etdiyimiz kimi, parlament legislaturası, yəni Avropa Parlamentinin səlahiyyət müddəti 5 ildir. Deməli, Avropa Parlamentinin sədri **2, 5 51 müddətinə**, yəni parlament legislaturasının yarı müddətinə seçilir. Başqa sözlə, Avropa Parlamenti Sədrinin səlahiyyət müddəti 2,5 ildir. Sədr özünün tutduğu postu təkrarən, ikinci dəfə seçilə bilər; buna yol verilir.

Avropa Parlamentinin Sədrinə **14 müavin (vitse-prezident)** kömək edir. Sədr kimi onlar da Avropa Parlamentinin rəhbərlik orqanı sayılır. Sədrin müavinləri deputatlar tərəfindən öz tərkibindən **2,5 il müddətinə** seçilir; müavinlərin öz postuna yenidən seçilmək hüququ vardır və buna icazə verilir.

Avropa Parlamentinin rəhbərlik orqanlarından biri **Büro** hesab edilir. Büro Avropa Parlamentinin kollegial orqanıdır. Belə ki, sözügedən orqanın tərkibi Avropa Parlamentinin Sədrindən və onun 14 müavinindən ibarətdir. Büro Avropa Parlamentinin fəaliyyətinə aid təşkilati, maliyyə və texniki məsələləri həll edir.

Sədrilər Konfransı da Avropa Parlamentinin rəhbərlik orqanı sayılır. O, Avropa Parlamentinin işinə siyasi rəhbərlik edən orqan funksiyasını yerinə yetirir. Sədrilər Konfransı həmçinin Avropa Parlamentinin kollegial orqanı sayılır. Onun tərkibinə aşağıdakılar daxildir:

- Avropa Parlamentinin Sədri;
- siyasi qrupların (fraksiyaların) sədriləri;
- müstəqil deputatlardan iki nümayəndə.

Sədrilər Konfransı iclasların gündəliyini və icaslarda çıxışları müəyyənləşdirir. Bu orqan Avropa Parlamentinin qanunvericilik və digər növ fəaliyyətinin planlaşdırılması, parlament komissiyalarının tərkib və səlahiyyətlərinin müəyyənləşdirilməsi, Avropa Parlamenti ilə üzv-dövlətlərin parlamentlərinin qarşılıqlı hərəkət etmələri və digər məsələləri həll edir. Sədrilər Konfransının rolu həm də bununla müəyyən edilir ki, o, müzakirə olunan

məsələlərə dair konsensus (razılıq) əldə olunmasını təmin edir. Əgər konsensus əldə olunmazsa, səsvermə keçirilir.

Parlament komissiyaları Avropa Parlamentinin orqanları sırasına daxildir. Onlar Avropa Parlamentinin daxili strukturunda vacib yer tuturlar. Belə komissiyalar iki cür olur:

- daimi parlament komissiyaları;
- müvəqqəti parlament komissiyaları.

Daimi parlament komissiyalarının əsas vəzifəsi Avropa Parlamenti tərəfindən qəbul olunan qərarları əvvəlcədən nəzərdən keçirməkdən və onları təhlil etməkdən ibarətdir. Xüsusən də müzakirə olunan qanun layihələrinə qabaqcadan baxılmasında onlar böyük rol oynayır. Hal-hazırda Avropa Parlamentində 17 daimi komissiya fəaliyyət göstərir: büdcə komissiyası, beynəlxalq işlər üzrə komissiya, büdcəyə nəzarət komissiyası, iqtisadi və valyuta məsələləri üzrə komissiya, nəqliyyat üzrə komissiya, və s.

Müvəqqəti parlament komissiyalarına gəldikdə isə, qeyd etməliyik ki, onlar hər hansı ayrıca məsələni öyrənmək üçün yaradılır. Məsələni öyrəndikdən sonra müvəqqəti parlament komissiyaları müvafiq məruzə hazırlayır və onu plenar (geniş) iclasa təqdim edir. Bununla müvəqqəti parlament komissiyalarının fəaliyyəti başa çatır və onların mövcudluğuna son qoyulur. **İstintaq-təhqiqat komissiyaları** müvəqqəti parlament komissiyaları arasında xüsusi yer tutur ki, onlar barədə biz, əvvəllərdə danışmışıq. Müvəqqəti parlament komissiyaları Sədrlər Konfransının qərarı ilə **12 ay müddətinə** yaradılır.

Daimi və müvəqqəti parlament komissiyalarının üzvləri Avropa Parlamentinin deputatlarından ibarətdir. Belə ki, onlar deputatlar sırasından seçilir. Seçki siyasi qrupların sayına mütənasib olaraq həyata keçirilir.

Hər bir parlament komissiyası özünün daxili strukturuna malikdir. Bu və ya digər komissiyaya sədr rəhbərlik edir. Sədr komissiya üzvlərindən (komissiyanın tərkibindən) seçilir.

Avropa Parlamentinin daxili struktur elementlərindən biri **kvestorlardır**. Kvestorlar (Avropa Parlamentinin kvestorları) Avropa Parlamentinin vəzifəli şəxsləridir; onların əsas işi təşkilati, təsərrüfat və maliyyə məsələləri ilə məşğul olmaqdan ibarətdir.

Kvestorlar Avropa Parlamentinin Bürosunun tərkibinə daxildir. Lakin onlar Büronun işində məşvərətçi səs hüququ ilə iştirak edirlər. Kvestorlar öz fəaliyyətlərində Büroya tabe olub, onun qarşısında məsul olan şəxslərdir. Buna

görə kvestorlar öz fəaliyyətləri barədə Büro qarşısında hesabat verirlər. Eyni zamanda, onlar 14 müavinlə birlikdə Avropa Parlamentinin Sədrinə kömək edirlər.

Avropa Parlamentinin kvestorları deputatlar tərəfindən onların öz tərkibindən seçilir. Kvestorların səlahiyyət müddətinə gəldikdə isə, qeyd etməliyik ki, onlar öz vəzifəsini **2,5 il müddətinə** icra edirlər, yəni kvestorların səlahiyyət müddəti iki il yarımdır. Kvestorların ümumi sayı beşdir. Başqa sözlə, Avropa Parlamentinin Bürosunun tərkibinə **5 kvestor** daxildir. Deməli, Büronun tərkibi Avropa Parlamentinin Sədrindən, onun 14 müavinindən və 5 kvestordan ibarətdir.

Baş Katiblik də Avropa Parlamentinin daxili struktur elementi sayılır. Bu struktur element Avropa Parlamentinin aparatı sayılır. Aparat kimi Baş Katiblik Avropa Parlamentinin, eləcə də onun üzvlərinin (deputatlarının) normal işləmələrini, effektiv fəaliyyət göstərmələrini təmin edir. Baş Katiblik müəyyən əməkdaşlardan (1500 əməkdaşdan) ibarətdir ki, onlar Avropa Parlamentinin deputatları sırasından deyil, necə deyərlər, Avropa İttifaqının mülki şəxslərindən təyin edilir.

Baş Katiblik Avropa Parlamentinin Bürosu qarşısında məsul olub, ona tabedir. Büro Baş Katibliyin rəhbərini (baş katibi) vəzifəyə təyin edir.

Avropa Parlamentinin fəaliyyət (iş) forması

Avropa Parlamenti daimi əsaslarla işləyir. Bu səbəbdən o, **daimi fəaliyyət göstərən orqandır**. Belə ki, Avropa Parlamenti **sessiya qaydasında** işləyir, fəaliyyət göstərir. Başqa sözlə, sessiya Avropa Parlamentinin fəaliyyət (iş) formasıdır. Avropa Parlamentinin sessiyası isə hər il çağırılır. Avropa Parlamenti özünün növbəti sessiyasına hər təqvim ilinin mart ayının ikinci həftəsinin ikinci günü xüsusi çağırış olmadan toplanır. Sessiya il ərzində davam edir və ildəki ayların sayma uyğun olaraq 12 dövrə (sessiya dövrünə) bölünür.

Avropa Parlamenti öz işini **plenar iclas** formasında həyata keçirir. Plenar iclas ayda bir dəfə Strasburq şəhərində (Fransa) toplanır və onun müddəti bir həftədir. Plenar iclaslarda deputatlar tam tərkibdə iştirak etməlidirlər.

Avropa Parlamenti öz işini həm də parlament komissiyalarının iclasları formasında həyata keçirir. Brüssel şəhərində (Belçikada) keçirilən belə iclaslar ayda ən azı iki həftə vaxt aparır. Başqa sözlə, daimi komissiyaların iclasları hər ay keçirilir və belə iclaslar ən azı iki həftə davam edir.

Avropa Parlamenti öz işini həm də **siyasi qrupların (fraksiyaların) iclası** formasında həyata keçirə bilər. Belə iclasların müddəti 7 gündür. Müəyyən hallarda

Avropa Parlamentinin **fövqəladə** iclası keçirilə bilər. Fövqəladə iclasın çağırılmasını aşağıda göstərilənlər xahiş edə bilər:

- deputatların çoxu;
- Avropa İttifaqı Şurası;
- Avropa Komissiyası.

Bu kimi hallarda Avropa Parlamentinin Sədri Sədrələr Konfransı ilə məsləhətləşərək fövqəladə iclas çağırır. Fövqəladə iclas növbədənənar olub, keçirilməsi qabaqcadan planlaşdırılmır.

Ümumi qaydaya görə, Avropa Parlamentinin iclasları açıq keçirilir və “Avropa İttifaqının Rəsmi Büləteni”ndə stenoqrafik məlumat dərc edilir.

SUAL 4

Avropa İttifaqı Məhkəməsi də həmçinin Avropa İttifaqının əsas və başlıca institutları sırasına daxildir. Qeyd etdiyimiz kimi, Avropa Soveti, Komissiya, Şura və Parlament Avropa İttifaqının siyasi institutları hesab olunur. Avropa İttifaqı Məhkəməsinə gəldikdə isə, qeyd etməliyik ki, o, göstərilən orqanlardan fərqli olaraq, **qeyri-siyasi institut** sayılır. Belə ki, Avropa İttifaqı Məhkəməsinin üzvləri hər hansı siyasi fəaliyyətlə məşğul olmurlar, əks halda, onlar öz vəzifələrindən kənarlaşdırıla bilərlər. Odur ki, Avropa İttifaqı Məhkəməsi siyasi institut (orqan) sayılmır. Məsələ burasındadır ki, o, Avropa İttifaqının **hüquqi institutu (orqanı)** hesab edilir.

Avropa İttifaqı Məhkəməsi ilk vaxtlarda Avropa Kömür və Polad Birliyi çərçivəsində 1951-ci ildə yaradılmışdır. 1957-ci ildə Avropa İqtisadi Birliyi və Avropa Atom Enerji Birliyinin təsis edilməsi ilə bağlı olaraq, o, hər üç birlik üçün ümumi (vahid) olan instituta (orqana) çevrildi və rəsmi surətdə “Avropa Birlikləri Məhkəməsi” adlanmağa başladı (ingiliscə - Court of Justice). O, sadəcə olaraq, “Məhkəmə” kimi qısa adla ifadə olunurdu. 1993-cü ildə Avropa İttifaqı haqqında Maastrixt Müqaviləsinin qüvvəyə minməsindən sonra Şura, Komissiya və Parlament kimi, Məhkəmə də Avropa İttifaqının vahid institutu hesab edildi. Bununla bağlı olaraq “**Avropa İttifaqı Məhkəməsi**” (fransızca - Cour de justice europeenne) adından istifadə olunmağa başlandı.

Bununla yanaşı, hal-hazırda “**Avropa Məhkəməsi**” kimi terminin işlədilməsi də geniş yayılmışdır. Bu termindən, əsasən, Qərb hüquqşünaslarının yazdıqları monoqrafiya, dərslik və məqalələrdə, habelə digər doktrinal-tədris mənbələrində istifadə olunur. Hətta Avropa İttifaqının özünün rəsmi sənədlərində də həmin termindən istifadə olunmasına təsadüf edilir. Lakin Avropa Məhkəməsinə Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi ilə qarışdırmaq olmaz. Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi Avropa Şurası (1949-cu il) çərçivəsində fəaliyyət göstərir və onun olduğu yer Strasburq şəhəridir. Avropa Məhkəməsinə gəldikdə isə, qeyd etmək vacibdir ki, o, Avropa İttifaqı çərçivəsində fəaliyyət göstərir. Buna görə o, Avropa İttifaqı Məhkəməsi adlanır və onun olduğu yer Lüksemburq şəhəridir.

Avropa İttifaqı Məhkəməsi Avropa İttifaqının institutları (orqanları) sistemində xüsusi yer tutur. Belə ki, o, hər şeydən əvvəl, Avropa İttifaqı çərçivəsində **ədalət mühakiməsini həyata keçirən institut (orqan)** sayılır. Belə ki, Avropa İttifaqı Məhkəməsi Avropa İttifaqı adından məhkəmə hakimiyyətini

həyata keçirir. Bu zaman o, öz fəaliyyətində müstəqil olub, Avropa İttifaqının nə digər institutlarından, nə də üzv-dövlətlərdən asılıdır. Nəzərə almalıyıq ki, Avropa İttifaqı Məhkəməsi fəvqəlmilli ədalət **mühakimə orqanıdır**. Əvvəllərdə göstərdiyimiz kimi, Avropa İttifaqı Məhkəməsi öz hüquqi təbiətinə görə fəvqəlmilli institut (orqan) sayılır. Ən azı ona görə ki, onun qərarları Avropa İttifaqının bütün subyektləri, o cümlədən üzv-dövlətlər üçün məcburidir. Digər tərəfdən, Avropa İttifaqı Məhkəməsi öz fəaliyyətində yalnız inteqrasiyanın ümumi maraqlarını və Avropa hüququnu rəhbər tutmalıdır.

İnstitusional sistemdə Avropa İttifaqı Məhkəməsinin yerini müəyyən-ləşdirərkən həm də qeyd etməliyik ki, o, əsas və başlıca **hüquq-mühafizə orqan (institutu)** sayılır. Belə ki, Avropa İttifaqı Məhkəməsi sözügedən inteqrasiyanın əsaslarının keşiyində durur, onlann hüquqi mühafizəsini (qorunmasını) təmin edir. Unutmaq olmaz ki, Avropa İttifaqı çərçivəsində inteqrasiya prosesinin həyata keçirilməsində və inkişaf etdirilməsində Avropa İttifaqı Məhkəməsi olduqca, necə deyərlər, son dərəcə vacib rol oynayır. Avropa İttifaqı kimi inteqrasiya qurumunun formalaşmasında, eləcə də bu qurumun öz qarşısına qoyduğu məqsədlərə nail olunmasında onun böyük rol oynamasını heç cür inkar etmək olmaz. Əgər Avropa İttifaqı Məhkəməsi olmasaydı, inteqrasiya belə yüksək səviyyəyə çata bilməzdi.

Avropa İttifaqı Məhkəməsi hüquq-mühafizə orqanı kimi həm də **Avropa hüququnun formalaşmasında** müstəsna rol oynamışdır və öz aktuallığını bu gün də saxlayır. O, qısa müddət ərzində bir sıra konseptual müddəa formulə etmişdir ki, həmin müddəaların inteqrasiya prosesinin inkişafı üçün vacib əhəmiyyəti vardır. Əvvəllərdə qeyd etdiyimiz kimi, Avropa hüququnun müstəqil hüquq sistemi kimi tanınması Avropa İttifaqı Məhkəməsinin xidmətidir. Avropa İttifaqı Məhkəməsi inandırıcı və təkzibedilməz dəlillərlə sübut etmişdir ki, Avropa hüququ milli (dövlətdaxili) və beynəlxalq hüquq sistemləri ilə yanaşı, onlara paralel mövcud olan **xüsusi formalı hüquq sistemidir**. Onun gəldiyi nəticəyə görə, Avropa hüququnu nə milli (dövlətdaxili), nə də beynəlxalq hüquq sisteminə aid etmək olar. Avropa İttifaqı Məhkəməsi, yaddan çıxarmamalıyıq ki, Avropa hüququnun **ümumi (əsas) prinsiplərini** formulə etmişdir. Avropa hüququ məhz həmin prinsiplərə əsaslanır və söykənir.

Avropa İttifaqı Məhkəməsinin rolu və əhəmiyyəti həm də bununla müəyyən edilir ki, o, təfsir etmək yolu ilə Avropa hüququnda mövcud olan bir sıra **hüquqi boşluğun** yerini doldurmuş, Avropa hüquq normalarının müəyyən hissəsinin məzmununu dəqiqləşdirmişdir. Bununla Avropa İttifaqı Məhkəməsi, faktiki olaraq, yeni hüquq normaları yaratmışdır ki, həmin normaların məcmusu Avropa

İttifaqının presedenst **hüququ** adlanır. Qərbi Avropa doktrinası Avropa İttifaqının presedenst hüququna Avropa hüququnun mənbə növlərindən biri kimi baxır.

Avropa İttifaqı Məhkəməsi həm də Avropa hüququnun təkamülünə böyük təsir göstərir. Bu məsələdə Avropa İttifaqı Məhkəməsinin vacib rol oynaması şəksizdir.

Avropa İttifaqı Məhkəməsi Avropa İttifaqının **Ali Məhkəmə** orqanı sayılır. O, birinci instansiya kimi məhdud kateqoriya bəzi işlərə baxır ki, həmin işlər üzrə çıxarılan qərarların Avropa hüququnun vahid, bütöv və tam olması üçün vacib əhəmiyyəti vardır. Avropa İttifaqı Məhkəməsi həm də Avropa İttifaqının **Kassasiya Məhkəməsi** sayılır. Digər tərəfdən, o, Avropa İttifaqının **Konstitusiyə Məhkəməsi** funksiyasını da yerinə yetirir.

Avropa İttifaqı Məhkəməsinin funksiyaları

Avropa İttifaqı Məhkəməsi bir sıra vacib funksiya yerinə yetirir. **Təminat funksiyası** onun yerinə yetirdiyi əsas və başlıca funksiya hesab edilir. Həmin funksiyanın mahiyyəti bundan ibarətdir ki, Avropa İttifaqı Məhkəməsi siyasi mülahizələrdən asılı olmayaraq, Avropa hüququnun tətbiq olunmasını təmin edir. Eyni zamanda, Avropa İttifaqı Məhkəməsi üzv-dövlətlərdə Avropa hüququnun eyni qaydada tətbiq və təfsir olunmasını təmin edir. Nəticədə Avropa hüququnda ifadə edilən göstərişlər eyni cür başa düşülür.

Nəzarət funksiyası Avropa İttifaqı Məhkəməsinin yerinə yetirdiyi ikinci funksiyadır. Sözügedən funksiyanın mahiyyəti bundan ibarətdir ki, Avropa İttifaqı Məhkəməsi Avropa İttifaqı qanunvericiliyinə əməl olunması üzərində ümumi nəzarəti həyata keçirir.

Üçüncü, Avropa İttifaqı Məhkəməsi **yoxlama funksiyasına** malikdir. Göstərilən funksiyanın mahiyyəti bundan ibarətdir ki, Avropa İttifaqı Məhkəməsi bəzi hüquqi aktlar qəbul edilməmişdən (qüvvəyə minməmişdən) qabaq onların hüququayğun olması məsələsinə əvvəlcədən baxır. Misal üçün, o, Avropa İttifaqı tərəfindən üçüncü dövlətlərlə və beynəlxalq (dövlətlərarası) təşkilatlarla bağlanan (imzalanmış), lakin hələ qüvvəyə minməyən beynəlxalq sazişlərin Avropa İttifaqının təsis müqavilələrinə uyğun olmasını yoxlayır. Yoxlama ilə bağlı olaraq, Avropa İttifaqı Məhkəməsi müvafiq rəy tərtib edir; əgər rəy müsbət olarsa, beynəlxalq saziş qüvvəyə minir.

Dördüncü, Avropa İttifaqı Məhkəməsi arbitr funksiyasını yerinə yetirir. Avropa hüququnun tətbiqi ilə bağlı bütün mübahisələrə baxır. Belə mübahisələr isə aşağıdakılar arasında yarana bilər:

- üzv-dövlətlər arasında;
- üzv-dövlətlərlə Avropa İttifaqının institutları arasında;
- Avropa İttifaqının öz institutları arasında.

Beləliklə, Avropa İttifaqı Məhkəməsi **dörd əsas funksiyanı** yerinə yetirir ki, həmin funksiyalar aşağıdakılardan ibarətdir:

- təminat funksiyası;
- nəzarət funksiyası;
- yoxlama funksiyası;
- arbitr funksiyası.

Avropa İttifaqının məhkəmə orqanları və onların fəaliyyətinin hüquqi tənzimlənməsi

Avropa İttifaqının məhkəmə orqanları Avropa İttifaqı çərçivəsində ədalət mühakiməsi təkə Avropa İttifaqı Məhkəməsi tərəfindən həyata keçirilmir. Ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsində həm də digər məhkəmə orqanları iştirak edirlər. Onlara **Avropa İttifaqının ədalət mühakimə orqanları** deyilir. Avropa İttifaqının ədalət mühakimə orqanları məcmu halında **“vahid məhkəmə sistemi”** daimi çıxış edir.

Avropa İttifaqının məhkəmə sistemi üç hissədən (halqadan) ibarətdir, yəni üçhissəlidir (üçhalqalıdır). Həmin hissələr (halqalar) bir-biri ilə bağlıdır və onlar arasında iyerarxiya münasibətləri mövcuddur.

Avropa İttifaqının məhkəmə sisteminə, birinci, **Avropa İttifaqı Məhkəməsi** daxildir. O, həmin sistemin ən yüksək halqası (hissəsi) sayılır, ali məhkəmə instansiyası hesab edilir.

İkinci, Avropa İttifaqının məhkəmə sisteminə **Ümumi Yurisdiksiya Məhkəməsi** daxildir. O, Avropa İttifaqı məhkəmə sisteminin növbəti (ikinci) halqası (hissəsi) kimi tanınır. Avropa İttifaqında islahat haqqında Müqavilə qəbul edilənədək (2007-ci il) Ümumi Yurisdiksiya Məhkəməsi “Birinci İnstansiya Məhkəməsi” adlanırdı. Həmin müqavilənin ingilis dilindəki mətni “Birinci İnstansiya Məhkəməsi” termininin “Ümumi Yurisdiksiya Məhkəməsi” termini ilə əvəz olunmasını nəzərdə tutur. Ona görə ki, “Birinci İnstansiya Məhkəməsi” terminini işlətmək mövcud real vəziyyəti tam əks etdirmirdi. Məsələ burasındadır ki, birinci instansiya üzrə işlərə həm Avropa İttifaqı Məhkəməsi, həm də ixtisaslaşdırılmış məhkəmələr baxa bilərdi.

Birinci İnstansiya Məhkəməsi əlavə (yardımçı) instansiya kimi yaradılmışdı. Belə ki, keçən yüzilliyin 50-80-ci illərində ədalət mühakiməsini Avropa İttifaqı Məhkəməsi təkbəşinə həyata keçirirdi. Baxılmaq üçün ona v daxil olan işlərin sayı durmadan, fasiləsiz olaraq artırdı. Hətta vəziyyət o həddə gəlib çatmışdı ki, baxılmaq üçün qəbul olunan işlərin sayı artıq baxılmış işlərin sayını üstələyirdi. Digər tərəfdən, Avropa İttifaqı Məhkəməsində işlərə baxılması kifayət qədər uzanır, xeyli vaxt tələb edirdi. Təbii ki, işlərə baxılmasında Avropa İttifaqı Məhkəməsinin üzərinə düşən yükü azaltmaq lazım idi. Həm də məhkəmədə işlərə baxılma prosesini sürətləndirmək, məhkəmə icraatını tezləşdirmək tələb olunurdu. Məhz belə şəraitdə əlavə (yardımçı) məhkəmə instansiyası yaratmaq zərurətə çevrildi. Onun yaradılması isə Vahid Avropa Aktında (1986-cı il) nəzərdə tutuldu. Həmin akt əsasında Birinci İnstansiya Məhkəməsinin yaradılması haqqında Avropa İttifaqı Şurası 88591 sayılı qərar qəbul etdi. Onun yaradılması buna səbəb oldu ki, Avropa İttifaqı Məhkəməsinin işlərə baxmaq yükü azaldı, məhkəmə icraatının müddəti qısaldı, çıxarılan qərarların sayı iki dəfə çoxaldı, işlərə baxılma prosesi sürətləndi. Nəticədə Birinci İnstansiya Məhkəməsi Avropa İttifaqı Məhkəməsinin əlavə (yardımçı) instansiyası kimi tanınmağa başladı. Sonralar, yəni Avropa İttifaqında islahat haqqında Müqavilənin bağlanması ilə onun adı dəyişdirilərək, “Ümumi Yurisdiksiya Məhkəməsi” termini ilə əvəz olundu. Yeri gəlmişkən, qeyd edək ki, həmin müqavilənin fransız dilindəki mətnində “tribunal” termini işlədilir.

Ümumi Yurisdiksiya Məhkəməsi müstəqil məhkəmə instansiyasıdır, Bu instansiyada baxılan işlərin dairəsi kifayət qədər genişdir. Ümumi Yurisdiksiya Məhkəməsi ixtisaslaşdırılmış məhkəmələrə münasibətdə isə kassasiya instansiyası rolunda çıxış edir, yəni ixtisaslaşdırılmış məhkəmələrin çıxardığı qərarlardan kassasiya qaydasında Ümumi Yurisdiksiya Məhkəməsinə şikayət vermək olar. İxtisaslaşdırılmış məhkəmələr xüsusi kateqoriya bəzi işlərə baxılmasında Ümumi Yurisdiksiya Məhkəməsinə kömək edir. Onlara həm də xüsusi yurisdiksiya məhkəmələri və ya məhkəmə palataları da deyilir. İxtisaslaşdırılmış məhkəmələr ayrı-ayrı kateqoriya hüquqi mübahisələrə baxır. Məsələn, Avropa İttifaqı ilə onun qulluqçuları arasında yaranan xidməti mübahisələr belə işlərə aiddir. Texniki səbəblərə görə, xüsusi olaraq, mürəkkəb xarakterli mübahisələr də (məsələn, əqli mülkiyyətə, patent hüququna aid olan mübahisələr) xüsusi kateqoriya işlər hesab edilir. İxtisaslaşdırılmış məhkəmələrin çıxardıqları qərarlardan kassasiya qaydasında Ümumi Məhkəmə Yurisdiksiyasına şikayət vermək olar. Ümumi Yurisdiksiya Məhkəməsinin çıxardığı qərardan isə kassasiya qaydasında Avropa İttifaqı Məhkəməsinə şikayət verilir. Buna görə də Avropa İttifaqı Məhkəməsi Ümumi Yurisdiksiya Məhkəməsinə münasibətdə kassasiya instansiyası sayılır.

İxtisaslaşdırılmış məhkəmələr Avropa İttifaqı məhkəmə sisteminin növbəti halqası (hissəsi) sayılır; onlara ixtisaslaşdırılmış məhkəmə palataları da deyilir.

Avropa İttifaqının fəaliyyətinə dair Müqavilənin 257-ci maddəsinə uyğun olaraq, ixtisaslaşdırılmış məhkəmələr Ümumi Yurisdiksiya Məhkəməsinin yanında yaradılır və onlar xüsusi məhkəmə instansiyası hesab edilir.

Beləliklə, Avropa İttifaqının məhkəmə sistemi üçhalqalı (üçhissəli) olub, özündə aşağıdakıları birləşdirir:

Avropa İttifaqının institutu qismində, faktiki olaraq, təkcə Avropa İttifaqı Məhkəməsi deyil, Avropa İttifaqının məhkəmə sistemi çıxış edir. Söhbət geniş mənada məhkəmədən (fransızca - Cour de justice, de l'Union européenne, ingiliscə - Court of Justice of the European Union) gedir.

Avropa İttifaqının məhkəmə orqanlarının fəaliyyətinin

hüquqi tənzimlənməsi

Avropa İttifaqının məhkəmə orqanlarının fəaliyyətinin hüquqi tənzimlənməsi, hər şeydən əvvəl, təsis **aktlarının (birinci hüquq aktlarının)** vasitəsilə həyata keçirilir. Avropa İttifaqına dair Müqavilənin 19-cu maddəsi məhz bu məsələyə həsr edilmişdir. Bu maddə Avropa İttifaqı məhkəmə sisteminin təyinat və strukturunu müəyyənləşdirir – burada göstərilir 4ci, Avropa İttifaqının məhkəmələri Avropa hüququnun eyni cür təfsir və tətbiq olunmasını təmin etməlidir. Avropa İttifaqının fəaliyyətinə dair Müqavilədə bir sıra maddə (251 - 280-ci maddələr) nəzərdə tutulmuşdur ki, həmin maddələrin köməyi ilə Avropa İttifaqının məhkəmə orqanlarının fəaliyyəti tənzimlənir.

Avropa İttifaqı məhkəmə orqanlarının fəaliyyətinin hüquqi tənzimlənməsində həm də **ikinci hüquq aktları** tətbiq olunur. Onlar öz fəaliyyətində nəinki birinci, həmçinin ikinci hüquq aktlarını rəhbər tutmalıdırlar.

Avropa İttifaqı Məhkəməsinin fəaliyyətini tənzimləməkdən ötrü, xüsusi olaraq, bəzi normativ hüquqi aktlar qəbul edilmişdir. Söhbət, ilk növbədə, **Avropa İttifaqı Məhkəməsinin Nizamnaməsindən** gedir. Belə akt ilk dəfə 1951-ci ildə Avropa Kömür və Polad Birliyi təsis olunduğu vaxt qəbul olunmuşdu. Qeyd etdiyimiz kimi, həmin vaxt Avropa Kömür və Polad Birliyi Məhkəməsi yaradıldı ki, onun fəaliyyətini tənzimləmək üçün müvafiq nizamnamə təsdiq edildi. Bu kimi akt həm də 1957-ci ildə Avropa İqtisadi Birliyi, eləcə də Avropa Atom Enerji Birliyinə münasibətdə qəbul olundu. Həmin il xüsusi akt əsasında vahid Avropa Birlikləri Məhkəməsi yaradıldı ki, sözügedən nizamnamə həmin məhkəməyə münasibətdə qüvvədə oldu.

2001-ci ildə bağlanan Nitsa Müaaviləsi məhkəmə sisteminin islahatını nəzərdə tuturdu. Həmin müqaviləyə müvafiq protokol əlavə olundu ki, o, Avropa İttifaqı Məhkəməsinin Nizamnaməsini rəsmiləşdirdi. Lakin 2007-ci ildə Avropa İttifaqında islahat haqqında Müqavilənin bağlanması ilə həmin nizamnamə dəyişdirildi. İndi Avropa İttifaqı Məhkəməsinin Nizamnaməsinin 2007-ci il redaksiyası tətbiq olunur; o, hal-hazırda Avropa İttifaqı Məhkəməsinin fəaliyyətini tənzimləyən vacib sənəd sayılır.

Avropa İttifaqı məhkəmə orqanlarının fəaliyyətini tənzimləyən normativ hüquqi aktlar içərisində **məhkəmələrin prosessual reqlamentlərinin** də adını çəkmək lazımdır. Onlar məhkəmə orqanlarının fəaliyyətini qaydaya salan normativ hüquqi aktların vacib növüdür.

Avropa İttifaqı Məhkəməsinin tərkibi

Avropa İttifaqı Məhkəməsinin tərkibi müəyyən üzvlərdən ibarətdir; onlara Avropa İttifaqı Məhkəməsinin üzvləri deyilir.

Avropa İttifaqı Məhkəməsinin **tərkibinə** iki kateqoriya üzv daxildir:

–əsas üzvlər;

–əlavə üzvlər.

Avropa İttifaqı Məhkəməsinin əsas üzvləri dedikdə hakimlər başa düşülür. Hakimlər işlərə baxma və onları həll etmə prosesində iştirak edən tamhüquqlu şəxslərdir. Onlar Avropa İttifaqı Məhkəməsi adından qərar çıxarırlar.

Hakimlər heç kəsdən asılı olmayan, müstəqil şəxslərdir. Hətta onların müstəqilliyi və heç kəsdən asılı olmaması şübhə doğurmamalıdır. Xüsusilə də hakimlər üzv-dövlətlərin milli hökumətlərinin və maraqlı şəxslərin təsiri altında olmamalıdır. Ancaq, ehtimal olunur ki, hakimlərə siyasi təzyiq göstərilir. Buna yol verməmək üçün Avropa İttifaqı Məhkəməsində işlərə açıq deyil, qapalı iclaslarda baxılır. Qərar isə ayrı-ayrı hakimlər deyil, bütövlükdə Avropa İttifaqı Məhkəməsi adından çıxarılır.

Avropa İttifaqı Məhkəməsinin tərkibinin neçə hakimdən ibarət olmasına gəldikdə, qeyd etməliyik ki, bu, yəni hakimlərin sayı üzv-dövlətlərin sayından asılı olaraq müəyyən edilir. Belə ki, hakimlərin sayını müəyyənləşdirmək üçün “bir üzv-dövlət - bir hakim” prinsipi tətbiq olunur. Məlum olduğu kimi, Avropa İttifaqının tərkibinə hal-hazırda 28 üzv- dövlət daxildir. Deməli, Avropa İttifaqı Məhkəməsinin tərkibində 28 hakim mövcuddur. Onların fəaliyyətinin əsasında “**asılı olmamaq**” prinsipi durur. Bu prinsipə görə, hakimlər öz fəaliyyətində müs-

təqildir. Asılı olmamaq prinsipi, qeyd etməliyə ki, işlərə hakimlərin obyektiv, ədalətli və qərəzsiz, necə deyərlər, tərəfkeşlik etmədən baxmalarını təmin edir.

Hakimlər öz vəzifələrinin icrası müddətində hər hansı digər peşəkar fəaliyyət növü ilə məşğul ola bilməzlər. Onlar tərəfindən nə siyasi, nə də inzibat fəaliyyət həyata keçirilə bilər. Öz vəzifələrinin icrası müddətində hakimlərin hər hansı siyasi və ya inzibati post tutmalan qadağan edilir.

Hakimlər yüksək peşə ixtisasına malik olmalıdır. Onlar öz vəzifələrinin icrasına başlamazdan əvvəl Avropa İttifaqı Məhkəməsinin açıq iclasında təntənəli şəkildə and içir, funksiyalarını qərəzsiz, ədalətlə, tərəfkeşlik etmədən, vicdanla yerinə yetirməyi vəd edir, çıxarılan qərarların məzmununun yayılmamasını və gizli saxlanılmasını öhdələrinə götürürlər.

Hakimlərin hamısı **yurisdiksiya immunitetinə** (immunité de juridicti- on) malikdirlər. Belə ki, immunitet hüququna malik olan hakimləri nə cinayət, nə də inzibati məsuliyyətə cəlb etmək olar. İmmunitet hüququndan onları yalnız Avropa İttifaqı Məhkəməsinin özü məhrum edə bilər. Ancaq bundan sonra hakimlərin cinayət və ya inzibati məsuliyyətə cəlb olunması məsələsi həll olunur. Hakimin törətdiyi cinayət və ya inzibati hüquq pozuntusu barədə işə onun vətəndaşı olduğu dövlətdə baxılır. İmmunitet hüququna malik olan hakimlər həmin hüquqdan hətta öz səlahiyyət müddəti başa çatdıqdan sonra da istifadə edirlər.

Avropa İttifaqı Məhkəməsinin əlavə üzvləri dedikdə baş vəkillər (Advocates General - AGs) başa düşülür. Onların əsas işi Avropa İttifaqı Məhkəməsində baxılacaq müvafiq iş barədə yazılı rəy verməkdən ibarətdir. Yazılı rəy motivli olmalı və müvafiq iş üzrə məhkəməyə tövsiyə ifadə etməlidir. Bununla baş vəkillər hakimlərə kömək edirlər. Yazılı rəy müvafiq iş məhkəmədə baxılana qədər verilməlidir və onun məcburi qüvvəsi yoxdur.

Yazılı rəyi hazırlamaq üçün baş **vəkil** müvafiq iş üzrə materialları müstəqil surətdə araşdırır. Bunun nəticəsində baş vəkil Avropa İttifaqı Məhkəməsinə təklif edir ki, işi hansı qaydada baxıb həll etsin. Belə təsəvvür yaranır ki, baş vəkilin təklifi (tövsiyəsi), yəni yazılı rəyi Avropa İttifaqı Məhkəməsi tərəfindən müvafiq iş üzrə çıxarılacaq qərarın alternativ layihəsidir. Ancaq baş vəkilin tərtib etdiyi və hazırladığı rəy, formal olaraq, Avropa İttifaqı Məhkəməsi üçün məcburi deyildir. Belə ki, müvafiq iş üzrə hakim-məruzəçi baş vəkilin verdiyi rəylə razılaşmaya da bilər. Düzdür, Avropa İttifaqı Məhkəməsinin qərarının layihəsini, əsasən, hakim-məruzəçi hazırlayır. Lakin, buna baxmayaraq, baş vəkilin verdiyi rəy Avropa İttifaqı Məhkəməsinin nəticə çıxarmasına böyük təsir göstərir. Adətən, baş vəkillərin tərtib etdikləri rəy əsaslı, obyektiv və qərəzsiz olur.

Baş vəkillər Avropa İttifaqı Məhkəməsinin **vəzifəli şəxsləridir**. Onlar Avropa İttifaqı Məhkəməsində baxılan işlərin öyrənilməsi və araşdırılması ilə bağlı olan elə səlahiyyəti həyata keçirirlər ki, bunun son dərəcə vacib əhəmiyyəti vardır.

Baş vəkillərin sayına gəldikdə isə, qeyd etməliyik ki, onların sayının müəyyənləşdirilməsində **“bir üzv-dövlət –bir baş vəkil” prinsipi** tətbiq olunmur. Bunun üçün əvvəllər üzv-dövlətlər üçün müəyyən kvota mövcud idi. Belə ki, Avropa İttifaqı Məhkəməsinin tərkibinə 8 baş vəkil daxil idi. Onlardan beşi Avropa İttifaqının üzvü olan beş böyük dövlətin vətəndaşları sırasından təyin edilirdi. Qalan üç vakansiya (boş yer) isə digər üzv-dövlətlərin vətəndaşları hesabına rotasiya qaydasında tutulurdu.

Avropa İttifaqında islahat haqqında Müqavilə baş vəkillərin sayının 11 **olmasını** nəzərdə tutur. Bununla yanaşı, onların sayı Avropa İttifaqı Şurasının yekdil qərarı ilə dəyişdirilə bilər.

Baş vəkillər hər hansı digər peşəkar fəaliyyətlə məşğul ola, öz səlahiyyət müddəti ərzində hər hansı siyasi və ya inzibati (hökumət) postu tuta bilməzlər. Onların bu və ya digər siyasi və ya inzibati fəaliyyətlə məşğul olmaları qadağan edilir.

Asılı olmamaq prinsipi həm də baş vəkillərə münasibətdə tətbiq edilir. Belə ki, baş vəkillər müstəqil fəaliyyət göstərməli, heç kəsdən asılı olmamalıdırlar.

Hakimlər kimi, baş vəkillər də immunitet hüququndan istifadə edirlər. Buna görə onlar nə cinayət, nə də inzibati məsuliyyətə cəlb etmək olar. Yalnız Avropa İttifaqı Məhkəməsinin özü baş vəkilləri immunitet hüququndan məhrum edə bilər.

Baş vəkillər də Öz postunu tutan zaman təntənəli surətdə and içir, öz vəzifələrinin vicdanla yerinə yetiriləcəyini vəd edirlər; verdikləri vədləri yerinə yetirməmək onlar üçün arzuolunmaz mənfi nəticələrə səbəb ola bilər. Belə ki, baş vəkillər öz vədlərini pozarlarsa, onlara müəyyən sanksiyalar tətbiq olunur (məsələn, immunitətdən və ya pensiya almaq hüququndan məhrum edilir və s.).

Avropa İttifaqı Məhkəməsinin formalaşması

Əvvəllər, yəni Nitsa Müqaviləsi (2001-ci il) bağlanana kimi Avropa İttifaqı Məhkəməsi təyinetmə yolu ilə formalaşdı. Belə ki, Avropa İttifaqı Məhkəməsinin üzvləri üzv-dövlətlərin hökumətlərinin ümumi razılığı ilə 6 il müddətinə təyin edilirdilər. Baş vəkillər hakimlərə münasibətdə qüvvədə olan qaydalara uyğun təyin olunurdular.

Bu gün də Avropa İttifaqı Məhkəməsi təyinetmə **yolu ilə formalaşır**. Belə ki, hər bir üzv-dövlət Avropa İttifaqı Məhkəməsinə bir hakim göndərir. Belə prinsipin (sistemin) tətbiq olunması bununla izah edilir ki, bütün üzv-dövlətlər hüquq bərabərliyinə malikdirlər. Digər tərəfdən, hər bir üzv-dövlətdən bir hakim göndərilməsi bütün milli (dövlətdaxili) hüquq sistemlərini təmsil etməyə imkan verir. Bu da, öz növbəsində, işə effektiv baxılmasını, habelə işə baxılan zaman müxtəlif hüquqi tənzimləmə metod və formalarından istifadə olunmasını təmin edir.

Hakim vəzifəsinə, habelə baş vəkil postuna lazımı səriştəsi olan şəxslər təyin edilirlər. Avrona İttifaqı Məhkəməsinin üzvü asaüda göstərilən şəxslər ola bilər:

– öz dövlətində yüksək məhkəmə vəzifəsinə təyin olunmaq üçün tələb edilən şərtlərə cavab verə bilən şəxslər;

– hamılıqla qəbul edilmiş səriştəli hüquq məsləhətçiləri (hər şeydən əvvəl, universitet professorları və hüquq sahəsində tanınmış digər mütəxəssislər).

Almaniya və Roman-German hüquq ailəsinə daxil olan digər üzv-dövlətlərdə, adətən, nəzəriyyəçi hüquqşünas alimlər sırasından hakim və baş vəkillər təyin edilir. İngilis-Sakson hüquq (ümumi hüquq) ailəsinə daxil olan dövlətlərə (məsələn, Böyük Britaniya, İrlandiya və s.) gəldikdə isə, qeyd etməliyik ki, bu dövlətlərdə peşəkar hakimlər (yerli hakimlər və praktik təcrübəsi olan hüquqşünaslar) sırasından hakim təyin edilməsinə üstünlük verilir.

Avropa İttifaqı Məhkəməsinin işində davamlılıqı təmin etmək üçün onun tərkibinin **təzələnməsinə (yeniləşməsinə)** yol verilir. Belə ki, hakimlərin tərkibi hər üç ildən bir təzələnilir, yeniləşir. Baş vəkillərin də tərkibi bu qaydada təzələnilir.

Həm hakimlər, həm də baş vəkillər öz postlarına yenidən təyin oluna bilərlər. Bu məsələdə hər hansı məhdudiyyət müəyyən edilməmişdir. Buna görə də səlahiyyət müddəti başa çatmış hakim və baş vəkillər öz vəzifəsinə yenidən təyin oluna bilərlər.

Vəfat etdikdə və digər hallarda (məsələn, müəyyənləşdirilmiş qaydaları pozduqlarına görə tutduğu vəzifədən məcburi surətdə kənarlaşdırılma 1- dığı hallarda) hakimlərin və baş vəkillərin postu boş qalır (vakansiya). Bu zaman boş qalmış yerin (vakansiyanın) səlahiyyət müddətinin qalan hissəsi ərzində tutulmasına yol verilir. Başqa sözlə, Avropa İttifaqı Məhkəməsinin üzvlüyündən azad olunmuş hakim və ya baş vəkil digəri ilə əvəz edilir, yəni onlann yerini başqa şəxs tutur.

Hakim və baş vəkillərin statusu müfəssəl şəkildə Avropa İttifaqı Məhkəməsinin Nizamnaməsi ilə müəyyən edilir. Avropa İttifaqının fəaliyyətinə dair

Müqavilədə onlann yerinə yetirdiyi funksiyaya aid bir sıra norma nəzərdə tutulmuşdur.

Avropa İttifaqı Məhkəməsinin daxilən təşkil olunması

Özünün daxilən təşkil olunmasına görə Avropa İttifaqı Məhkəməsi milli dövlətlərin ali məhkəmə orqanlarının strukturuna oxşayır. Lakin, buna baxmayaraq, onlar arasında fərqləndirici xüsusiyyətlər mövcuddur.

Avropa İttifaqı Məhkəməsinə **sədr** rəhbərlik edir. O, ali vəzifəli şəxs sayılır. Sədrin vəzifəsi nə Avropa İttifaqı Məhkəməsinin məhkəmə və in zibati işlərini təşkil etmək, habelə onun tam tərkibdə iclaslarını aparmaq daxildir.

Sədr təkcə başçılıq etdiyi məhkəmə orqanına ümumi rəhbərliyi həyata keçirmir. O, həm də Avropa İttifaqı Məhkəməsinin aparatına rəhbərlik edir.

Sədr plenar iclasları aparır, bütün hakimlərin yığıncağını (plenumu) çağırır, həmçinin məhkəmə palataları arasında işləri bölüşdürür.

Sədr plenar iclasda hakimlərin özləri tərəfindən **3 il müddətinə** seçilir. O, öz postuna dəfələrlə (qeyri-məhdud sayda) yenidən seçilə bilər. Seçki qapalı keçirilir. Praktikada çox vaxt sədr öz vəzifəsinə dəfələrlə seçilir.

Sədr mütləq səs çoxluğu ilə hakimlər sırasından seçilir. Başqa sözlə, hakimlər özlərinin tərkibindən mütləq səs çoxluğu əldə edən namizədi sədr seçirlər. Əgər namizədlərdən heç biri mütləq səs çoxluğu əldə etməzsə, onda ikinci tur keçirilir. Bunun nəticəsində nisbi səs çoxluğu əldə edən namizəd sədr seçilmiş hesab edilir.

Sədrlik postu vaxtından əvvəl boş qala bilər (vaxtından əvvəl vakansiya). Bu zaman sədrlik postuna yeni hakim seçilir. Yeni seçilmiş sədr öz vəzifəsini səlahiyyətin qalan müddəti ərzində yerinə yetirir.

Avropa İttifaqı Məhkəməsinin başçısı nəinki plenar icaslarda, həmçinin məşvərət otağında aparılan müzakirələrdə də sədrlik edir. Sədr işləri palatalar arasında bölüşdürməkdən başqa, həm də hakim-məruzəçini (məruzə edən hakim və ya məruzəçi-hakim) təyin edir. Məruzəçi-hakimə müavinlər kömək edir. Məruzəçi-hakimin müavini Avropa İttifaqı Məhkəməsinin vəzifəli şəxsi sayılır. O, Avropa İttifaqı Məhkəməsinin təklifi ilə Şura tərəfindən təyin edilir.

Avropa İttifaqı Məhkəməsinin strukturunda **palatalar** vacib yer tutur. Söhbət Avropa İttifaqı Məhkəməsinin palatalarından gedir. Avropa İttifaqı Məhkəməsinin palataları onun daxili (struktur) bölmələri sayılır. Avropa İttifaqı Məhkəməsində işlərə məhz palatalar tərəfindən baxılır.

Avropa İttifaqı Məhkəməsinin palataları iki cür olur:

–Adi Palata;

–Böyük Palata.

Adi Palata ya üç, ya da beş hakimdən ibarət olan tərkibdə yaradılan struktur bölmədir. Ümumi qaydaya görə, Avropa İttifaqı Məhkəməsinə daxil olan işlərə Adi Palatada baxılır. Həm də qeyd etməliyə ki, Adi Palata Avropa İttifaqı Məhkəməsinə daxil olan işlərə effektiv baxmaq üçün yaradılmışdır.

Adi palataların tərkibinə daxil olan hakimlər öz sıralarından sədr seçirlər. Üç hakimdən ibarət olan Adi Palatanın sədri bir il, beş hakimin daxil olduğu Adi Palatanın sədri isə üç il müddətinə seçilir.

Böyük Palata 11 hakimdən ibarətdir və ona Avropa İttifaqı Məhkəməsinin sədri başçılıq edir. Başqa sözlə, Avropa İttifaqı Məhkəməsinin sədri, eyni zamanda, Böyük Palataya sədrlik edir. Əgər Avropa İttifaqı Məhkəməsinin sədri müvəqqəti olaraq öz postunda olmazsa, onun funksiyasını Adi Palata sədrlərindən biri yerinə yetirir. Bu zaman «vəzifəyə görə birincilik» prinsipi tətbiq olunur. Bu prinsipə görə, daha çox müddətdə palata sədri vəzifəsində olan şəxs Avropa İttifaqı Məhkəməsinin və eyni vaxtda Böyük Palatanın sədri funksiyasını yerinə yetirir. Böyük Palata üzv-dövlətlərin və ya Avropa İttifaqı institutlarından birinin tələbi ilə ona verilən işlərə baxır. Böyük Palata Avropa İttifaqı Məhkəməsinin xüsusi xarakterli struktur komponentidir.

Daha vacib işlərə **Avropa İttifaqı Məhkəməsinin Plenumunda** baxılır. Bu zaman baxılan iş Avropa İttifaqı Məhkəməsinin tam tərkibi tərəfindən həll edilir. Nəzərdən qaçırmaq olmaz ki, Avropa İttifaqı Məhkəməsinin Plenumu dedikdə bütün hakimlərin yığınağı başa düşülür. Plenumda, ilk növbədə, müstəsna əhəmiyyətə malik olan işlərə baxılır. İşin müstəsna əhəmiyyətli olması isə Avropa İttifaqı Məhkəməsinin özü tərəfindən müəyyən edilir. Plenurtı həm də Avropa İttifaqının əvəz edilməyən vəzifəli şəxslərinin (məsələn, Komissiya üzvləri, Ombudsmanın və s.) vəzifədən kənarlaşdırılması barədə işlərə baxır.

Avropa İttifaqı Məhkəməsinin strukturuna həm də **daimi katib** daxildir; bəzən, ona qrefye deyilir. Daimi katib Avropa İttifaqı Məhkəməsinin vəzifəli şəxsidir və o, aşağıda göstərilən işləri yerinə yetirir:

– Avropa İttifaqı Məhkəməsinin aparatına cari rəhbərliyi həyata keçirir;

– qəbul işlərini təmin edir (aparır);

– bütün arxiv sənədlərinin saxlanması təmin edir;

– prosessual sənədləri (məsələn, iddia ərizələrini və s.) alır və lazımı ünvanlara göndərir;

– Avropa İttifaqı Məhkəməsinin və palataların iclaslarının hazırlanmasını, eləcə də keçirilməsini təmin edir;

– Avropa İttifaqı Məhkəməsinin və palataları iclaslarında iştirak edir;

– iclas protokollarının tərtib olunmasını təmin edir;

– Avropa İttifaqı Məhkəməsinin qərarlarının nəşr olunmasını təmin edir və s.

Daimi katib öz vəzifəsini qərəzsiz və lazımınca icra etməlidir. O, həm də məşvərət otağının sirrini yaymamalı, onun məxfiliyini qorumalıdır. Daimi katib Avropa İttifaqı Məhkəməsinin qərarlarının və digər sənədlərin nəşr olunmasına görə məsuliyyət daşıyır.

Daimi katib Avropa İttifaqı Məhkəməsinin sədrinə tabe olub, onun rəhbərliyi altında fəaliyyət göstərir. Məhz Avropa İttifaqı Məhkəməsi tərəfindən daimi katib öz vəzifəsinə təyin edilir. Təyin olunma müddəti 6 ildir. Daimi katibə onun bir və ya bir neçə müavini kömək edir. Müavin (müavinlər) də Avropa İttifaqı Məhkəməsi tərəfindən təyin edilir.

Avropa İttifaqı Məhkəməsi aparatının tərkibində **dilçilik** xidməti kimi struktur bölmə fəaliyyət göstərir. Dilçilik xidməti bir neçə dil bilən ekspertlərdən ibarətdir. Onun əsas işi Avropa İttifaqı Məhkəməsinin bütün rəsmi sənədlərini Avropa İttifaqının rəsmi dillərinə tərcümə və nəşr etməkdən ibarətdir. Lakin məşvərət otağında müzakirələr yalnız fransız dilində aparılır. Məşvərət otağında qərar da məhz ancaq fransız dilində çıxarılır.

Avropa İttifaqı Məhkəməsinin iş proseduru

Avropa İttifaqı Məhkəməsi **daimi fəaliyyət göstərən** orqandır. Onun fəaliyyəti aşağıda göstərilən **iki əsas** formada həyata keçirilir:

– plenum iclası;

– palata iclası.

Avropa İttifaqı Məhkəməsinin plenum iclası geniş iclasdır. Avropa İttifaqı Məhkəməsinin bütün hakimlərinin iştirak etdikləri plenum iclasında təşkilati məsələlərə və yaxud xüsusilə mühüm əhəmiyyətə malik olan işlərə baxılır.

Avropa İttifaqı Məhkəməsinin palata iclasında Avropa İttifaqı Məhkəməsinə daxil olan işlərə baxılır. Palata iclasının tarix və saatını, qeyd etdiyimiz kimi, palata sədri təyin edir.

Bunlardan başqa, Avropa İttifaqı Məhkəməsinin fəaliyyəti həm də **iclas formasında** həyata keçirilə bilər. İclasda Avropa İttifaqı Məhkəməsi birinci instansiya üzrə məhdud kateqoriya işlərə baxır.

Avropa İttifaqı Məhkəməsi yalnız o halda qərar qəbul etmək səlahiyyətinə malik ola bilər ki, kvorum haqqında tələbə əməl olunsun. **Kvorum haqqında tələbin** mahiyyəti bundan ibarətdir ki, işə baxılmasında minimum sayda hakim iştirak etməlidir. Əgər minimum sayda hakim iştirak edərsə, Avropa İttifaqı Məhkəməsi müvafiq qərar qəbul etmək səlahiyyətinə malik olur. Adi palataların (3 və ya 5 hakimdən ibarət olan palataların) iclaslarında 3 hakim iştirak etməlidir. Böyük Palata üçün isə kvorum 7 hakimdən ibarətdir. Belə ki, Böyük Palatada qərar 7 hakim tərəfindən qəbul edilməlidir. Əgər palata üzvü olan hakimlərdən biri olmazsa, palata sədri onu əvəz etmək üçün xüsusi olaraq başqa hakim təyin edir. Palataların tərkibi hər il müəyyən edilir. Beş hakimdən ibarət olan Adi Palata üzvləri “ex officio” Böyük Palata tərkibinə daxil olur.

Qərar tək sayda hakimlər tərəfindən çıxarılır. Əgər bu və ya digər səbəbə görə işə baxan hakimlərin sayı tək olmazsa, yəni cüt olarsa, onda Avropa İttifaqı Məhkəməsinə üzvolma müddətinə, yəni staja görə ən “kiçik” hakim qərar qəbul olunmasında iştirak etmir və qərar səs çoxluğu ilə qəbul edilir. Səsvermənin nəticələri gizli saxlanılır, yayılmır.

Avropa İttifaqı Məhkəməsində işə baxmaq üçün, ilk növbədə, ona **yazılı ərizə** ilə müraciət edilməlidir. Ərizə Avropa İttifaqı Məhkəməsinin ərizə verənin adı; ərizə verənin daimi ünvanı; cavabdeh olan tərəfin (tərəflərin) adı; yaranmış mübahisənin predmeti; mübahisənin yaranma səbəbi;

–mübahisə olunan aktın mətni;

– iddiaçının gəldiyi nəticələr;

–sübutların siyahısı.

Ərizəyə lazımi sənədlər qoşulmalı, ona əlavə edilməlidir. Məhkəmə tərəfindən əlavə sənədlər tələb edilərsə, onlar da təqdim olunmalıdır. Ərizə qəbul edildikdən sonra müvafiq instansiya göstərilir, müəyyən edilir. Söhbət işə mahiyyətə baxan instansiyadan gedir.

Məhkəmə prosedurunun, yəni Avropa İttifaqı Məhkəməsində işəbaxma qaydasının özünə gəldikdə isə, qeyd etməliyik ki, o, iki mərhələdən ibarətdir:

- yazılı mərhələ (yazılı icraat);
- şifahi mərhələ (şifahi icraat).

Məhkəmə prosedurunun yazdı mərhələsinin məzmunu mübahisə edən tərəflər arasında prosessual sənədlərin (məsələn, iddia ərizəsinin və digər sənədlərin) mübadilə olunmasından ibarətdir. Bütün sənədlər Avropa İttifaqı Məhkəməsinə göndərilir. O da, öz növbəsində, sənədləri Avropa İttifaqı Məhkəməsinin sədrinə və hakimlərə göndərir. Məhkəmə prosedurunun bu mərhələsində şahidlər çağınla və dindirilər, ekspertiza təyin oluna və digər sübutlar toplana bilər. Bu kimi hərəkətlər ya tərəflərin (eləcə də üçüncü şəxslərin) müraciəti, ya da Avropa İttifaqı Məhkəməsinin təşəbbüsü ilə edilir.

Məhkəmə prosedurunun şifahi mərhələsi məsul hakimin (məruzəçi-hakimin) öz məruzəsini hazırladıqdan sonra başlayır və baş vəkilin rəyinin elan edilməsi ilə tamamlanır. Qeyd etdiyimiz kimi, işə baxmaq üçün onu hazırlamaqdan ötrü Avropa İttifaqı Məhkəməsi (daha doğrusu, onun sədri) məsul hakim (məruzəçi-hakim) təyin edir. Məsul hakim məhkəmə iclasında iş barədə məruzə ilə çıxış edərək, şifahi formada mövqeyini bildirir və öz fikrini ifadə edir. Avropa İttifaqı Məhkəməsi (plenum və ya palata) tərəflərin nümayəndələrini dinləyir. Tərəflər irəli sürülən iddialarını əsaslandırır və ifadə edirlər. Tərəfləri məhkəmə prosesində onların nümayəndələri (məsələn, vəkil) təmsil edə bilər. Əgər iddiaçı və ya cavabdeh rolunda Avropa İttifaqının institutu çıxış edərsə, onu məhkəmə prosesində “ex officio” hüquq xidməti (hüquq şöbəsi) təmsil edir. İşə baxılan zaman mübahisə edən tərəflərin nümayəndələrinə suallar verilir və digər hərəkətlər edilir. İş öyrənmək üçün təyin olunan baş vəkilin rəyi elan olunduqdan sonra hakimler müzakirələr aparmaq və qərar çıxarmaq üçün məşvərət otağına keçir.

Avropa İttifaqı məhkəmə orqanlarının yurisdiksiyası və onların baxdığı iddia növləri

Avropa İttifaqı məhkəmə orqanlarının yurisdiksiyası

Qeyd etdiyimiz kimi, Avropa İttifaqının məhkəmə sistemi üç halqadan ibarətdir. Şübhəsiz, onlardan hər birinin öz yurisdiksiyası vardır.

Avropa İttifaqı məhkəmə orqanlarının yurisdiksiyası dedikdə onların baxıb həll etməli olduğu işlərin dairəsi başa düşülür. Əgər Avropa İttifaqının məhkəmə orqanlarına aid olan işləri müəyyənləşdirsək, bu, onların yurisdiksiyasını ifadə edir. Elə buradaca dərhal qeyd etməliyik ki, Avropa məhkəmə orqanlarından

hər birinin yurisdiksiyası dəqiq və dürüst olaraq müəyyən edilməlidir. Başqa sözlə, Avropa İttifaqının məhkəmə orqanları arasında yurisdiksiyalar ayrılmalı, onlara hədd qoyulmalıdır. Bunun hüquqi praktikada və məhkəmə aidiyyətinin müəyyənləşdirilməsində vacib əhəmiyyəti vardır.

İlk növbədə, Avropa İttifaqının birinci ədalət mühakimə orqanı olan Avropa İttifaqı Məhkəməsinin yurisdiksiyasının müəyyənləşdirilməsindən başlayaq. Avropa İttifaqı Məhkəməsinin yurisdiksiyasına aşağıdakılar aiddir:

–üzv-dövlətlər arasında yaranan mübahisələr;

–üzv-dövlətləri və Avropa İttifaqının institutları arasında yaranan mübahisələr;

–Avropa İttifaqı institutlarının arasında yaranan mübahisələr;

– xüsusilə vacib, olduqca əhəmiyyətli və Avropa İttifaqının vahidliyinə (tamlığına) təsir göstərən işlər.

– Eyni zamanda, Avropa İttifaqı Məhkəməsi **kassasiya instansiyasıdır.** Əvvəllərdə qeyd etdiyimiz kimi, o, **Kassasiya Məhkəməsi funksiyasını** yerinə yetirir. Belə ki, Avropa İttifaqı Məhkəməsi Ümumi Yurisdiksiya Məhkəməsinin qərarlarından verilən kassasiya şikayətlərinə baxır. Avropa İttifaqı Məhkəməsi həm də **Konstitusiya Məhkəməsi funksiyasını** yerinə yetirir.

Avropa İttifaqı Məhkəməsinə kassasiya şikayəti verilməsi heç də Ümumi Yurisdiksiya Məhkəməsinin qərarının icrasını dayandırmır. Əgər kassasiya şikayəti verən şəxs qərarın icrasının dayandırılmasını istəyərsə, bu barədə o, Avropa İttifaqı Məhkəməsinə xahişlə müraciət etməlidir. Avropa İttifaqı Məhkəməsi müraciətə baxaraq, Ümumi Yurisdiksiya Məhkəməsinin qərarının icrasının dayandırılması haqqında müvafiq qətnamə çıxarmalıdır. Ümumi Yurisdiksiya Məhkəməsinin qərarlarından Avropa İttifaqı Məhkəməsinə aşağıdakı hallarda kassasiya şikayəti verilə bilər:

– Ümumi Yurisdiksiya Məhkəməsinin çıxardığı qərar kifayət qədər motivli olmadıqda;

– Ümumi Yurisdiksiya Məhkəməsinin qərar çıxarmağa səlahiyyəti olmadıqda;

– Ümumi Yurisdiksiya Məhkəməsi iddiaçının mənafeyinə zərər vuran prosessual pozuntuya yol verdikdə;

– Ümumi Yurisdiksiya Məhkəməsi maddi hüququ pozduqda.

Kassasiya şikayəti verilən zaman Avropa İttifaqı Məhkəməsi yalnız hüquqa aid məsələlərə baxa bilər. Əgər barəsində kassasiya şikayəti verilən iş xüsusilə

əhəmiyyətli olarsa, Avropa İttifaqı Məhkəməsi Avropa hüququnun vahidliyini və tamlığını təmin etmək məqsədilə onu icraatına qəbul edərək, müstəqil qərar çıxara bilər. Eyni zamanda, onun həm də **hüququ** vardır ki, işi baxılmaq üçün Ümumi Yurisdiksiya Məhkəməsinə qaytarsın. Avropa İttifaqı Məhkəməsinin qarşısında üçüncü yol da durur. Belə ki, o, kassasiya şikayətinin təmin olunmasından imtina edə bilər. Bu zaman Ümumi Yurisdiksiya Məhkəməsinin çıxardığı qərar öz qüvvəsində qalır.

Avropa İttifaqı Məhkəməsinin öz yurisdiksiyasına aid olan işlər üzrə çıxardığı qərarlar **qətidir**. Bu səbəbdən onlardan şikayət etmək olmaz.

Ümumi Yurisdiksiya Məhkəməsinin yurisdiksiyasına gəldikdə isə, qeyd etməliyik ki, onun yurisdiksiyasına aşağıdakı mübahisələri həll etmək aiddir:

- Avropa İttifaqı institutlarının (Avropa İttifaqı Məhkəməsindən başqa) qəbul etdiyi aktların qanuniliyi barədə mübahisələr;
- hərəkətsizlik haqqında iddialar;
- zərər vurulmasına aid mübahisələr;
- arbitraj qeyd-şərti əsasında yaranan mübahisələr.

Ümumi Yurisdiksiya Məhkəməsi, qeyd etməliyik ki, digər kateqoriya iddialara (işlərə) də baxa bilər. Məsələn, yaranmış praktikaya görə, rəqabət hüququnun, eləcə də ticarət azadlığı hüququnun pozulması barədə işlərə Ümumi Yurisdiksiya Məhkəməsi baxır.

Ümumi Yurisdiksiya Məhkəməsinin yurisdiksiyası **törəmə xarakter daşıyır (törəmə yurisdiksiya)**. Bu, məlum məsələdir. Belə ki, Ümumi Yurisdiksiya Məhkəməsinin yurisdiksiyasına aid olan işlər Avropa İttifaqı Məhkəməsinin yurisdiksiyasından ayrılaraq sözügedən orqana verilmişdir. Əvvəllərdə qeyd etdiyimiz kimi, Avropa İttifaqı Məhkəməsinin işlərə baxılmasında yükü çox olduğuna görə Avropa İttifaqı Şurasının 24 oktyabr 1988-ci il tarixli qərarı ilə Avropa İttifaqının ikinci ədalət mühakimə orqanı yaradıldı. Bu orqan Avropa İttifaqının ayrı-ayrı rəsmi dillərində müxtəlif cür adlandırılırdı. İngilis və alman dillərində həmin məhkəmə orqanını ifadə etmək üçün “Birinci İnstansiya Məhkəməsi” kimi termin işlədilir. Fransız dilində isə o, “Birinci İnstansiya Tribunalı” adlanırdı.

Birinci İnstansiya Məhkəməsinin yaradılmasında məqsəd vacib əhəmiyyəti olmayan işlərə baxmaq və bununla Avropa İttifaqı Məhkəməsinin iş yükünü azaltmaqdan ibarət idi. O, Avropa İttifaqı Məhkəməsinin fəaliyyətini tamamlayan əlavə və asılı-təbə məhkəmə instansiyası kimi yaradılmışdı. Sonralar “Birinci İnstansiya Məhkəməsi” termini, əvvəllərdə göstərdiyimiz kimi, “Ümumi Yurisdiksiya Məhkəməsi” termini ilə əvəz olundu. Yurisdiksiyası törəmə olduğuna

görə Ümumi Yurisdiksiya Məhkəməsi Avropa İttifaqının nə institutu, nə də müstəqil orqanı sayılır.

Avropa İttifaqının üçhalqalı məhkəmə sisteminə daxil olan Mülki Xidmət işləri Məhkəməsinin (ona məhkəmə palatası və ya ixtisaslaşdırılmış məhkəmə də deyilir) yurisdiksiyasına gəldikdə isə, qeyd etməliyik ki, Avropa İttifaqı Şurasının 2 noyabr 2004-cü il tarixli qəran ilə yaradılan bu ixtisaslaşdırılmış məhkəmə orqanının yurisdiksiyası da törəmə xarakter daşıyır. Belə ki, onun yurisdiksiyasına Avropa İttifaqı və onun mülki qulluqçuları arasında yaranan mübahisələr - işlər daxildir. Bu işlər isə həmin ixtisaslaşdırılmış məhkəmə orqanına Ümumi Yurisdiksiya Məhkəməsinin yurisdiksiyasından verilmişdir.

Qeyd etməliyik ki, Avropa İttifaqının bu və ya digər məhkəmə orqanının yurisdiksiyasına aid edilən işlərin siyahısı kifayət dərəcədə aydın və tam olmalıdır. Eyni zamanda, bir məqama da toxunmağı vacib sayırıq. Ümumi Yurisdiksiya Məhkəməsi Mülki Xidmət İşləri Məhkəməsinə münasibətdə kassasiya instansiyası hesab edilir. Belə ki, Ümumi Yurisdiksiya Məhkəməsinə Mülki Xidmət İşləri Məhkəməsinin qərarından kassasiya qaydasında şikayət verilə bilər.

Avropa İttifaqı məhkəmə orqanlarının baxıb həll etdiyi işlər iki cür yurisdiksiyaya aiddir:

- birbaşa yurisdiksiya;
- dolayı yurisdiksiya.

Göstərilənlərə həm də **məhkəmə icraatının növləri** deyilir. Belə ki, Avropa İttifaqının məhkəmə orqanları çərçivəsində həyata keçirilən məhkəmə icraatı iki növə bölünür və bu növlərdən biri birbaşa, digəri isə dolayı məhkəmə icraatı adlanır.

Birbaşa yurisdiksiyaya o işlər aiddir ki, həmin işlər barədə Avropa İttifaqının məhkəmə orqanı baxdığı mübahisənin mahiyyətinə dair qərar qəbul edir. Belə işlərə **birbaşa yurisdiksiya işləri** deyilir. Birbaşa yurisdiksiya işlərinə bir neçə iddia aiddir. Söhbət, ilk növbədə, **öhdəliyin icra edilməməsi barədə iddiadan** gedir. Elə buradaca dərhal qeyd etməliyik ki, bu növ iddialar Avropa İttifaqı Məhkəməsi tərəfindən baxılan birbaşa yurisdiksiya işlərinin təxminən 90 faizini təşkil edir. Həmin iddialar o halda verilir ki, üzv-dövlətlər təsis müqavilələrində və ya ikinci hüquq normalarında ifadə edilən göstərişləri yerinə yetirməsinlər. Deməli, onlar üzv-dövlətlərə qarşı verilən iddialardır. İddia vermək hüququna yalnız Müqavilə onların sırasına həm də Regionlar Komitəsini daxil edir.

İş məhkəməyə verilməmişdən əvvəl inzibati proses (inzibati mərhələ) həyata keçirilməlidir. İnzibati proses zamanı iizv-dövlət pozuntu halını Avropa Komissiyasının köməyi və vasitəsi ilə (Avropa Komissiyası üzv- dövlətin hakimiyyət nümayəndələri ilə danışıqlar aparır, rəsmi xəbərdarlıq edir və s.) müəyyən edilmiş müddət ərzində aradan qaldırmaq üçün lazımi tədbirlər görməlidir. Əgər belə tədbirlər görülməzsə, Avropa Komissiyası məhkəmə araşdırması mərhələsinə keçir, yəni işi məhkəməyə verir. Bu mərhələdə, lakin məhkəmə qərarı çıxarılan kimi, mümkündür ki, məsələ məhkəmə müdaxiləsi olmadan həll edilsin.

Hüquqi aktın qanuniliyi haqqında iddia birbaşa yurisdiksiya işlərinə aid olan iddia növlərindən biri sayılır. Belə iddialar, Avropa İttifaqının fəaliyyətinə dair Müqavilənin 263-cü maddəsində göstəriləni kimi, aşağıdakı hallarda verilə bilər:

- prosedur xarakterli mövcud tələblər pozulduqda;
- təsis aktı və ya onun icrasını təmin edən hüquq norması pozulduqda;
- sui-istifadəyə yol verildikdə;
- akt müəllifinin lazımi səlahiyyəti olmadıqda (səlahiyyəti aşdıqda).

Göstərilən hallar hüquqi aktın qanuniliyi barədə iddianın verilməsini - şərtləndirən əsaslardır. Hansı hüquqi aktların qanuniliyi haqqında iddia vermək olar?

Bu suala da Avropa İttifaqının fəaliyyətinə dair Müqavilədə cavab verilməmişdir. Burada deyilir ki, aşağıdakı orqanların aktlarının qanuniliyi barədə iddia verilə bilər:

- Avropa Parlamentinin Şura ilə birlikdə qəbul etdiyi aktlar;
- Şura tərəfindən qəbul edilən aktlar;
- Avropa Komissiyası tərəfindən qəbul edilən aktlar;
- Avropa Mərkəzi Bankı tərəfindən qəbul edilən aktlar.

Əgər hüquqi aktın qanuniliyi haqqında iddianı məhkəmə təmin edərsə, onda akt ləğv olunur. Bununla məhkəmə Avropa İttifaqı çərçivəsində qəbul olunan hüquqi aktların qanuni olmasını yoxlayır, bu sahədə nəzarəti həyata keçirir.

Birbaşa yurisdiksiya işlərinə həm də **zərər vurulması ilə bağlı olan iddialar** daxildir. Burada söhbət, ilk növbədə, **müqavilə öhdəlikləri** ilə bağlı zərər vurulmasından yaranan iddialardan gedir. Belə ki, müqavilə öhdəliyi icra edilmir və ya lazımınca icra olunmur, yerinə yetirilmir. Bunun nəticəsində Avropa hüququnun subyektinə zərər vurulur və vurulmuş zərərin əvəzi ödənilməlidir. Təbii

ki, bundan ötrü zərər vurulması faktı ilə bağlı məhkəməyə müvafiq iddia verilməlidir. Bu kimi iddianın vasitəsi və köməyi ilə müqavilə məsuliyyəti realizə olunur. Zərər vurulması barədə iddianın sayəsində həm də müqavilədən kənar məsuliyyət realizə edilir. Söhbət Avropa İttifaqının daşdığı müqavilədən kənar məsuliyyətdən gedir. Bu növ məsuliyyət isə Avropa İttifaqının institutları və ya onların qulluqçuları tərəfindən öz xidməti vəzifələrini yerinə yetirdikləri zaman zərər vurulduğu halda yaranır. Göstərilən növ məsuliyyətlə bağlı iddianı Avropa hüququnun hər bir subyekti verə bilər.

Avropa hüququnun bütün subyektlərinin məhkəməyə həm də **hərəkətsizlik haqqında iddia vermək hüququ** vardır. Belə ki, Avropa İttifaqı institutları, bəzən, lazım olan müəyyən aktı qəbul etmir və ya təsis aktlarında nəzərdə tutulan zəruri hərəkətləri yerinə yetirmir; bununla onlar hərəkətsizliyə yol vermiş olur. Belə halda hərəkətsizlik haqqında məhkəməyə müvafiq iddia verilir ki, o, Avropa İttifaqı institutlarına qarşı yönəlidir. Əgər iddia təmin olunarsa, yəni məhkəmə hərəkətsizliyi əsassız sayarsa, Avropa İttifaqının müvafiq institutu vəziyyəti düzəltməlidir. Ola bilsin ki, hərəkətsizlik nəticəsində ayrı-ayrı şəxslərə zərər vurulsun. Zərərçəkən şəxslər belə halda onlara vurulmuş ziyanın əvəzinin ödənilməsini tələb edə bilərlər.

Avropa İttifaqı Məhkəməsi həm də **dolayı yurisdiksiya** işlərinə baxır və ona **preyudisional yurisdiksiya** da deyilir.

Məlum olduğu kimi, üzv-dövlətlərin milli məhkəmə orqanları (milli məhkəmələr) baxıb həll etmək üçün özlərinin icraatına müxtəlif işlər (iddialar) qəbul edirlər. Çox vaxt həmin işlərə Avropa hüquq norma və ya aktlarının tətbiq olunması zərurəti yaranır, tələb edilir. Təbii ki, tətbiq edilməli olan müvafiq hüquq norması və ya akt düzgün təfsir olunmalı, onların etibarlı olması müəyyənləşdirilməlidir. Bundan ötrü milli məhkəmə orqanı baxmalı olduğu iş üzrə icraatı dayandırır və rəsmi təfsir üçün Avropa İttifaqı Məhkəməsinə sorğu göndərir. Milli məhkəmə orqanlarının belə sorğularına preyudisional sorğular deyilir.

Preyudisional sorğular dedikdə milli məhkəmə orqanları tərəfindən iş üzrə qəti qərar çıxarılan ana kimi göndərilən sorğular başa düşülür. Preyudisional sorğular ona görə göndərilir ki, milli məhkəmə orqanlarının müvafiq Avropa hüquqi aktlarının nə etibarlı olmasını müəyyənləşdirmək, nə də Avropa hüquq normalarını təfsir etmək hüququ vardır.

Avropa İttifaqı Məhkəməsi preyudisional sorğulara baxmaq səlahiyyətinə malikdir. Məhz bu cür səlahiyyət preyudisional və ya dolayı yurisdiksiya adlanır.

Preyudisional və ya dolayı yurisdiksiya dedikdə Avropa İttifaqı Məhkəməsinin milli məhkəmə orqanları tərəfindən ona göndərilən preyudisional sorğulara baxmaq səlahiyyəti başa düşülür. Preyudisional qaydada baxılan işlər isə preyudisional yurisdiksiya işləri adlanır. Preyudisional yurisdiksiya işləri dedikdə milli məhkəmə orqanlarının göndərdikləri sorğu ilə bağlı Avropa İttifaqı Məhkəməsi tərəfindən baxılan işlər başa düşülür.

Avropa İttifaqı Məhkəməsi milli məhkəmə orqanlarının göndərdikləri sorğulara müəyyən qayda əsasında baxır və həmin qaydaya preyudisional prosedur deyilir.

Preyudisional sorğuya tək-cə Avropa İttifaqı Məhkəməsi baxmır. Preyudisional sorğuya həm də aşağıdakı məhkəmə orqanları baxa bilər:

- Ümumi Yurisdiksiya Məhkəməsi;
- Mülki Xidmət İşləri Məhkəməsi.

Qeyd etməliyik ki, preyudisional sorğuya baxarkən, yəni preyudisional yurisdiksiya işlərinə baxarkən göstərilən məhkəmə orqanları, ilk növbədə, Avropa İttifaqı Məhkəməsi mübahisəli məsələnin mahiyyəti barədə qərar çıxarmır. Mübahisəli məsələnin mahiyyəti barədə qərarı işin faktiki hallarına qiymət verməklə milli məhkəmə orqanlarının özləri qəbul edir. Preyudisional qaydada sorğulara baxan Avropa İttifaqı Məhkəməsi və digər məhkəmə orqanları milli məhkəmələrə heç cür göstəriş verə bilməzlər ki, onlar baxdıqları işlər üzrə hansı konkret qərar qəbul etsinlər. Avropa İttifaqı Məhkəməsinin və Avropa İttifaqının digər məhkəmə orqanlarının həyata keçirdikləri preyudisional prosedurun məqsədi aşağıdakılardan ibarətdir:

– milli məhkəmə orqanlarının baxdığı işlərdə tətbiq edilməli olan Avropa hüquq normalarını düzgün təfsir etmək;

– milli məhkəmə orqanlarının baxdığı işlərdə tətbiq edilməli olan Avropa hüquqi aktlarının etibarlı olmasını müəyyənləşdirmək.

Bax, milli məhkəmələr tərəfindən Avropa İttifaqının məhkəmə orqanlarına preyudisional sorğu göndərilməsinin məqsədi göstərilən prosedur məsələlərdən ibarətdir. Bunlar preyudisional çərçivədə baxılan məsələlərdir.

SUAL 5

Biz, bundan əvvəlki fəsillərdə Avropa İttifaqının institutları haqqında danışdıq. Həmin institutlar, təkrar edərək bir daha göstəririk ki, Avropa Soveti, Avropa İttifaqı Şurası, Avropa Komissiyası, Avropa Parlamenti və Avropa İttifaqı Məhkəməsi kimi qurumlardan ibarətdir. Sadaladığımız beş institutun köməyi ilə Avropa İttifaqı özünün malik olduğu səlahiyyətləri həyata keçirir, qarşısına qoyduğu məqsədə nail olunmasını təmin edir.

Avropa İttifaqı öz səlahiyyətlərini təkcə institutlarının vasitəsi ilə həyata keçirmir. Səlahiyyətlərin həyata keçirilməsində həm də Avropa İttifaqının institut sayılmayan digər orqanlar iştirak edir. Söhbət Avropa İttifaqının **kredit-valyuta, maliyyə-nəzarət, konsultativ və yardımçı orqanlarından** gedir ki, onlar institut sayılmır. Ona görə ki, həmin orqanlar hakimiyyət səlahiyyətlərinə malik olan rəhbərlik orqanları hesab edilmirlər. Əvvəllərdə qeyd etdiyimiz kimi, Avropa İttifaqının institutları iki əsas əlamətlə xarakterizə olunur: birinci, Avropa İttifaqının institutları **rəhbərlik orqanlarıdır**; ikinci, onlar **hakimiyyət səlahiyyətləri ilə təmin olunmuşdur**. Avropa İttifaqının barəsində danışdığımız orqanlara (kredit-valyuta, maliyyə-nəzarət, konsultativ və digər orqanlarına) gəldikdə isə, qeyd etməliyik ki, onlar nə hakimiyyət səlahiyyətləri ilə təmin olunmuşdur, nə də rəhbərlik funksiyasını yerinə yetirir. Bu səbəbdən həmin orqanlar Avropa İttifaqının institutları sırasına aid edilmir. Odur ki, sözügedən qurumlar Avropa İttifaqının institusional strukturuna - Avropa İttifaqı institutlarının sistemində daxil deyil. Bu, aydın məsələdir.

Avropa İttifaqının institut sayılmayan digər orqanlarını aşağıda göstərilən üç əsas qrupa bölmək olar:

- konsultativ (məsləhətçi) orqanlar;
- yardımçı orqanlar.

Biz, bundan sonra göstərilən orqanları ifadə etmək üçün, sadəcə olaraq, “digər orqanlar” kimi qısa, lakin ümumi termin işlədəcəyik. Avropa İttifaqının institutları orqan sayılır. Daha doğrusu, əvvəldə qeyd etdiyimiz kimi, onlar hakimiyyət səlahiyyətləri ilə təmin olunmuş rəhbərlik orqanlarıdır. Digər orqanlara gəldikdə isə, təkrar edərək bir daha xatırladıq ki, onlar institut hesab olunmur. Lakin, buna baxmayaraq, Avropa İttifaqının institutları və digər orqanlar sistem halında birləşərək Avropa İttifaqının təşkilati mexanizmini yaradırlar.

Avropa İttifaqının təşkilati mexanizmi dedikdə onun institut və digər orqanlarının elə bir sistemi başa düşülür ki, bu sistemin vasitəsi ilə Avropa İttifaqı

öz səlahiyyətlərini həyata keçirir. İnstitutlar onun, yəni Avropa ittifaqının təşkilati mexanizminin əsas və başlıca elementi sayılır. Bu, məlum məsələdir. Belə ki, Avropa İttifaqı müvafiq vəzifələrini məhz öz institutlarının köməyi ilə yerinə yetirir. Həm də deməliyik ki, Avropa İttifaqının səlahiyyətləri, əsasən, müvafiq institutlarının vasitəsi ilə həyata keçirilir. Digər tərəfdən, Avropa İttifaqı öz suveren hüquqlarını müvafiq institutların fəaliyyəti nəticəsində realizə edir. Odur ki, institutlar Avropa İttifaqının təşkilati mexanizmində həlledici rol oynayır.

Digər orqanların Avropa İttifaqının təşkilati mexanizmində tutduğu yerə gəldikdə isə, qeyd etməliyik ki, onlar da Avropa İttifaqının malik olduğu səlahiyyətlərin həyata keçirilməsi prosesində fəal iştirak edir. Belə ki, digər orqanlar Avropa İttifaqının təşkilati mexanizminin ayrıca elementi sayılır. Lakin bu element Avropa İttifaqının institutları ilə bağlı olaraq fəaliyyət göstərir. Hətta digər orqanların bəziləri Avropa İttifaqının institutlarının özləri tərəfindən yaradılaraq, onların yanında fəaliyyət göstərir. Digər orqanlar arasında elələri vardır ki, onlar Avropa İttifaqı institutlarının struktur bölməsi kimi tanınır. Həmin struktur bölmələr ya kredit-valyuta təşkilatı, ya maliyyə-nəzarət orqanı, ya konsultativ (məsləhətçi) qurum, ya da yardımçı orqan kimi müvafiq funksiya yerinə yetirirlər.

Avropa İttifaqının digər orqanları arasında Avropa Ombudsman Təsisatı, Avropa Dərman Preparatlarının Qiymətləndirilməsi Agentliyi, Avropa Ərzaq Məhsullarının Təhlükəsizliyi Agentliyi, Avropa Ətraf Mühitin Mühafizəsi Agentliyi, Avropa Uçuşların Təhlükəsizliyi Agentliyi, Avropa Dəniz Təhlükəsizliyi Agentliyi, Avropa Dəmir Yol Agentliyi, Avropa Polis Akademiyası və s. qurumların adlarını çəkə bilərik.

Kredit-valyuta və maliyyə-nəzarət orqanları

Avropa Mərkəzi Bankı

Əvvəlcə Avropa Mərkəzi Banklar Sistemi (ESCB) haqqında danışaq. Onu, qısaca olaraq, "AMBS" abreviaturası ilə adlandırmaq. AMBS iki vacib prinsipə uyğun olaraq fəaliyyət göstərir ki, həmin prinsiplər bunlardan ibarətdir: açıq bazar iqtisadiyyatı prinsipi, azad rəqabət prinsipi. AMBS ona görə təsis edilmişdir ki, rəqabət qabiliyyətli sosial bazar iqtisadiyyatı yaradılmasına kömək etsin.

AMBS Avropa İttifaqının maliyyə siyasətinin həyata keçirilməsi məqsədinə xidmət edir. Nəzərdən qaçırmaq olmaz ki, Avropa İttifaqının maliyyə siyasəti sahəsində əsas məqsədləri məhz AMBS çərçivəsində realizə olunur. Qiymətlərin sabit səviyyədə saxlanılmasını təmin etmək məhz onun başlıca məqsədlərindən biri hesab edilir.

AMBS aşağıda göstərilən vəzifələri daşıyır:

- Avropa İttifaqının pul siyasətini müəyyənləşdirmək və həyata keçirmək;
- valyuta əməliyyatları aparmaq;
- ödəniş sisteminin öz funksiyasını normal yerinə yetirməsini təmin etmək;
- üzv-dövlətlərin rəsmi valyuta ehtiyatlarını saxlamaq və idarə etmək.

AMBS elə bir qurumdur ki, Avropa İttifaqının maliyyə siyasətinin həyata keçirilməsində vacib rol oynayır. Təsadüfi deyildir ki, Avropa İttifaqının maliyyə siyasətinin işlənilməsi və həyata keçirilməsi kimi vacib məsələlər AMBS çərçivəsində həll olunur. AMBS-in rolu, eyni zamanda, bununla müəyyən edilir ki, o, həm məşvərət, həm konsultativ, həm də nəzarət funksiyasını həyata keçirir.

Şübhəsiz, AMBS öz fəaliyyətini həyata keçirmək üçün idarə olunmalıdır. Bu məqsəd üçün, təbii ki, müəyyən idarəetmə (idarəçilik) orqanı yaradılmalıdır. Avropa Mərkəzi Bankı (AMB) məhz belə bir orqandır.

Avropa İttifaqının fəaliyyətinə dair Müqavilənin 282-ci maddəsinə uyğun olaraq, AMBS tərkibcə, struktur etibarını ilə aşağıdakılardan ibarətdir:

- üzv-dövlətlərin mərkəzi bankları;
- Avropa Mərkəzi Bankı.

Avropa Mərkəzi Bankı AMBS-in əsas və başlıca elementidir. AMB Avropa İttifaqının “ən cavan” orqanıdır. Başqa sözlə, AMBS özündə Avropa Mərkəzi Bankını və üzv-dövlətlərin milli mərkəzi banklarını birləşdirir - AMBS məhz onlardan təşkil olunmuşdur. Deməli, AMBS dedikdə AMB və üzv-dövlətlərin milli mərkəzi banklarının birləşməsi başa düşülür.

AMB təşkilatı AMBS-in əsas və başlıca elementi sayılır. Təsadüfi deyil ki, AMB qurumu AMBS-in idarəetmə orqanı hesab olunur və onun təsis edilməsi İqtisadi və Valyuta İttifaqının (EMU) yaradılması ilə bağlıdır. Xatırladaq ki, həmin ittifaqın yaradılması Vahid Avropa Aktında (1986-cı il) nəzərdə tutulmuşdu. Avropa İttifaqına dair Müqavilə isə (1992-ci il) onun yaradılması üçün hüquqi baza rolunu oynadı. AMB-nin fəaliyyəti xüsusən də avro-zonanın yaradılması şəraitində daha da aktuallaşdı. Avro-zonaya, məlum olduğu kimi, o ölkələr daxildir ki, həmin ölkələrin milli valyutası “avro” sayılır. Avropa İttifaqının rəsmi pul vahidi olan avro 1999-cu ildə nağd, iki ildən sonra isə nağdsız dövriyyəyə buraxılmışdır. Avropa Mərkəzi Bankının statusu ümumi formada Avropa İttifaqına dair Müqavilə ilə müəyyən edilir. Belə ki, onun 13-cü maddəsinin 3-cü bəndi bu məsələyə həsr

olunmuşdur. Avropa İttifaqının fəaliyyətinə dair Müqavilədə də AMB-yə aid bir sıra maddə (127-133, 282 - 284-cü maddələr) nəzərdə tutulmuşdur ki, həmin maddələr AMB-nin statusunu konkretləşdirir. Avropa Mərkəzi Banklar Sistemi və Avropa Mərkəzi Bankının Nizamnaməsi haqqında Protokol (2007-ci il Lissabon Müqaviləsi redaksiyasında) barədə xüsusilə danışmaq lazımdır. Belə ki, həmin protokol Avropa İttifaqına dair Müqavilədə və Avropa İttifaqının fəaliyyətinə dair Müqavilədə AMB-yə aid maddələri həm tamamlayır, həm də dəqiqləşdirir.

AMB-nin statusunun müəyyənləşdirilməsində Avropa İttifaqında islahat haqqında Müqavilənin (2007-ci il) adını xüsusi olaraq çəkmək lazımdır. Belə ki, həmin müqavilə AMB-ni **Avropa İttifaqının institutu statusu** ilə təmin edir. Deməli, AMB hal-hazırda, formal olsa da, Avropa İttifaqının institutlarından biri sayılır.

AMB öz orqanlarının vasitəsi ilə fəaliyyət göstərir, malik olduğu səlahiyyətləri həyata keçirir. Bu orqanların daxili strukturu, formalaşma və fəaliyyət qaydası AMB-nin daxili rəqlamenti ilə müəyyən edilir.

Baş Şura Avropa Mərkəzi Bankının orqanlarından biri sayılır. O, AMB-nin və milli mərkəzi bankların rəhbərlərini birləşdirir. Bu orqanın əsas işi bank səviyyəsində AMB-nin və milli mərkəzi bankların maraqlarını təmsil etməkdən ibarətdir.

Baş Şura, əsasən, konsultativ **məşvərət orqanıdır**. Bununla yanaşı, o, həm də **əlaqələndirici orqan** kimi tanınır. Belə ki, Baş Şura AMB-nin və milli mərkəzi bankların fəaliyyətlərini əlaqələndirir.

Müdirilər Şurası Avropa Mərkəzi Bankının digər orqanı sayılır. Onun vasitəsi və köməyi ilə Avropa Mərkəzi Bankının fəaliyyətinə rəhbərlik həyata keçirilir. Deməli, Müdirilər Şurası Avropa Mərkəzi Bankının **rəhbərlik orqanıdır**. O, həm də kollegial orqan hesab edilir. Belə ki, Avropa Mərkəzi Bankının tərkibi aşağıdakılardan ibarətdir: Avropa Mərkəzi Bankının İdarə Heyətinin üzvlərindən, dövlətlərin milli mərkəzi banklarının müdirilərindən (söhbət milli valyutası avro olan dövlətlərdən gedir).

Müdirilər Şurası **icias** formasında fəaliyyət göstərir. İclaslar qapalı keçirilir və məxfi xarakter daşıyır. Qərarlar məhz qapalı keçirilən icaslarda qəbul edilir. Qərarlar isə, əgər, xüsusi olaraq, başqa qayda nəzərdə tutulmamışdırsa, səs çoxluğu ilə qəbul olunur. İclaslar ildə 10 dəfədən az olmayaraq çağırılır.

Avropa Mərkəzi Bankının orqanları sırasına həmçinin İdarə Heyəti daxildir. Bu orqanın vasitəsi ilə Avropa Mərkəzi Bankının cari idarə olunması həyata keçirilir.

İdarə Heyəti də kollegial orqan sayılır. Belə ki, onun tərkibi sədrdən, vitse-sədrdən və dörd üzvdən ibarətdir. Sədr İdarə Heyətinə başçılıq edən vəzifəli şəxsdir. O, İdarə Heyətinin işinə rəhbərlik edir. Həm daxili, həm də xarici səlahiyyətlər (xarici əlaqələr üzrə səlahiyyətlər) həyata keçirilən zaman İdarə Heyətinin sədri Avropa Mərkəzi Bankım təmsil edir. Sədr müvəqqəti olmadığı hallarda, İdarə Heyətinə vitse-sədr başçılıq edir.

Sədr, vitse-sədr və dörd üzv Avropa İttifaqı Şurasının (Şuranın) tövsiyəsi ilə Avropa Soveti (ali siyasi rəhbərlik orqanı) tərəfindən təyin edilir. Lakin bu zaman həm Avropa Parlamentinin, həm də Müdirilər Şurasının məsləhəti nəzərə alınmalıdır.

Hesablama Palatası

Hesablama Palatası Avropa İttifaqının orqanlarından biri sayılır. Xatırladaq ki, Vahid Avropa Aktı (1986-cı il) adıçəkilən palatanı institutlar sırasına daxil etmişdi. Lakin Avropa üçün Konstitusiya (2004-cü il) onu Avropa İttifaqının institutları sırasından çıxardı. Sonralar Avropa İttifaqına dair Müqavilənin (yeniləmiş, 2007-ci il redaksiyası) 13-cü maddəsi onu Avropa İttifaqının orqanları sırasına daxil edir.

Hesablama Palatası **maliyyə-nəzarət orqanıdır**. Belə ki, onun əsas **təyinatı** aşağıdakılardan ibarətdir:

- maliyyə sahəsində yoxlama-təftiş və nəzarət fəaliyyətini həyata keçirmək;
- hesablaları yoxlamaq və təftiş etmək;
- büdcənin icrası üzərində nəzarət funksiyasının yerinə yetirilməsində Avropa Parlamentinə və Şuraya kömək etmək.

Hesablama Palatası müvafiq üzvlərdən ibarətdir və onlar öz postlarına **“bir üzv-dövlətdən bir vətəndaş” prinsipi** əsasında Avropa İttifaqı Şurasının qərarı ilə təyin edilirlər. Lakin Şura qərar çıxarmamışdan əvvəl Avropa Parlamenti ilə məsləhətləşməlidir. Hesablama Palatasının üzvləri üzv-dövlətlər tərəfindən tövsiyə olunur.

Hesablama Palatasının üzvlərinin **səlahiyyət müddəti altı** ildir. Onlar öz postlarını təkrarən tuta bilərlər və buna icazə verilir. Hesablama Palatasının üzvləri sırasından sədr (Hesablama Palatasının sədri) seçilir. **Sədr** Hesablama Palatasının

işinə rəhbərlik edən vəzifəli şəxsdir və onun səlahiyyət müddəti üç ildir. Səlahiyyət müddəti başa çatdıqda sədr öz postuna yenidən seçilə bilər. Hesablama Palatası yoxlama səlahiyyətinə malik olan orqandır. Onun vilənin 287-ci maddəsində nəzərdə tutulmuşdur. Hesablama Palatası aşağıdakıları yoxlayır:

–Avropa İttifaqının bütün gəlir və xərcləri üzrə hesablar;

–Avropa İttifaqı tərəfindən təsis edilən bütün təşkilatların gəlir və xərcləri üzrə hesablar;

– aparılan maliyyə əməliyyatlarının qanuniliyini və düzgünlüyünü;

İdə olunan gəlirlərin, eləcə də çəkilən xərclərin qanuniliyini və düzgünlüyünü.

Avropa İttifaqının büdcəsindən ödəniş alıb xərcləyən bütün institut, orqan və təşkilatlar yoxlama zamanı Hesablama Palatasının tələb etdiyi müvafiq sənədləri, habelə digər istənilən məlumatları təqdim etməlidir. Bu, onların üzərinə düşən vəzifədir. Belə müvafiq sənəd və məlumatları həm də Avropa İttifaqı büdcəsindən ödəniş alan bütün fiziki və hüquqi şəxslər təqdim etməlidirlər.

Hesablama Palatası həm də **yardım etmək səlahiyyətinə** malikdir. Belə ki, Avropa Parlamenti və Şura büdcənin icrası üzərində nəzarət etmək funksiyasını həyata keçirir. Bu funksiyanın həyata keçirilməsi işində onlara Hesablama Palatası yardım edir, köməklik göstərir. Hesablama Palatası gördüyü işin yekunu barədə **illik hesabat** hazırlayır və bu rəsmi sənəddə ötən maliyyə ili üçün Avropa İttifaqının həyata keçirdiyi maliyyə fəaliyyətinə yekun vurulur. İllik hesabatda, hər şeydən əvvəl, büdcə vəsaitinin düzgün və ya lazımı qaydada xərclənməməsinə dair müəyyən edilmiş faktlar göstərilir. Burada həm də Avropa Komissiyasının büdcənin icrasına yönələn fəaliyyəti haqqında məlumatlar öz əksini tapır. İllik hesabat Avropa İttifaqının bütün institutlarına göndərilir və “Avropa İttifaqının Rəsmi Bülleteni” kimi nəşrdə dərc olunur. Nəzərdən qaçırmaq olmaz ki, büdcənin icrası haqqında Avropa Komissiyasının müvafiq hesabatı müzakirə və təsdiq olunan zaman Hesablama Palatasının hazırladığı illik hesabat hökmən, necə deyərlər, məcburi olaraq nəzərə alınmalıdır.

Hesablama Palatası həm də **xüsusi hesabat** hazırlayır. Xüsusi hesabat Avropa İttifaqının fəaliyyətinin ayrı-ayrı konkret sahələrində aparılan yoxlamalarla bağlı olaraq hazırlanır.

Hesablama Palatası həm də **rəy verir**. Verilmiş rəy maliyyə vəsaitinin lazımı qaydada idarə olunmasına aiddir. Rəyi Hesablama Palatası həm öz təşəbbüsü ilə, həm də Avropa İttifaqı institutlarının müraciəti əsasında verə bilər.

Hesablama Palatasının üzvlərinə **auditorlar** deyilir. Auditorlar ayrı-ayrı ixtisaslaşdırılmış daxili qruplara (palatalara) bölünür. Daxili qruplar (palatalar) isə yoxlama predmetindən asılı olaraq yaradılır. Məsələn, ixtisaslaşdırılmış daxili qruplardan (palatalardan) biri beynəlxalq proqramlar və üçüncü dövlətlərə yardım üçün ayrılan büdcə vəsaitlərinin xərclənməsini yoxlayır, digəri isə struktur fondlar çərçivəsində büdcə vəsaitlərinin xərclənməsi barədə yoxlama işi aparır və s.

Hesablama Palatasının fəaliyyəti onun özünün daxili rəqlamenti ilə tənzimlənir. Daxili rəqlament həm də Hesablama Palatasının strukturunu müəyyənləşdirir.

Konsultativ orqanlar

İqtisadi və Sosial Komitə

Avropa İttifaqının malik olduğu səlahiyyətlərin həyata keçirilməsində həm də konsultativ orqanlar vacib rol oynayır. **İqtisadi və Sosial Komitə** məhz belə orqanlardan biri sayılır. Təsadüfi deyil ki, Avropa İttifaqının fəaliyyətinə dair Müqavilənin 300-cü maddəsi onu Avropa İttifaqının konsultativ orqanları sırasına aid edir.

İqtisadi və Sosial Komitənin **əsas** işi Avropa İttifaqı Şurası, habelə Avropa Komissiyasının səlahiyyətinə aid edilən məsələlər barədə rəy verməklə onlara kömək etməkdən ibarətdir. Belə ki, iqtisadi və sosial inkişaf məsələlərinə dair qərar qəbul edərkən Avropa İttifaqı Şurası və Avropa Komissiyası İqtisadi və Sosial Komitədən konsultativ rəy almalıdır. Əgər konsultativ rəy alınması təsis sənədlərində birbaşa göstərilərsə, normativ hüquqi akt qəbul edən institut bu göstərişi nəzərə almalıdır. Normativ hüquqi aktın preambula hissəsində hökmən konsultativ rəyin məzmunu açıqlanmalıdır.

Konsultativ rəyin məcburi hüquqi qüvvəsi yoxdur və buna görə Avropa İttifaqı Şurası, eləcə də Avropa Komissiyası onunla razılaşmaya da bilər. Deməli, konsultativ rəy **tövsiyədir**. Lakin, əgər normativ hüquqi akt qəbul edən institut konsultativ rəy (tövsiyə) almağa borclu olarsa (məcburi olarsa) və o, həmin tələbə (göstərişə) əməl etməzsə, bu, normativ hüquqi aktın qəbuluna aid tələbin (prosedur xarakterli tələbin) mühüm dərəcədə pozulması hesab edilir. Buna görə də sözügedəndən halda, qəbul edilmiş normativ hüquqi akt ləğv oluna bilər. Rəy alınması məcburi olmayan hallarda isə müvafiq rəylə normativ hüquqi aktı qəbul edən institutun razılaşmaması onun hüquqauyğun olmasına təsir göstərmir.

İqtisadi və Sosial Komitə müəyyən üzvlərdən ibarətdir. Onlara **komitə üzvləri** deyilir. Komitə üzvlərinin ümumi sayı 350-dən çox ola bilməz. Komitə

üzləri öz postlarına üzv-dövlətlərin tövsiyəsi ilə Avropa İttifaqı Şurası tərəfindən təyin olunur. Belə ki, Avropa İttifaqı Şurası komitə üzvlərinin siyahısını bütövlükdə təsdiq edir.

Komitə üzvləri öz sıralarından sədr seçir. Sədr İqtisadi və Sosial Komitə bürosuna başçılıq edir. Büro isə komitəyə rəhbərlik edən orqandır. Komitənin səlahiyyət müddəti iki il yarımardır.

Komitə tərkibində əsas fəaliyyət istiqamətlərindən asılı olaraq, ixtisaslaşdırılmış seksiyalar yaradılır. Seksiyalar da, öz növbəsində, yarımseksiyalara bölünür və onlar komitənin bölmələri sayılır. Lakin seksiyaların müstəqil surətdə nə rəy, nə də tövsiyə vermək hüququ vardır.

Komitə bu və ya digər məsələ barədə qərar qəbul edir. Qəbul edilmiş qərar, əsasən, iki formada olur: rəy, tövsiyə. Rəy və tövsiyə formasında qərar isə komitənin iclaslarında qəbul olunur. İclas komitənin əsas fəaliyyət formasıdır. Komitənin iclasları sədr tərəfindən ya onun öz təşəbbüsü ilə, ya da Avropa İttifaqı Şurasının və ya Avropa Komissiyasının xahişi ilə çağırılır. Komitənin iclası həmçinin Avropa Parlamentinin müraciəti əsasında çağırılır. Belə ki, komitənin müvafiq rəyini həm də Avropa Parlamentinin tələb etmək hüququ vardır (məsələn, normativ hüquqi akt qəbul edilən zaman).

Komitənin fəaliyyəti özünün **daxili rəqlamenti** ilə tənzimlənir. Daxili rəqlamenti onun özü qəbul edir. Daxili rəqlament komitənin daxili strukturunu, rəhbərlik orqanlarını və iş prosedurunu müəyyənləşdirir.

Regionlar Komitəsi

Regionlar Komitəsi Avropa İttifaqının digər konsultativ orqanı sayılır. Avropa İttifaqının fəaliyyətinə dair Müqavilənin 300-cü maddəsi onu konsultativ orqanlar sırasına aid edir. Regionlar Komitəsinin əsas **iş** Avropa İttifaqı Şurasının və Avropa Komissiyasının səlahiyyətinə aid olunan məsələlər haqqında rəy verməklə onlara kömək etməkdən ibarətdir. Onlar regional inkişaf problemləri barədə qərarlar qəbul edərkən Regionlar Komitəsinin konsultativ rəyini soruşurlar.

Komitənin **tərkibini** müvafiq üzvlər təşkil edir. Komitə 344 üzvdən ibarətdir; üzvlərin ümumi sayı 350-dən çox olmamalıdır. Komitə üzvləri öz postlarına Avropa İttifaqı Şurası tərəfindən təyin edilir.

Regionlar Komitəsinə **sədr** və **büro** rəhbərlik edir. Onlar komitə üzvləri tərəfindən iki il yarım müddətinə seçilirlər.

Komitə üzvləri onların namizədliyini irəli sürmüş yerli hakimiyyət qarşısında **siyasi məsuliyyət** daşıyırlar. Onlar həm də öz vəzifələrini icra edən zaman **tam müstəqildirlər**. Başqa sözlə, komitə üzvləri müstəqil surətdə fəaliyyət göstərir, hərəkət edirlər. Onlar öz fəaliyyətlərini yalnız Avropa İttifaqının maraq və mənafeyi üçün həyata keçirməlidirlər.

Regionlar Komitəsi iclas formasında fəaliyyət göstərir. İclas isə aşağıdakı hallarda çağırılır:

- Regionlar Komitəsinin özünün təşəbbüsü ilə;
- Avropa Parlamentinin xahişi ilə;
- Avropa İttifaqı Şurasının xahişi ilə;
- Avropa Komissiyasının müraciəti ilə.

Regionlar Komitəsinin iclasları sədr tərəfindən çağırılır. İclaslarda rəy və tövsiyə formasında qərar qəbul edilir. Rəy və tövsiyə Avropa İttifaqının regional siyasətinin həyata keçirilməsi ilə bağlı bütün məsələlərə dair verilir. Avropa İttifaqının regional siyasəti isə regionları iqtisadi inkişaf baxımından bərabərləşdirmək, habelə nisbətən geri qalmış regionlara yardım etmək və dotasiya ayırmaq məqsədinə xidmət edir.

Regionlar Komitəsinin strukturu və iş proseduru onun **daxili reqlamenti** ilə müəyyən edilir. Daxili reqlament komitənin özü tərəfindən qəbul edilən sənəddir.

Yardımcı orqanlar

Daimi Nümayəndələr Komitəsi

Avropa İttifaqının malik olduğu səlahiyyətin həyata keçirilməsində həm də onun yardımcı orqanları vacib rol oynayır. **Daimi Nümayəndələr Komitəsi** həmin orqanlardan biri sayılır. Bu orqanın təyinatı Avropa İttifaqının fəaliyyətinə dair Müqavilənin 340-cı maddəsində göstərilmişdir. Həmin maddəyə görə, Avropa İttifaqı Şurasına (Şuraya) kömək etmək Daimi Nümayəndələr Komitəsinin **təyinatı** sayılır.

Daimi Nümayəndələr Komitəsi, qısaca olaraq, “COREPER” (Comite des representants permanents) adı ilə tanınır.

Daimi Nümayəndələr Komitəsinə həmin vaxt Ümumi Şuraya sədrlik edən dövlətin nümayəndəsi sədrlik edir. O, eyni zamanda, həm də həmin komitənin sədridir.

Daimi Nümayəndələr Komitəsi **iki cür** olur:

COREPER-I;

COREPER-II.

COREPER-I daimi nümayəndələrin müavinləri səviyyəsində toplanır və onun əsas vəzifəsi qanun layihələrinə qabaqcadan baxmaqdan ibarətdir. Qanun layihələrinin çoxu məhz burada baxılır. COREPER-I Xüsusi Şura (Sahəvi Şura) qarşısında məsul olub, ona hesabat verir.

COREPER-II ümumi siyasət məsələlərini qabaqcadan müzakirə edir. Burada hökumət başçılarının özləri iştirak edərək, onlar üzv rolunda çıxış edirlər. COREPER-II tərəfindən baxılan və nəzərdən keçirilən sənədlər Ümumi Şuraya daxil olur. Deməli, COREPER üzərinə belə bir başlıca vəzifə düşür ki, o, Şura tərəfindən qəbul edilən qərar layihələrinə qabaqcadan baxır.

Daimi Nümayəndələr Komitəsi müəyyən məsələ barədə rəy və tövsiyə formasında qərar qəbul edir. Belə rəy və tövsiyələr Avropa İttifaqı Şurası tərəfindən qərar qəbul edilən zaman, çox vaxt, olduqca vacib əhəmiyyətə malik olur, nəzərə alınır.

Daimi Nümayəndələr Komitəsinin tərkibi üzv-dövlətlərdən Brüssel şəhərinə akkreditasiya olunmuş rəsmi nümayəndələrdən ibarətdir. Müzakirə edilən məsələlərin dairəsindən və əhəmiyyətindən asılı olaraq, komitə öz iclaslarını ya nümayəndələr, ya da onların təmsilçiləri səviyyəsində keçirir.

İqtisadi və Maliyyə Komitəsi

Avropa İttifaqının yardımçı orqanları sırasına həm də **İqtisadi və Maliyyə Komitəsi** aiddir. Bu orqanın statusu və təyinatı Avropa İttifaqının fəaliyyətinə dair Müqavilənin 134-cü maddəsi ilə müəyyən olunur. O, statusuna görə, Avropa İttifaqının **yardımçı orqanı** sayılır. Həmin orqanın **təyinatı** isə iqtisadi-maliyyə məsələləri üzrə **Avropa İttifaqı Şurasına yardım etməkdən** ibarətdir.

İqtisadi və Maliyyə Komitəsinin **tərkibi** və **formalaşması** Avropa İttifaqı Şurası tərəfindən müəyyən edilir. Təsadüfi deyil ki, Avropa İttifaqının fəaliyyətinə dair Müqavilənin 134-cü maddəsi Şuraya tapşır ki, o, komitənin tərkibini dəqiqləşdirsin.

İqtisadi və Maliyyə Komitəsi, şübhəsiz, müvafiq **səlahiyyətə** malikdir. Avropa İttifaqının fəaliyyətinə dair Müqavilənin 134-cü maddəsi onun səlahiyyətinin dəqiqləşdirilməsini Avropa İttifaqı Şurasına həvalə edir.

Sosial Müdafiə Komitəsi

Avropa İttifaqının yardımçı orqanlarından biri **Sosial Müdafiə Komitəsi** hesab edilir. Məlum olduğu kimi, Avropa İttifaqının üzvü olan dövlətlər və Avropa Komissiyası arasında sosial siyasət sahəsində əməkdaşlıq həyata keçirilir. Belə əməkdaşlığın həyata keçirilməsinə müvafiq kömək və yardım etmək Sosial Müdafiə Komitəsinin **təyinatı** hesab edilir.

Sosial Müdafiə Komitəsinin tərkibinə və formalaşmasına gəldikdə, qeyd etməliyik ki, onun **tərkibi** üzvlərdən ibarətdir. Üzvlər isə üzv- dövlətlər və Avropa Komissiyası tərəfindən təyin olunur. Hər bir üzv- dövlətin və Avropa Komissiyasının iki üzv təyin etmək hüququ vardır.

Sosial Müdafiə Komitəsi **nəzarət etmək səlahiyyətinə** malikdir. Bu, onun əsas səlahiyyəti hesab edilir. Həmin səlahiyyətə görə, Sosial Müdafiə Komitəsi üzv-dövlətlərdə və bütövlükdə Avropa İttifaqında sosial vəziyyətə, eləcə də sosial siyasətin həyata keçirilməsinə nəzarət edir. Bu məqsədlə Sosial Müdafiə Komitəsi ya öz təşəbbüsü ilə, ya da Şura və yaxud Komissiyanın sorğusu ilə müvafiq məruzələr hazırlayır, rəy və tövsiyələr verir.

Siyasət və Təhlükəsizlik üzrə Komitə

Siyasət və Təhlükəsizlik üzrə Komitə siyasət və təhlükəsizlik məsələləri üzrə yardımçı funksiyaları yerinə yetirir. Bu səbəbdən o, Avropa İttifaqının yardımçı orqanlarından biri kimi tanınır. Onun təyinatı ümumi xarici siyasət və təhlükəsizlik siyasətinə aid olan sahələrdə vəziyyətin inkişafına nəzarət etməkdən, necə deyərlər, göz yetirməkdən ibarətdir.

Təsadüfi deyil ki, komitə ümumi xarici siyasət və təhlükəsizlik siyasəti çərçivəsində yaradılmışdır.

Siyasət və Təhlükəsizlik üzrə Komitənin **tərkibinə** üzv-dövlətlərin milli xarici işlər nazirliklərinin (idarələrinin) yüksək vəzifəli şəxsləri daxildir. O, ümumi xarici siyasət və təhlükəsizlik siyasəti məsələlərinə dair müvafiq **rəylər** verir. Rəylər ya adıçəkilən komitənin öz təşəbbüsü ilə, ya da Şuranın sorğusu əsasında verilir. Komitəyə Şura tərəfindən belə bir **səlahiyyət** verilə bilər ki, o, böhranların aradan qaldırılması (tənzimlənməsi) üçün aparılan əməliyyatlara strateji rəhbərlik etsin, siyasi nəzarəti həyata keçirsin və müvafiq qərar qəbul etsin.

Daxili Təhlükəsizlik Komitəsi

Heç də sirr deyil ki, Avropa İttifaqına üzv olan dövlətlərin ədliyyə və polis orqanları arasında əməkdaşlıq təmin edilməlidir. Belə əməkdaşlığın təmin edilməsi milli hüquq-mühafizə orqanlarının fəaliyyətlərinin əlaqələndirilməsi və mütəşəkkil cinayətkarlıqla mübarizəyə kömək edilməsi işində vacib əhəmiyyət kəsb edir.

Milli ədliyyə və polis orqanları arasında əməkdaşlığı təmin etmək üçün Avropa İttifaqı Şurası **Daxili Təhlükəsizlik Komitəsi** yaratmışdır. Komitə daxili təhlükəsizlik məsələlərinə dair rəy verir, Avropa İttifaqı Şurasının bu məsələyə dair müvafiq qərarlarının hazırlanmasında iştirak edir.

Avropa İttifaqı çərçivəsində daxili təhlükəsizlik məsələləri ilə həmçinin daha iki orqan məşğul olur. Bunlardan biri **Avropa Polis Təşkilatı** adlanır ki, o, qısaca olaraq, **“Avropol”** kimi tanınır. Haaqa şəhərində (Hollandiya) olan “Avropol” 1994-cü ildən (“Avropolun narkotiklərin qanunsuz dövriyyəsinə qarşı mübarizə bölməsi” adı ilə) fəaliyyətə başlamışdır. Onun **məqsədi** üzv-dövlətlərin milli polis orqanları arasında əməkdaşlığı təmin etməkdən, onların fəaliyyətlərini əlaqələndirməkdən və işin effektivliyini yüksəltməkdən ibarətdir. “Avropol” Avropa İttifaqı çərçivəsində fəaliyyət göstərir və onun orqanı sayılır.

Avropa Ədliyyə İdarəsi daxili təhlükəsizlik məsələləri ilə məşğul olan digər orqandır. Onu, bəzən, “Avroyust” adlandırırlar. “Avroyust” 2002-ci ildə yaradılmışdır və Haaqa şəhərində yerləşir. Onun əsas məqsədi üzv-dövlətlərin hüquq-mühafizə orqanlarının beynəlxalq əhəmiyyətli və xüsusi təhlükəli cinayətlərin istintaq və məhkəmə araşdırmaları sferasında fəaliyyətinin effektivliyinin artırılmasından ibarətdir. Bu orqanın vəzifəsi aşağıdakılardan ibarətdir:

- milli hüquq-mühafizə orqanlarının fəaliyyətlərini əlaqələndirmək;
- milli hüquq-mühafizə orqanlarının fəaliyyətinə kömək etmək;
- mütəşəkkil cinayətkarlıqla mübarizə işində milli hüquq-mühafizə orqanlarına yardım etmək.

Digər aidiyyəti orqanlarla (“Avropol”, “Dələduzluqla mübarizəyə qarşı Avropa bölməsi” - OLAF, məhkəmə orqanları və s.) birgə əlaqəli fəaliyyət göstərən «Avroyust» qurumu Avropa Parlamenti, Şura və Komissiya tərəfindən yerinə yetirilən işlərdə yardımçı orqan kimi əhəmiyyətli rol oynayır.

Məşğulluq üzrə Komitə

Təbii ki, məşğulluq sahəsində sosial vəziyyətin öyrənilməsi, həmin sahədə üzv-dövlətlərdə və bütövlükdə Avropa İttifaqında sosial siyasətin həyata keçirilməsinə nəzarət etmək vacib əhəmiyyəti olan məsələdir. Kifayət dərəcədə aktual olan belə işi yerinə yetirmək məqsədi ilə Avropa İttifaqının müvafiq orqanı - Məşğulluq üzrə Komitə yaradılmışdır.

Məşğulluq üzrə Komitə Avropa İttifaqının institut sayılmayan digər yardımçı orqanlar sırasına aiddir. Belə ki, əsas və başlıca təyinatı Avropa İttifaqı çərçivəsində məşğulluq məsələlərinin həll edilməsi, habelə əmək bazarının formalaşması və əmək miqrantların sosial müdafiəsi işlərinə müvafiq kömək göstərməkdən ibarətdir. Sözügedən komitə həmçinin üzv-dövlətlər və Avropa Komissiyası arasında məşğulluq məsələləri sahəsində əməkdaşlığın həyata keçirilməsinə yardım edir.

NƏTİCƏ

Avropa İttifaqı vətəndaşları insan hüquqlarının (hüquq və azadlıqların) qorunması və müdafiəsi ilə bağlı olaraq, yaranan hüquq münasibətlərində daha fəal iştirak edir. Belə ki, Avropa İttifaqı vətəndaşları Avropa insan hüquqlarının qorunması hüquq sahəsinin əsas subyekti, başlıca iştirakçısı və mərkəzi fiquru sayılır. Avropa insan hüquqları hüquq sahəsi isə Avropa hüququnun müstəqil sahələrindən biri olub, Avropa İttifaqı ərazisində şəxsiyyətin (Avropa İttifaqı vətəndaşlarının) hüquq və azadlıqlarını müdafiə etmək və qorumaq funksiyasını yerinə yetirir. Bu sahədə Əsas hüquqlar haqqında Avropa İttifaqı Xartiyasının (2000-ci il) əhəmiyyəti xüsusilə böyükdür. Bu sənəd Avropa İttifaqı ərazisində şəxsiyyətin hüquq və azadlıqlarınə müdafiə etməyin vacib standartlarını müəyyənləşdirir.